Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 11
Aralık 1965 • 250 Kuruş

YAPI ve KREDİ BANKASI

Kültür hizmetlerinden birini sunar

Londra Şehir Edebiyat Enstitüsü Eski Başkanı
Umumi Müşavir, Editör
T. G. WILLIAMS, M. A.
nezdinde yazanlar :

TARİH	T. G. Williams, M.A.
İKTİSAT	J. E. Bruton, B.Sc.
COĞRAFYA	J. Hubert Walker
BİYOLOJİ	R. W. Pilkington, M.A., Ph.D.
FİZİK	M. J. Moroney, B.Sc.
KİMYA	E. Walton, M.Sc., Ph. D.
MATEMATİK	P. S. Wakefield, M.Sc., M.I. Mech. E.
MANTIK	R. W. Jepson, M.A.
PSİKOLOJİ	John Douglas
FELSEFE	J. Lewis, B.Sc., Ph.D.

Bu kitap. Yapı ve Kredi Bankasının bütün şubelerinden tedarik edilebilir.

510

FİATI: 35 LİRA **SAYFA ADEDİ: 527**

Yahya Kemal Beyatlı

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Yahya Kemal'in Tarih Düşünceleri 4
Pâkistan'ın Türkiye'ye Yardımı 19
Ayın Takvimi 22
Tıbbiye'de Hürriyet Fikri 23
Kâfirler Benim Alayıma Giremez 30
Marco Polo'nun Maceraları 33
Meyitzâde 41
Deniz Türküsü (Yahya Kemal) 42
Pierre Loti ve Claude Farrère'in Mektupları 44
Sonbahar (Yahya Kemal) 46
Yugoslavya Nedir? 56
Tarihe Akan Bir Ay 58
Topkapı Sarayı Arşiv Dairesi 60
Mâbeynci Âtıf Bey'in Hatıraları 65
İlk Yazı Makineleri 73
Karaağaç Baskını 78
Prof. Zeki Velidî Togan'ın Hatıraları 82
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 89
Yazma Kitap, Basma Kitap 93
Kitaplar Arasında 96
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
YIL: 1 SAYI: 11
CİLT: 2 1 ARALIK 1965

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Yahya Kemal'in

Tarih Düşünceleri

YAHYA KEMAL HEM BÜYÜK BİR ŞAİR, HEM BÜYÜK BİR TARİH MÜTEFEKKİRİYDİ

YAZAN : NİHAD SAMİ BANARLI

SÜLEYMÂNİYE'DE BAYRAM SABAHI

Artarak gönlümün aydınlığı her sâniyede,
Bir mehâbetli sabâh oldu Süleymâniye'de.
Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,
Dokuz asrında bütün halkı, bütün memleketi
Yer yer aksettiriyor mâvileşen manzaradan,
Kalkıyor tozlu zaman perdesi her ân aradan.
Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanad, yerde ayak sesleridir.
Bir geliş var!... Ne mübârek, ne garîb âlem bu!...
Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...
Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir;
O seferlerle açılmış nice yerlerdendir.
Bu sükûnette karıştıkça karanlıkla ışık,
Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık;
Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,
Giriyor, birbiri ardınca ilâhî yapıya.
Tanrının mâbedi her bir tarafından doluyor,
Bu saatlerde Süleymâniye târîh oluyor.
.....

SÜLEYMÂNİYE'DE BAYRAM SABAHI

Artarak gönlümün aydınlığı her sâniyede,
Bir mehâbetli sabâh oldu Süleymâniye'de.
Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,
Dokuz asrında bütün halkı, bütün memleketi
Yer yer aksettiriyor mâvileşen manzaradan,
Kalkıyor fezlu zaman perdesi her ân aradan.
Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanad, yerde ayak sesleridir.
Bir geliş var!... Ne mübârek, ne garîb âlem bu!...
Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...
Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir;
O seferlerle açılmış nice yerlerdendir.
Bu sükûnette karıştıkça karanlıkla ışık,
Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık;
Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,
Giriyor, birbiri ardınca ilâhî yapıya.
Tanrının mâbedi her bir tarafından doluyor,
Bu saatlerde Süleymâniye târîh oluyor.
.....

Yahya Kemal 1926'da Varşova'da.

YAHYA Kemal, bir tarih âlimi olmaktan ziyade, bir tarih mütefekkiridir. Tarih kültürü, büyük şâire yalnız kendi yaşadığı yıllar boyunca değil, gelmiş, geçmiş bütün medenî insanlığın yaşadığı geniş zaman ölçüsünde düşünebilmek enginliği vermiştir. Onun, yirminci asır Türk edebiyatı'nda bir **dev düşünür** oluşu da bundandır.

Tarih konusunda ve Yahya Kemal çapında düşünebilmek için, tarih hadiselerini, şüphesiz, çok iyi bilmek gerekir. Tarih, Yahya Kemal'in bütün hayatına, şahsiyetine, ideolojisine ve şiirine işlemiştir.

Onun sohbetlerinde bulunmak talihine erenler, Yahya Kemal'den şiir dinler, sanat, edebiyat, politika hayatı üzerindeki fikirlerini öğrenirlerdi. Fakat çevresindekilerin, büyük şâirden, şiir dinler gibi dinledikleri daha geniş sohbetler, tarih konuşmaları, tarih görüşleriydi.

Yahya Kemal'in mühim bir kısım şiirleri tarih kültürüyle zengindir. Diğer mühim bir kısmı ise esasen tarihî - destânî şiirlerdir. Makalelerinin de bir kısmı doğrudan doğruya tarih yazılarıdır. Diğerlerinde ise yine tarih kültüründen derin çizgiler vardır. Neşredilen ilk nesirler kitabı **Azîz İstanbul**, onun, İstanbul fethi ve Türk - İstanbul mevzuundaki tarih tedkikleriyle meydana gelmiştir (1). Müstakil bir kitap halinde neşredilecek hikâyelerinin hepsi tarihî hikâyelerdir. **Her Gece Benimsin** (2) gibi, **Ali Kirâmî** gibi adlarla yazmayı tasarladığı ve bazı sahifelerini yazıp bıraktığı **«roman denemeleri»** nde de yine çok mühim tarih pasajları vardır. Kendisinden, tarihe dair konferanslarını, sohbetlerini yazıya geçirmesini isteyenler karşısında duygulanarak yazdığı, yazmaya başladığı, sahifelerce yazıp bıraktığı **«tarih yazıları»**, şimdi Yahya Kemal Enstitüsü arşivindedir.

Yahya Kemal, başta Roma tarihi, Fransız, İngiliz, Alman ve Rus tarihi olmak üzere, Avrupa tarihi üzerinde derin vukufla konuşurdu. Vakaları, kahramanlarını, hadiselerin oluşundaki siyasî, içtimaî sebepleri, oluş tarihlerini, bunlardan bahseden eserleri, bu eserlerde ileri sürülen görüş ve düşünüşleri büyük ve çok çekici bir hafıza, bir canlandırış ve hitabet kudretiyle anlatırdı. Siyaset tarihi, hükümdarlar tarihi, ihtilâller ve ideolojiler tarihi, sanat ve edebiyat tarihi, onun, aynı vukufla konuştuğu tarih bölümleriydi.

Fakat, Yahya Kemal'den tarih dinleyenlerin derin bir heyecanla, gururla dinledikleri, daha çok, Selçuk ve Osmanlı tarihiydi. Hele Osmanlı tarihini Yahya Kemal'den dinlemek bir mazhariyetti. Çünkü o, tarihin yalnız vakalarını anlatmakla yetinmez, vakaların ve kahramanlarının kelimelerle işlenmiş resimlerini çizerdi: Tarihi, bir filim şeridi gibi, gözlerde canlandırır, daha mühim olarak da bütün bu tarih hadiselerinin nedenleri üzerinde durup düşünerek, uyandırıp düşündürerek, tarihin sırlarına ermek, düğümlerini çöz-

---

(1) Yahya Kemal, Azîz İstanbul, İst. 1964. Yahya Kemal Enstitüsü yayımı.

(2) Her Gece Benimsin: Nihad Sami Banarlı, Yahya Kemal Yaşarken, İst. 1959, s. 206.

Yahya Kemal'in Paris'te bir gençlik portresi.

mek zevkini tattırırdı. Roma tarihi, ihtilâller tarihi ve Türkiye tarihi üzerindeki konuşmaları hep böyle problemlerin çözülüşü vasıflarıyla güzel ve kıymetliydi.

■

Yahya Kemal'in tarih sevgisi, daha çok küçükken, Üsküp'te başlamıştı: Henüz sekiz, dokuz yaşlarında iken Hüseyin adlı lalası, ona Battal Gazî destanını okur, serhad türküleri söylerdi. «Bu türküler bana bir nostalji verirdi, bu türkülerde müphem surette Macar ufuklarını görürdüm (3)» deyişi, onun tarih sevgisinde, Balkanlardaki zafer ve hâkimiyet asırlarımızın çizgilerini gösterir.

Şâirin, tarihe, yakın tarihe ve siyasete karşı alâkasını Sultan Abdülhamid devrinde Balkanlar'ı bir humma gibi saran ihtilâl hazırlıkları arttırmıştır. İstibdad devrinde rejime karşı evlerde yapılan gizli toplantılar; bu toplantılarda duyulmasından korkularak söylenen tehlikeli sözler (4), bu arada geçmiş asırları özleyen cümleler, Yahya Kemal için, hem meraklı, hem alâkalı bir heyecan ve tefekkür başlangıcı olmuştur. Aile toplantılarında dinlediklerinden cesaret alarak, Yahya Kemal, 1897'de henüz on üç yaşında iken, evlerinin bahçesinde yapılan bir toplantıda söze karışarak padişah aleyhinde ağır sözler sarfettiğini ve sözlerinin orada bulunanlar üzerinde dehşet uyandırdığını aynı **Hâtıralar**'da kaydeder. Selânik'te geçen bu vakadan sonra, tekrar Üsküp'e döndükleri zaman orada karşılaştığı Ragıp Efendi adında bir zat, bu meraklı çocuğun aynı mevzulara hassasiyetini körüklemiştir: «Bu Ragıp Efendi, çok kafalı, okumaya meraklı, bilhassa çok afîf ve vakur bir gençti; Üsküp gibi serhad bir taşra şehrinin en mütevazı bir muhitinde bir «kafa» telâkkî olunan bu adama az bir zamanda hayran oldum.»; «Abdülaziz'in hal'ini, Midhat Paşa'nın şahsiyetini, Ali Suâvî vakasını, Tâif faciasını, Jön-Türk'lüğün Avrupa'daki zuhûrunu, çıkardığı gazetelerin isimlerini, Murad Bey'in Paris'e firarını ve sonra avdetini, hâsılı Türkiye'deki liberal cereyanın safhalarını Ragıp Efendi'den doğru dürüst öğrenmiştim» cümleleri de aynı **Hâtıralar** arasındadır.

TARİHTE VE COĞRAFYADA MİLLİYET ARAYIŞLARI

Fakat, Yahya Kemal'in tarih şuuru, ya da tarihi şuurlu ve idealist bir araştırıcı gayretiyle öğrenme ihtiyacı Fransa'da başlamıştır. Onun, Fransa'da bulunduğu 1903-1912 senelerinde Sırplar'ın, Rumlar'ın ve Bulgarlar'ın Paris'te tertipledikleri, Türkiye aleyhtarı, milliyetçi mitingler bunda müessir olmuştur. Kendi memleketinin hudutlarında, içinde ve başında dolaşan felâketlerin Paris'te farkına varan Yahya Kemal, bütün bunlara karşı ilimle silâhlanma şuurunu da orada idrâk etmiştir.

Bu idrâk, Yahya Kemal'i yine Paris'te geniş ve ciddî bir faaliyete sürüklemiştir. Bu faaliyetin tamamiyle ilmî ve metodik bir yola girmesi de Paris'te Sciences Politiques Mektebi'ndeki tahsil yıllarındadır. Bu tarihî mektebin beş bölümünden biri olan dış siyaset şubesine yazılan şair, burada, büyük bir şans eseri olarak Fransa'nın en kıymetli tarih âlim ve profesörlerinden ders okumuştur. O tarihte Fransa'nın en büyük tarihçisi sayılan Albert Sorel, Yahya Kemal'in birinci derecede hocası olmuştur. Şair bu hocasının derslerinden başka Paris'te Assace sokağındaki konağında verdiği çaylara devam etmiş, onun evinde yaptığı tarih musahabelerinde bulunmuş ve çok güzel konuştuğunu her zaman tekrarladığı bu hoca-

(3) N. S. Banarlı, Yahya Kemal'in Hâtıraları İst. 1959, s. 24.

(4) Yahya Kemal, Hâtıralar, Yahya Kemal Enstitüsü arşivi.

sını saatlerce dinlemek fırsatını bulmuştur.

Aynı yıllarda ve aynı okulda Yahya Kemal, diğer büyük, Fransız tarihçilerinden Albert Vandal'in ve Emile Bourgois'nın derslerini takip etmiştir.

Yahya Kemal'e göre, hocası Sorel, Fransız tarihçiliğinde Michelet mektebine mensuptur. Michelet gibi, Fustel de Coulanges gibi ve onun seçkin talebesi Camille Jullian gibi büyük Fransız tarihçileri ise tarih ortasında Fransızlığı arama yolunun âlimleridir. Tarih ortasında ve bir coğrafya üzerinde bir milliyetin nasıl tekevvün ettiğini yepyeni ve sağlam tarih metodlarıyla ve tarih düşünceleriyle onlar meydana koymuştur.

Çünkü Fransa'nın toprağı, başta Cermenler'in Teutons koluna mensup Franklar olmak üzere, burada yerleşen kavimlerin, Lâtin kültürünün ağır basmasıyla Lâtinleşerek yepyeni bir milliyet meydana getirmelerinde bir pota vazifesi görmüştür. Yeni milliyetin dili, kültürü hatta mizâcı ve her şeyi bu toprak üzerinde meydana gelmiştir. Bu mevzu üzerinde Camille Jullian'ın dilinde ifade bulan bir kanaat ise şu Fransızca cümle ile hülâsa edilmiştir: Le sol de la France, en mille ans, a créé le peuple Français: Fransız milletini, bin yılda, Fransa'nın toprağı yarattı.

İşte bu mühim cümle, bu, bir milletin bütün varlığı üzerinde coğrafyanın hele yeni vatan coğrafyasının oynadığı büyük rolü belirten hüküm, Yahya Kemal'i Türk tarihi üzerinde derin düşünceye sürüklemişti: **«Düşünmeye başladım: Acaba bizi de Malazgirt'ten, 1071'den sonraki sekiz yüz senede Türkiye'nin toprağı yaratmamış mıydı?»**

Yahya Kemal'i tarih sahasında gayrete sevk eden soru işte bu «bir tarih ortasında ve bir coğrafya üzerinde» bu sefer, Türkiye Türklüğü'nün meydana gelişi problemiydi. Şair, bu son tekevvünü bütün gerçekleriyle öğrenmek ve anlamak istiyordu.

Hem malûm, hem de ilim noktai nazarından hayli meçhulleri kalmış bu problemi çözmek yolunda onun düşüncelerini bir parça da hocası Sorel körüklemişti: «Bana bir gün baktı, gülerek dedi: 'Bilir misiniz ki, henüz iki şey tamamiyle keşfedilmiş değildir; Coğrafyada kutup ve tarihte Türk'.»

Ancak, bu cümlelere bakıp Yahya Kemal'i Malazgirt'ten önceki Türk tarihini mühimsememiş sanmak doğru değildir: Yahya Kemal'in düşüncesinde Malazgirt'ten önceki Türk tarihi tâ Oğuz Karahan'a uzayan mazisi içinde büyük ve şerefli bir tarihtir. Daha 18 ocak 1922'de İleri gazetesine yazdığı İki Fıkra başlıklı tarih makalesindeki şu cümleler bunu gösterir: «Selim, Türklüğün timsalidir. Bu tahsis, Selim'in büyük babası Fâtih'i ve sıra ile biri birinden daha yüksek tepeler gibi giden, tâ Oğuz Karahan'a kadar, bütün Türk padişahlarını bir an soldurmaz. Çünkü her milletin etten ve ruhtan çehresini — bilhassa — temsîl eden bir hükümdarı vardır.» (5).

Ancak Yahya Kemal, Ortaasya'daki Türk tarihinin Türkiye Tarihi ölçüsünde bir aydınlıkla bilinmediği inancındadır. Bu mevzuun vesikaları, henüz ve hâlâ yeter derecede zengin ve aydınlık değildir. Bu tarihin tetkikine Türkiye Tarihi tetkiklerinden çok başka filolojik imkânlar ve araştırmalarla cesaret edilebilir.

VESİKACI TARİHÇİLİK

Halbuki Türkiye tarihini araştırmaya sarıldığı zaman: «Selçuk ve Osmanlı asırlarında Anadolu, Rumeli ve İstanbul'a manzara ve mimarî itibariyle verdiğimiz şekli, lisanın yeni tecellisini; devlet ve medeniyetimizin yeniden yaratılış ve yürüyüşünü; sanayiimizin hariçten bir çiviye bile muhtaç olmaksızın, vatanın toprağından ve milletin eliyle yapılışını; ordumuzun bütün silâhlarını, donanmamızın, beş yüz sene, bütün tahta, demir ve yelkenleriyle kendi elimizden çıkışını; hasılı bütün bu terkibi, şedîd bir hayranlıkla idrak etmeye başlamıştım. Ancak bunu duymak ve hayal meyal görmek kâfi değildi. Yakından bilmek lâzımdı. Bilmek için de en sağlam vesikaları birer birer okumaya ihtiyaç vardı». «İstiyordum ki, milliyetimizin tetkiki hiçbir zaman inkâr edilemeyecek, böyle sağlam vesikalarla tahlil ve terkip edilsin, o kadar ki, asırlarca Türk gençleri bir vesikadan bir saniye bile şüphe etmesinler.» şeklinde düşündüğünü söyleyen Yahya Kemal için tarih bir sağlam vesikalar ihtisasıdır.

---

(5) Kendi Gök Kubbemiz adlı şiir kitabı dolayısiyle kendisine: «— Sizin şiir kitabınızın adı, Oğuz Han'ın Türk halkına hitabesindeki ruhla birleşiyor,» dediğim ve Oğuz Destanı'ndaki o manzum söyleyişi bugünkü Türkçe'ye: «Yurdumuzu öylesine genişletelim ki, onun üzerine kurulacak çadır, gök kubbesi olsun,» diye çevirdiğim bir gün, derin bir saadetle bana:

«— Demek ben şiirde Oğuz Han'ın devlet kuruşundaki milli üslûba varmışım,» deyişi de bu gerçeği bütünler (Bk. N. S. Banarlı, Süleymâniye'de Bayram Sabahı, İst. Yüksek İslâm Enstitüsü Mecmuası II' den ayrı basım, İst. 1964).

Yahya Kemal, zevkle yemek yemeye büyük önem verirdi.

Yahya Kemal, bu mevzuda Fransız tarihçisi Fustel de Coulanges'in bir sözünü hiçbir zaman unutmamıştır.

Milliyetçilikte Övünmek Zevki ve Sevmek Zevki adıyla yazmaya başladığı bir tarih makalesinde bu sözü ehemmiyetle hatırlar:

«Yüz otuz seneden beri, sırasıyle, her milleti saran milliyet sevdası'nın sevkiyle, başta tarih ve lisan ilimleri olmak üzere, milletlerin hüviyetlerini tenvir etmeye yarayan bütün ilimler açıldıkça açıldı, derinleştikçe derinleşti. Harareti artan bu tetkik şevkine, ilimde çok ilerlemiş milletlerin âlimlerinden sonra yeni uyanan milletlerin müdekkikleri de tutuldular; onlar da artık kendi kendilerinin hüviyetlerini araştırıyorlar. Eski evrak hazinelerini açıyorlar, eski yazıları başka bir ihtimamla okuyorlar, eski sanatların, eski tasavvuf ve diyânetin, eski şiirin, eski mimarînin mahiyetlerinde kendi varlıklarını bulmaya çalışıyorlar, bir taraftan da yer altında kalmış eserlerin bakıyelerini görmek için hafriyata girişiyorlar.

Bu vâdide tetkik usulünü tesis eden rehberlerden biri: Fustel de Coulanges şimdi gözlerini açsa nasıl bir şehrah açmış olduğunu görerek açtığı çığıra hayran olur. Bu müverrih, Fransa'nın nasıl teşekkül ettiğini anlamak azmiyle büyük bir işe girişmişti. Tilmizlerine, çalıştığı bu sahada her türlü mantıkı, tefelsüfü, karîne ile tefsiri, hülâsa aklın tahminlerini bir torbaya koyarak, yalnız ve yalnız vesikaya istinad etmek, vesikayı da bin bir elekten geçirmek, kılı kırk yararcasına tespit etmek itikadını esas olarak koymuştu. Bu büyük müverrihin bir sözünü naklederler: Tilmizlerinden biri karşısına gelip de en kuvvetli tahminleri serd ederek, Fransa'nın eski hadiselerinden birine dair bir hüküm vermek temayülünü gösterince Fustel de Coulanges hemen elleriyle kulaklarını kaparmış, **«Bir kâğıt parçası var mı? Başka söz dinleyemem.»** dermiş (6).

Coulanges'ın, Yahya Kemal'i tarihçilikte uyandıran cümlesi budur.

.....

Yahya Kemal, 1957 nisanında, **Süleymâniye'de Bayram Sabahı** şiirinin Hürriyet gazetesi'ndeki intişarı haftalarında, bu büyük şiirin bizzat kendisi tarafından yapılan bir tahlili arasında şöyle diyordu: «Ben Paris'ten avdet ettiğim 1912 sene-

(6) Yahya Kemal, Milliyetçilikte Öğünmek Zevki ve Sevmek Zevki, Yahya Kemal Enstitüsü Arşivi.

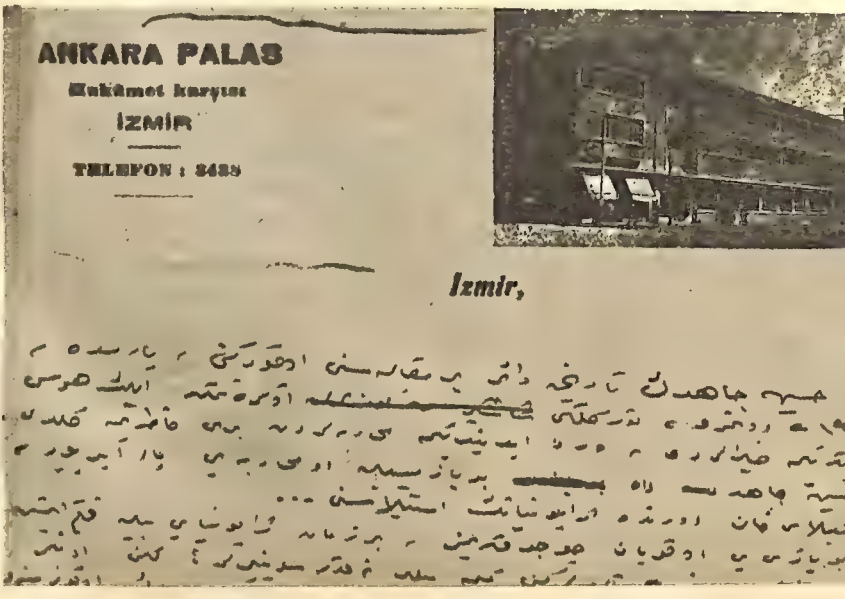
ANKARA PALAS

Hükûmet karşısı

İZMİR

TELEFON : 2425

İzmir,

Yukarıda: Yahya Kemal Beyatlı, Pâkistan büyükelçisi olarak Mehmed Ali Cinna'ya itimatnamesini sunarken. Sağda: 1935'te Türk tarihi hakkındaki görüşlerini belirttiği müsveddenin baş tarafı.

sinden beri gerek şiirde, gerek derslerimde ve sohbetlerimde, 45 seneden beri muttasıl bu müdeâyı, bu millî itikaadı tekrar ettim: Malazgirt'ten sonra, Türkiye toprağında yalnız kendine benzeyen bir Türklük vardır. Bu Türklük, kendi ırkından, bağlı olduğu din'den, yaptığı tarihten, yarattığı güzel sanatlardan, şiirden, musikiden, mimarîden, hasılı yalnız bu yeni vatandaki yaşayışından, duyuşundan, kendi kader ve kazasından terekküp etmiş bir kitledir.» (7).

TARİH, TEDKİK VE MUHAKEME EDİLECEK BİR MANZARADIR

Tarih üzerinde düşünen ve muhtemelen **Tarih Sevgisi** başlıklı, bütünlenmemiş, diğer bir yazısında ise Yahya Kemal, tarih hakkındaki fikirlerini şöyle sıralıyordu: «Kat'î olarak denilebilir ki, tarih bir mevhûmedir. Bu mevhûmeyi bazı insanlar hayallerinde mücessem görürler. Ondan bazen nefret ederler, bazen de hayranlıkla bahsederler. O mücessem gördükleri şey ise geçmiş saatlerin, günlerin, haftaların, yılların yığıntısından başka bir şey değildir.»; «Şimdi biz 1942 senesinin mart ayı içinde bulunuyoruz. Bu mart ayını bir çerçeve gibi önümüze koyalım: Bu çerçeve içinde gözümüze evvelâ memleketimiz görünür. Biz bu anda memleketimizde birçok şeyleri severiz, birçok şeyleri de sevmeyiz. Birçok şeylerin de ıslah edilmesini özleriz. Lâkin zaman yürüyor. Bu çerçeve, gelecek ayın birinden sonra kalkacaktır; tarihe yani geçmiş nice ayların arasına karışacaktır. Karışınca hafızamızdan gittikçe silinecektir. Üç yüz sene sonraki nesil, bizim içinde yaşamış olduğumuz bu ayın her şeyini birden niçin sever? Onu o nesle müverrihler iyi aksettirirlerse iyi tarafları iyi, kötü tarafları da kötü görünür.

Fâtih devrinde yahut Süleyman devrinde, yahut da Köprülü Mehmed Paşa devrinde tıpkı böyle geçmiş ve maziye karışmış nice ayların içinde güzellikler de vardı, çirkinlikler de. O çirkinlikler gözümüze bugün güzel görünebilir mi? Demek ki, tarih yekpâre görülecek, topyekûn sevilecek, yahut da nefret edilecek bir şey değildir; bilâkis tedkik ve muhakeme edilecek bir manzaradır.» (8).

TARİHİ ANLAMAK

Aynı makale müsveddesinin başında «Bir milliyetçi tarihe değil, milletinin tarihine meftundur,» cümlesiyle, kendi ruhundaki tarih merak ve sevgisinin de kaynağını belirten şaire göre, tarihi okumak, öğrenmek başka, tarihi anlamak, çok başka şeylerdir. Yahya Kemal, birçoklarının okudum, anladım sandıkları nice sözleri ve eserleri asla anlamamış olmaları hakikatine temastan kendisini alamaz. Bu görüşünü, bilhassa şiiri anlamak mevzuunda söylemek ihtiyacını duyar. Şiir hakkında yazdığı, yazıp da yarım bıraktığı muhtelif yazılarında bu noktaya temaslar vardır. Bilhassa kendi şiirini, hatta şairlikleriyle tanınmış edebiyat hocalarının bile anlamayışları karşısında me'yus olduğu zamanlar vardır. Bir misal olarak, insan ruhlarının bir meçhule doğru, sessiz sadasız gidişlerini söyleyen **Sessiz Gemi** şiirini, talebesine tabut diye öğreten edebiyat hocaları karşısında âdeta ye'se kapıldığı günler olmuştur. Onun bu ıstırabı, tarih mevzuuna da şâmildir:

«Şu anlamak denilen mevhibe, mutlaka, insan kafasında yüksek bir kıratta zekâ olmasiyle ve aynı zamanda, bir zemin üzerinde, çok malûmat toplanmasiyle mi bir semere verir? Yaşım ilerledikçe, derakab inanılacak gibi görünen bu iki kazıyeden şüpheleniyorum. Meselâ: «Osmanlı tarihinin vesikaları henüz toplanmamıştır, tasnif de edilememiştir, binaenaleyh Osmanlı saltanatının ve cemiyetinin mahiyetini «anlamak» çok güçtür, belki de imkânsızdır,» derlerdi. İyi, kötü vak'a-nüvîslerimiz vardır ve bize bir silsile kitap bırakmışlardır. Bu kitapları bizde birçok nesiller okumuştur. Geçmiş nesillerin havâs zümrelerini bahse karıştımayayım; çünkü meçhule hükmedilemez. Lâkin benim yaşadığım zamanda, tanımış olduğum üç neslin havâs zümresi boş yere çok kötülediğimiz o vak'a-nüvîslerin eserlerini iyi anlamamışlardı, ben bu kanaati edindim.» (9) gibi cümleleri, onun bu mevzudaki dikkat ve hassasiyetini gösterir.

Netekim, Merzifonî Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Seferi'ndeki talihsizliği, tarihin yanlış anlaşılmış sebepleriyle izah eden Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nâdi Bey'e, Yahya Kemal'in 1930' da Madrit'te yazdığı, fakat göndermediği nefis bir mektup, büyük şairin Osmanlı tarihini nasıl ve ne üstün bir tedkik ve muhakeme yoluyla görüp aydınlatışını belirtir. Haftalık Meydan Gazetesi'nin 12-13. sayılarında Yahya Kemal Enstitüsü tarafından neşredilen bu mektubun şu satırları ise Yahya Kemal'in tarih tedkiklerindeki

---

(7) N. S. Banarlı, Süleymaniye'de Bayram Sabahı, s. 25. İst. 1964.

(8) Yahya Kemal, Tarih Sevgisi, Y.K.E. arşivi.

(9) Yahya Kemal, Anlamak, Y.K.E. arşivi.

Yahya Kemal Varşova elçisi iken bir merasim sırasında (1926).

gerçekçi ve vesikacı zihniyeti gösterir: «Mâzîdeki seferlerimizi dâimâ bugünkü hâle uygun bir felsefeyle mutâlâa etmek, vesîkalara kat'iyyen aldırış etmemek, mâzîde merhale merhale «hâl» olmuş vazıyetleri aslaa düşünmemek ve şedîd hükümler vermek gibi, kırk elli seneden beri hükümfermâ olan modaya, bu zebanzed olmuş Viyana Seferi'mizin projesi münâsebetiyle, millî tâbirimizce, bir balmumu koymak istiyorum.»

Aynı mektupta Osmanlı tarihini müdafaa eden şu çok sağlam satırlar ve fikirler de yine aynı kuvvetli tarih anlayışıyla söylenir:

«Öteden beri bir hâlet-i rûhiyemize dikkat ederim: Bizler, bugünkü nesil, Osmanlıları tahtı'a ederken, gayr-ı şuûrî olarak, dâimâ bir cihangirlik dâiyesi ifâde ediyoruz. Yâni onlara: «O kadar uzak mesâfelere gittiniz, o kadar azîm ülkeleri fethettiniz, niçin oralarda kalmadınız? Niçin oralarını da bize mîras bırakmadınız? Demek ki, kuvvetiniz gelip geçici bir şeydi.» diyoruz ve onları tezyîf ediyoruz. Cezr ü med'den bunu kasdediyoruz. Kendi nâçîz mutâlâama göre cezr ü medd mukadderdir. Mâmâfih cezir'de imtidâd hayli büyük bir kıymettir. Mekânı fethetmek bir mârifettir, fakat mekânla berâber zamânı da fethetmek yüz misli değerindedir.» (10).

Gerçekten Yahya Kemal, Osmanlı tarihinin büyük tarih oluşundaki bu en mühim sırrı çözenlerden ve bu gerçeği görenlerdendir. Yahya Kemal o anlayışa varmıştı ki, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, nasıl, tarihte ve coğrafyada — bize bugünkü vatanımızı kazandıran — en büyük bir Türk zaferi ise bu devletin asırlarca imtidadı da o ölçüde büyük bir Osmanlı zaferidir. Bu devletin ilk üç asırda gittikçe büyüyerek, eski coğrafyanın üç kıtasına hâkim ve çok kudretli bir imparatorluk

(10) Yahya Kemal, Viyana Seferi'nin Mantığı, (Yunus Nadi'ye mektup) Meydan, Sayı: 12 ve 13. Nisan 1965.

olması, son dört asırda ise bütün iç buhranlara ve dış ablukalara rağmen yine heybetle yaşamaya devam edişi ve yıkılmayışı aynı ölçüde muhteşem bir Osmanlı zaferidir. Türklük, Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi merkez olmak üzere, üç kıt'adaki toprakları çevresinde kurulan amansız bir dünya ablukasına tam dört asır mukavemet etmiştir. O kadar ki, Birinci Dünya Harbi sonunda, son mukavemetini gösterip yıkılırken bile, bu devlet ve bu millet, Çanakkale'de üzerine saldıran birleşik Avrupa ordu ve donanmasına da tarihin en büyük darbelerinden birini indirmeye ve yıkılırken bile o ölçüde büyük bir zafer kazanmaya muvaffak olmuştur.

Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'nde Türklüğe 200 yıllık Selçuk asırlarından sonra 700 yıllık bir yerleşme ve imtidad devresi yaşatmak, bu imtidadın ortalarında tam bir cihan hâkimiyeti kurmak, ömrünün sonunda da yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakarak vatanda bir ebedîlik sağlamak hareketlerinin hepsinde Osmanlı Devleti'nin Türkiye topraklarına muazzam çınarlar gibi derin kök salmış, öyle yerleşmiş olmasının inkâr edilmez gerçeği vardır.

Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'ni muhteşem âbidelerle süsleyiş, yeni vatanın taşını, toprağını Türk yapış, hele 2 000 yıllık Bizans medeniyetinin hükümet merkezi İstanbul'da, yaşayan âbidelerine rağmen, Bizans'ı gölgede bırakarak, bu şehre tam bir Türk şehri manzarası ve güzelliğini veriş, bütün vatanı böyle millileştiriş, bütün bunlar, ancak Osmanlı Türklüğü'nün siyasî, idarî ve medenî zaferleri arasında mütalâa edilebilir.

Bunun içindir ki, Yahya Kemal, son zamanlarda Türkiye'de Osmanlı Türklüğü aleyhinde yapılan düşüncesiz, bilgisiz veya maksatlı neşriyatı teessürle takip ediyordu. Bunları asla tasvip etmiyor, affetmiyor ve bazı yazıların boşluğuna işaret ederek o keskin zekâsiyle bunları tehzil ediyordu. Bu müelliflere göre, İstanbul'u 1453'te Türk ordusu zapteder, fakat, 1683 te İkinci Viyana Seferi'nde mağlûp olanlar Osmanlılar'dır, diye, yeni tarih yazarlarının Türkü ve Osmanlıyı ayırt edişlerindeki gülünç çelişmeleri belirtiyordu.

PLÂNLAR

Yahya Kemal, bir gün yazıya geçirmek istediği tarih bilgi ve düşüncelerini; konferanslar, makaleler, hattâ kitaplar haline getirmek için bazı plânlar da tertiplemiştir. Bunların en mühimmi, 1953'e doğru, İstanbul fethinin 500. yıldönümü dolayısıyle yazmayı tasarladığı (kendisine Tarih Kurumu tarafından da teklif olunan) bir esere aittir. Bu eser, başlangıçtan İstanbul fethine kadar Türk - Osmanlı tarihi üzerinde yeni bir sentez olacaktı. Bu-

Yahya Kemal, Güney sınırlarımızda lehimizde yapılan tashihleri sağlamak üzere İskenderun'da bulunduğu sırada.

nun için, Park Otel'in bir adamını evime göndererek, bir pazar sabahı, beni acele çağırtmıştı. Gittim: «Böyle bir tarih yazmayı istiyorum. Ancak bunları kâğıtla, kalemle oturup yazmayı gözüm almıyor. Öteden beri yaptığımız gibi, bunu da ben söyleyeyim, yine sen yaz. Sonra icabeden tashihleri yapar tamamlarız. Şu şartla ki, benim vesika ve referans olarak söyleyeceğim kitapları bulacaksın, Türkiye'de yoksa getirteceksin, adreslerini ve istifade ettiğimiz bahislerin sahife numaralarını tespit edeceksin, bunlardan seçeceğimiz pasajları kitaba işleyeceksin,» demişti. Bu mesainin ne ölçüde müşkül ve yorucu olduğunu düşünmeye lüzum görmeden, teklifi sevinçle karşılamış, «peki» demiştim.

İşte o gün, saatlerce oturarak, birlikte yediğimiz yemekte bile yalnız bunu konuşarak bu kitabın bir plânını yapmaya başladı. Muntazam ifadelerle, madde madde söylediği cümleleri buraya aynen geçiriyorum:

1 — Biz bu vatana ne zaman gelmişiz?

2 — Bu vatanda daha evvel kimler vardı?

3 — Gelenler hangi Türk aşiretleridir?

4 — Oğuz Türkleri, evvelâ İran'a geldiler, fakat muazzam bir İran modası Selçuk'un İran' da acemleşmesine sebep oldu.

5 — İran'da yerli halk ile müstevlî Türklerin aynı îmanda oluşları İran saray an'anesi ve Türkler tarafından daha İran'a inilmeden elde edilmiş İran harsi bunda müessir oldu. O tarihte İran kültürü ve İran edebiyatı, Arap edebiyatını bile tesirinde bırakan bir kemâl merhalesindeydi.

6 — Türkler, Müslümanlık tâbirlerinin bile Arapçasını değil, acemcesini kabul ettiler: Resûl yerine peygamber, savm yerine oruç (urûze), salât yerine namaz, vuzû' yerine abdest ilh. demeleri böyledir.

7 — Fakat Anadolu'ya, Rumeli'ye akan ve buralarda yerleşen Türkler, aynı topraklarda İslâvları bile Rumlaştıran, Yunanlaştıran dil ve kültür hâkimiyetine rağmen Rumlaşmadılar. Neden? Çünkü dinleri ayrıydı. Türkler kendi din ve milliyetlerini Hıristiyan kavimlerden ve onların dininden çok üstün görüyorlardı.

8 — Bu asırlarda Türk hayatına hâkim olan tek kuvvet gazâ rûhudur. Gazâ, Müslümanlık uğruna Türk'ün de kılıca sarılmasıdır. Hâsılı, İslâm dini, bizim yeni vatan topraklarında hem Türk kalmamızı, hem de her çizgisiyle millî ve Müslüman bir güzel sanatlar dünyası yaratmamızı temin etmiştir.

9 — Ertuğrul Gazi'den başlayarak, ilk Osmanlı bey ve padişahlarının, asırlarca hep gazî oluşları; diğer büyük serdar ve seraskerlerin gazilikleri, bizim Osmanlı fetihlerimizin en esaslı çizgisidir. Gazâ rûhu ve gazilik ünvânı, bizde Mustafa Kemal Paşa'ya kadar, aynı zihniyetle devam etmiştir.

10 — Yeni vatanda yaptığımız en iyi işlerden biri bu vatanda bütün dekorlariyle Türk olan büyük şehirler, kasabalar ve köyler kurup yerleşmemizdir. Bir diğeri, her ne pahasına olursa olsun, İstanbul'u alarak Anadolu ve Rumeli'yi yekpâre bir vatan haline koymamızdır.

11 — Bu nasıl mümkün olmuştur? Anadolu'da ve Rumeli'de bunları o kadar salâbetle mümkün kılan siyasî ve içtimaî vaziyetler nelerdi? İlk Osmanlı padişahlarının bu siyasî ve içtimaî vaziyetten en iyi şekilde istifade etmelerini temin eden sır nedir?

12 — 1261' de bir sabah, Lâtinler, İstanbul'da Kuman'ların Türk nâralariyle uyandılar: Mihail Palelogos, İstanbul'a girdi. Demek ki, bu tarihte Paleolog ordusunun en mühim unsuru Kuman'lardı.

Bizans müverrihi Nikitas Honyatis yazıyor: «1097' de Birinci Salib Orduları Arnavutluğu yarıp geçtikten sonra Peçenekler'in taarruzuna uğradılar.» 1090' da Peçenekler İstanbul'u muhasara etmişlerdir. Bunu da Anna Komnena yazıyor. Bu kadın müverrih, İmparator Alexie Komnenos'un hemşiresidir. İmparator, Kuman kralını kandırıyor ve Kuman'ların yardımıyla kurtuluyor.

Demek ki, Trakya'da Kumanlar vardır. Kumanlar ve Peçenekler kardeş oldukları halde birbirleriyle harp ediyorlar. Ural Dağları'ndan sıra ile gelenler, bu Peçenekler, Kumanlar, Hıristiyan Oğuzlar ve Vardar Türkleri'dir.

1300 senesinde ise Bizans tarihleri artık Peçenek, Oğuz, Kuman Türklerinden bahsetmiyorlar. Çünkü bunlar Hıristiyanlaşmıştır.

13 — Hıristiyanlar kendi dilleriyle ibadet ederler. Arnavutlar, Arnavutça; Sırplar, Sırpça; Rumlar, Rumca... Kumanlar, Sırp ve Bulgar kilisesine, Vardar Türkleri de Rum kilisesine girdiler. Fakat Türkçe konuşuyorlardı. İbadetleri de Türkçe idi.

14 — Sene 1356... Süleyman Paşa, Rumeli' ye bu tarihte geçti. Demek ki, burada Murad Hüdâvendigâr, Türk akvamla karşılaştı.

15 — Bizim Çubukova Muharebesi'nde Mogollara mağlûp olmamıza rağmen Rumeli'nde kalışımız da bundandır.

16 — Çünkü bir kıt'ada askerle değil, milletle durulur. Timurlenk'in fethettiği topraklarda kalamayışının esas sebebi budur. Çünkü başta Anadolu olmak üzere onun zaptettiği yerlerde kendi milleti yoktu.

17 — Osmanlı Türkleri, Rumeli'deki Türklükten derhal istifade yolunu tuttular. Müslüman olmayan bu Türkleri devşirdiler, yerli ve kuvvetli bir Türk ordusu kurdular. İlk defa Arnavut ve Boşnak devşirilmemiştir. Çünkü ilk devşirme yapılan yerlerde bunlar yoktu. Arnavutluk ve Boşnakların toprakları henüz fethedilmemişti. Hasılı ilk Osmanlı asırlarında dev-

Yahya Kemal, Varşova'daki bir toplantı sırasında kordiplomatikle bir arada.

şirme ordusu ekseriyetle Türktür. Teâkup eden asırlarda ise orduda Türkleşmiş ve müslümanlaşmış Balkan çocukları vardı, fakat bunlar Osmanlılığa ve Müslümanlığa o kadar inanmışlardı ki, Türkler kadar imanlı savletler yapıyorlardı.

Bu plân ve bu güzel başlangıç, devam etmedi. Benim, yukarıdaki plan cümlelerini fişlere alarak kendisine getirmem üzerine neşelenen ve bir devam hevesi duyan şairi, o günlerdeki ye'se benzer durgunluğundan uzaklaştırmak mümkün olmadı: Daha 1947'de başlayan ve 1958'de onu kaybetmemize sebep olan hastalığı, o günlerde yeni bir depreniş halindeydi. Bu güzel teşebbüs de bu ve benzeri sebeplerle geriye bırakıldı ve bir daha gerçekleşmedi. Onun, sonradan, kendi adına kurulan Enstitü tarafından neşrolunan **Azîz İstanbul** kitabındaki Türk İstanbul konferansında ise (S.9-28) bu planın ancak birkaç çizgisi vardır.

Yahya Kemal, yarım kalmış yazılarının birkaçında daha bu mevzulara temas etmiştir. Türklerin Müslümanlığa inanışlarından doğan büyük kudretlerinden; bu kudrete hayran olan başka kavimlerin hem Müslüman, hem Osmanlı olmanın şevkı ve gururiyle bizim savaşlarımızda canla başla dövüştüklerinden, fedakârca ve kahramanca şehit olduklarından bahseden daha başka yazıları olmuştur. Esasen şair, Osmanlı Türklüğü'nün, fethettiği ülkelerin taşını, toprağını Türk yaparken başka milletlere mensup insanları da kendi millî potasında eriten temsil kudretine büyük gururla vurgundu.

Böylelikle, Osmanlı asırlarında Türklüğün hem de en millî çizgilerle gelişmesine hizmet eden, bu arada, Türk zaferleri için fedakârca döğüşüp şehit olan, başka ırktan insanların hâtırasına saygı fikri, onun, son asır Türk tarih düşüncesi'nde orijinal fakat gerçekçi tarih görüş ve düşünüşlerindendir. Yunus Nadi'ye yazdığı mühim mektubun şu satırları, onun bu fikirlerini büyük vuzuhla belirtir:

«Viyana önündeki ordumuzda bizim kadar Boşnak, Arnavut, Suriyeli, Mısırlı ve saire vardır. Ordunun başındaki serdarlar

da muhtelif ırklardandırlar. Bu iştirak, yalnız Viyana önünde değildir, tâ ilk devirlerden başlıyor ve öyle devam ediyor. Milliyetperverliği «mukaddes hodgâmlık» diye târif eden mütefekkirin çok çirkin bir his ifade ettiğini ancak komünistler iddiâ edebilirler. Biz, bugünkü Türkler, milliyetperveriz. Böyle olduğumuz için de bizim şereflerimiz uğrunda can vermiş, başka cinsten, fedakâr insanların hâtırasına minnetdâr olmalıyız, fikrindeyim.»

Mektubunda, Viyana Muhasarası günlerinde Leh ordusuna karşı kahramanca döğüşerek şehit olan **Abaza** Sarı Hüseyin Paşa'yı buna örnek gösteren şair, aynı mektubu şu cümlelerle bitirir:

« O günlerde bütün ordu bu adamın ölümüne ağlamış. Uğrumuzda ölmüş bu mübarek cengâveri sevmemek mümkün müdür? Bunun gibi, bizim cinsimizden olmayan şehitlerimiz milyoncadır.»

Şair, **Selîmnâme** adlı, **Yavuz Sultan Selim Destanı**'nda da aynı çizgiye dikkat eder: «Muharebenin daha ilk anlarında (Rumeli Beylerbeyi) Hasan Paşa yaralandı ve şehit düştü. Bu meydanda Türklük için döğüşen (sırplıktan Türkleşmiş ve Müslüman olmuş) Malkoç Oğulları, başta Malkoç Oğlu Ali Bey ve Tur Ali Bey olmak üzere, bir de baktılar ki, Yavuz Sultan Selim bu talihsizliğe üzülmüş ve hiddetlenmiştir. Malkoç Oğulları, hükümdarlarını memnun etmek için bilâ tereddüt düşman üzerine atılıverdiler ve üç Malkoç Oğlu da orada birer birer şehit düştü.» (11).

Bu manzaranın **Selîmnâme** şiirindeki mısraları da şunlardır:

Gark oldu hûna Rûmeli Beğlerbeği'yle ceyş
Üç Malkoç Oğlu eyledi bir bir fedâ-yı can

Çaldıran Savaşı, nerede ve ne maksatla yapılıyor? Balkanlardaki Sırp asılzâdeleri Malkoç Oğulları, buraya nereden ve hangi imanla gelip şehit oluyorlar? Türk-Osmanlı devletinin bu muazzam millî kudreti nasıl ve hangi vicdan kaynağından, hangi kader ve iman birliğinden doğmuştur? Yahya Kemal, bütün bu problemler üzerinde âdeta asırlarca duymuş, görmüş ve düşünmüş gibi konuşur, tarihimizin bu şehâmet manzaralarını derin rikkatle hatırlar ve anlatırdı.

■

Yahya Kemal'in diğer karakteristik plânlarından biri de **Tarih terbiyesi** mevzulu bir konferansına aittir. Bu birkaç satırlık esquisse'inde Yahya Kemal, plânını yazdığı küçük kâğıdın başına Sorel'in Assace Sokağı'ndaki evinde kendisine söylediği «Bilir misiniz ki, henüz iki şey tamamiyle keşfedilmiş değildir. Coğrafyada kutup ve tarihte Türk.» sözü vardır. Sonra, birkaç satırlık bir aralık, ondan sonra da aynen, şu satırlar:

«En sonda: Tarih terbiyesinin vatan sevgisini tecessüm ettirişi...

Namık Kemal'in bu mefhumu mekteplerimizde bir kader gibi yaydığı muhakkaktır.

Ancak vatan şiirlerinde vatan, bir mefhumu (teganni?) etmek gibidir. Vatan uğrunda ölmek, sonra Nef'iyâne tefâhür.

Nef'î, Türk'ün ayranının kabarışıdır.

Tûti-i mu'cize-gûyem...
Nef'i-i tig-zebânım ki zamânımda benim...

Namık Kemal'de kabarış... bir haldedir.

Ölürsem kahpeyim millet yolunda bir azîmetden
Bâis-i şekvâ bizê hüzn-i umûmîdir Kemâl
Kendi derdî gönlümün billâh gelmez yâdıma.

Bu kadar. Bellidir ki, bunlar, o konferansın ana çizgileridir.

■

Yahya Kemal'in tarih görüş ve düşünüşlerinin hepsini bir makale kadrosuna sığdırmak mümkün değildir. İleride Yahya Kemal Enstitüsü tarafından neşrolunacak çeşitli tarih yazıları, büyük şairin sanatına kaynaklık eden kültür ve tefekkür çizgilerini yeter derecede aydınlatacaktır. Burada bir noktayı daha belirtmek gerekir ki, Yahya Kemal, yukarıdan beri temas edilen tarih terbiyesi dolayısıyle Türkiye'de tarih ilmini dejenere eden uydurma tarih anlayışlarının amansız bir münekkidi idi. Hele bir aralık aşırı bir çığır hüviyetine sokulan ve bütün milletleri Türk saymaya kalkan tarih zihniyetini şiddetle yadırgıyordu. Böyle zamanlarda sık sık Coulanges'ın meşhur itirazını hatırlatır, aynı cümleyi keskin bir nükte edasıyle şu şekilde tekrarlardı:

— Susunuz! Susunuz! Elinizde bir parça kâğıdınız var mı?

Bizim de evvelce bir konuşmamızda belirttiğimiz gibi (12), Yahya Kemal, bütün milletlerin Türk olmasiyle değil, bütün milletler içinde Türk olmanın guruyla zengin bir rûha ve böyle bir zihniyete bağlıydı.

Diğer taraftan bir milletin Türkiye gibi bir vatanı, İstanbul, Bursa, Edirne, Konya v.b. gibi şehirleri; Süleymaniye, Seli

---

(11) Bakınız: Nihad Sami Banarlı, Selimnâme, Yahya Kemal Yaşarken, İst. 1959, s. 87.

(12) Nihad Sami Banarlı, Dördüncü Millî Eğitim Şûrâsı, M. E. Bakanlığı yayımı, Ankara, 1949, s. 81-83.

Yahya Kemal, Lozan'dan Ankara'ya dönerken, Lefke'de yol arkadaşlarıyla (İlk sıra, soldan ikinci).

miye camileri gibi mimarî âbideleri; İstanbul Fethi, Çaldıran, Mohaç gibi zaferleri; topraklarımızda hepsi de birer evliya gibi yatan, sayısız, şehit mehmedcikleri; Türkiye Türkçesi gibi bir zamanlar dünyanın en güzel sesli lisanı haline gelmiş, kudsî bir dili; hasılı, bu vatanda bizim hem de çok büyük bir tarihimiz olduğunu bize, elle tutulacak kadar gerçek gösteren varlıkları ve hatıraları durup dururken, hayalî tarih tezleriyle oyalanmak, vatan çocukları için müspet bir terbiye sayılamazdı. Ortaasya'da buna ilâve edilecek büyük tarih devresi ise tıpkı bunlar gibi sağlam delillere ve vesikalara dayanabildiği ölçüde kıymetli ve kudsî idi.

TÜRK VE MOGOL TARİHLERİ

Büyük şair, Türk tarihinin, meselâ Mogol tarihi ile karıştırılması karşısındaki düşüncelerini, yine yarım kalmış bir yazısında, şöyle ifade ediyordu:

«Hüseyin Cahid'in tarihe dair bir makalesini okurken, Paris'te, 1905'e doğru, Türklüğü öğrenmeye ilk heves ettiğim sıralarda, vird edindiğim muharebelerden biri hatırıma geldi. Hüseyin Cahid de bu yazısıyla o muhabereyi yâdediyor, Kubilây Han devrinde Japonya'nın istilâsını...»

Bu yazıyı okuyan çocuklarımız, bir zaman Japonya'yı bile fethetmiş olduğumuzu haber alırlarken, kimbilir ne kadar sevinirler? Lâkin onlar sevinirken benim başımdan bir sürü meseleler geçiyor. Son otuz senede tarihe nasıl bir istikamet verdiğimizi görüyorum. Ondan evvelki görüşlerimizle bu son görüşümüz arasındaki adese farklarını ölçüyorum. Bu değişiş hayırlı mı oldu? Hayırsız mı oldu? Yanlış mı oldu? Gençlerimizin muhayyilelerini terbiye etmeye yarar mı? Yaramaz mı?... Hep bunları düşünüyorum.

XIII. asırda Japonya'yı istilâ eden Türkler değil, Mogollar'dır. Mogollar'ı Türk addetmek ne dereceye kadar doğrudur? Mogollar da tıpkı Türkler gibi Ural-Altay fasîlesine mensupturlar, lâkin başka bir millet, başka bir cemiyet, başka bir dev lettirler. Hatta o tarihlerde Türk milletinin bî-aman bir düşmanı idiler.

Sonra Mogollar'ın Japonya'yı istilâları, yine onların en harikulâde akınlarından biri değildi. Çünkü o zaman Kubilây Han imparatorluğu Japonya'ya çok yakın bir sahilde idi. Halbuki Kubilây Han'ın büyük babası Cengiz, daha çok uzak yerleri de çok büyük muzafferiyetlerle fethetmiş bir cihangirdi. Sonra Japonya o zaman çok iptidaî, zayıf ve bir istilâya karşı koyamaz bir heyetti.

Bu yazıyı okuyan çocuklarımız ve gençlerimiz: Türkler'in Japonya'yı fethettiklerini okur okumaz, bizim İstanbul'dan, Anadolu ve Rumeli'den kalkıp da tâ Ja-

ponya'ya gidip orasını fethettiğimizi öğrenerek hayran oluyorlar. Bu genç kafaları hayran eden her tebeddül önce mesafedir. Hiç şüphe yoktur ki, bu hayranlık çok güzel bir duygudur. Çünkü azmi, atılışı, meçhule gidiş cesaretini arttırır.

Kubilây Han ordularının, ta karşılarındaki Japonya'ya geçişleri, mesafe aşmak itibariyle 1510'da Yenice Vardar'lı bir sipâhînin oğulları olan Baba Oruç ve onun kardeşi olup sonraları Barbaros diye anılan Barbaros Hayreddin'in ve diğer kardeşlerinin, daha birçok Türk gençleriyle Midilli'den kalkıp, hattâ o zamanki Osmanlı devletiyle bir alâkaları olmaksızın, tâ Cezâyir'e ve Tunus'a gidip, oralarını tek başlarına fethetmeleri bin defa daha harikulâde bir vakadır.

Yine aynı senelerde ordularımızın İstanbul'dan Çaldıran'a ve Tebriz'e, yine İstanbul'dan Kahire'ye gitmeleri mesafe itibariyle çok daha harikulâdedir. Bu istilâları başaran fâtihlerin ise bizim doğrudan doğruya cedlerimiz olduklarını, yer yüzünde bir tek müverrih inkâr etmemiştir ve edemez de.

Acaba gençlerimize hem gerçek, hem bizim olan şereflerimizi öğretmekle, bizim olmayan, yahut da dolayısiyle ve dolambaçlı nazariyelerle bize mal edeceğimiz şerefleri öğretmek arasında bir fark yok mudur?

Otuz sene evvel bu Japonya'ya geçiş vakasına hayran olmuştum. Şimdi bu vakaya herhangi bir Çin ve Mogol hikâyesi kadar ehemmiyet veriyorum. Hattâ şimdi cereyan eden Japon-Çin harbi münasebetiyle, Büyük Mogolistan'da Cengiz soyundan bir Mogol'a taç giydirilmesinin Türkiye vatandaşlarına olan tesiri Addis-Ababa'dan firar eden Negüs'e ait herhangi bir haber kadardır.»

■

Nihayet, Yahya Kemal'in şiiri gibi, tarih kültürü, tarih görüş ve düşünüşlerindeki derinlik de bizim hudutlarımızı aşmıştır. Büyük şairi yakından tanıyan, onun tarih sohbetlerini hayranlıkla dinleyen çok sayıda Avrupalı ilim ve politika adamları ve daha başka aydınlar, ondan, başta Türk-Osmanlı tarihi olmak üzere birçok tarih bahislerini derin lezzet ve istifade ile dinlediklerini söylemişlerdir. Ondan, hattâ Fransız tarihi hakkında bilmediklerini, ya da o şekilde bilmediklerini öğrendiğini söyleyen Fransız profesörü Albert Gabriel, bunlardan biridir. Vefalı profesörün Yahya Kemal'in ölümü üzerine merhum Prof. Nihad Reşad Belger'e yazdığı bir mektupta bu hususta dikkate değer satırlar vardır

«Şair Yahya Kemal'den, benden daha salâhiyetli başka zatlar bahsettiler ve edeceklerdir. Ben burada birkaç kelime ile onun Türk tarihi hakkındaki derin bilgisinin, insanlar ve hadiselere ait nâfiz ve keskin görüşlerinin bana ilkaa ettiği yüksek takdîri söylemek istiyorum.»

«Yahya Kemal'i dinlerken, tarih tam bir dirilme olmalıdır, diyen Michelet'nin tefekkürünü daha iyi anlıyordum.»

«Yahya Kemal, Osmanlı tarihinin eski devirlerine canlı bir realite nefhetmesini o kadar iyi bilirdi ki, kendisi âdeta o devirde yaşamış sayılırdı.»

«Yahya Kemal, daima masal kabilinden hikâyelere, indî ürcûfelere iltifat etmez, hakikati belirtirdi. Şahıslardan bahsederken en meşhurlardan tutunuz da değerli herhangi bir iş yapmış olan ikinci plandakilere varıncaya kadar herkes hakkında tamamiyle hakkaniyet ve nısfet ile hüküm verirdi.»

«Dünkü Türkiye'nin hâlis bir tablosunu çizmeye çabalayan yarınki arayıcılar hiç unutmamalıdırlar ki, Yahya Kemal, millî tarihi, derinliğine kadar inceleyen, anlayan ve o tarihin bütün tafsilâtını, bütün inceliklerini en iyi kavrayanlardan biridir. Böylece vatanının toprakları üstünde olduğu gibi, ecnebî diyarda da memleketinin büyük bir hâdimi olmuştur.»

Bu sayımızda, Yahya Kemal'in şiirlerinden üçünü renkli kompozisyonlar içinde sunuyoruz: Deniz Türküsü: (s. 42); Sonbahar: (s. 46) ve Rindlerin Ölümü (s. 51).

Gelecek Sayımızda

Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'un Nerelerinde Oturdular?

ŞEVKET RADO

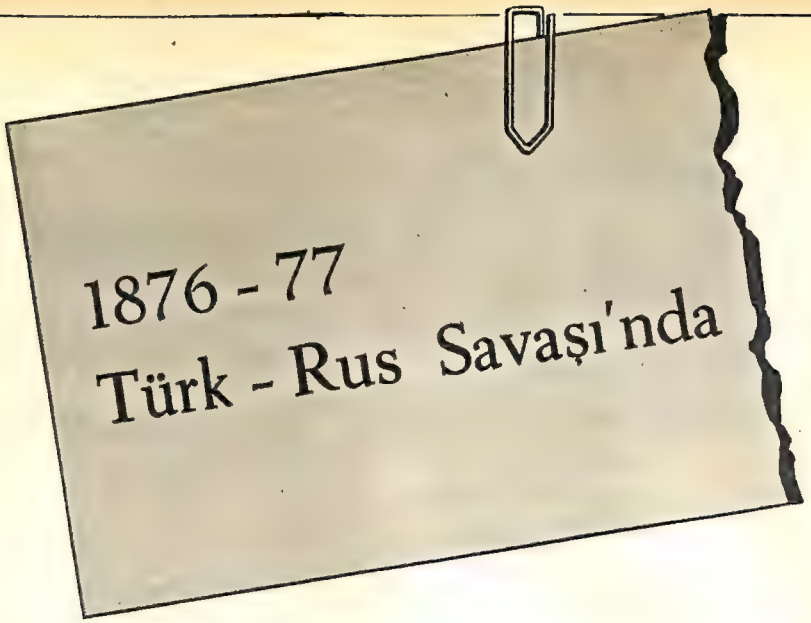

Pâkistan'ın Türkler'e Yardımı

Hindistan Müslümanları, yani şimdiki Pâkistan, öteden beri Türkler'in en büyük dostu olmuştur. Bilhassa 1876 - 77 Türkiye - Rusya savaşında, 1912-13 Balkan Savaşı'nda, Millî Mücadele'de, Hindistan Müslümanları, para ve heyetler göndererek, bütün basın ve propaganda organlarını seferber ederek, İngiltere üzerinde baskı yaparak, Türkler'i şiddetle desteklemişlerdir. Pâkistan'ın manevî kurucusu Muhammed Ikbâl'in Balkan Savaşı'nda ve Millî Mücadele' de Türkiye'yi candan destekleyen ateşli şiirleri büyük yankılar yapmıştır. Hindistan Müslümanları çocuklarına, o çağın Türkiye'sinin tanınmış isimlerini (Abdülhamid, Reşad, Enver ve nihayet Mustafa Kemal) koymuşlar, evlerinden Türkiye hükümdarlarının ve sonra Atatürk'ün resmini eksik etmemişlerdir.

Pâkistanlılar'ın Türkler'e, tarihlerinin en kritik anlarında yaptıkları büyük maddî yardım, hiç bir zaman unutulamaz. Türkiye İş Bankası' nın bile Hindistan Müslümanları'nın gönderdiği parayla kurulduğu hatırlanırsa, bu yardımın ölçüsü hakkında bir fikir edinmek kabil olur. Bu makalemizde, Hindistan'daki Müslüman devletlerin Haydarâbâd Nizamlığı'ndan sonra en büyüğü olan Bhopal Nevvâblığı'nın 93 Savaşı sırasında Türkiye'ye yaptığı yardımları gösteren bazı mektuplar yayınlıyoruz. O zaman Bhopal' de bir kraliçe, Şâh-i Cihân Beğim (1868-1901) hüküm sürüyordu. Mektuplar, kraliçenin ikinci kocası olan büyük bilgin Nevvâb Seyyid - Muhammed Sıddık Hasan Han tarafından, II. Sultan Abdülhamid'in yakın adamlarından Medineli Şeyh Mehmed Zafir Efendi'ye gönderilmiştir. Hasan Han'ın 32 Arapça eserinin çoğu o zaman İstanbul matbaalarında basılmıştı. Mektupların asıllarını, İngilizce tercümeleriyle beraber, Pâkistan basın ataşesi Şerîfü'l - Hasan bize vermiştir. İngilizce'den Türkçe'ye tercümeleri, Öz Dokuman tarafından yapılmıştır.

Hayat Tarih Mecmuası

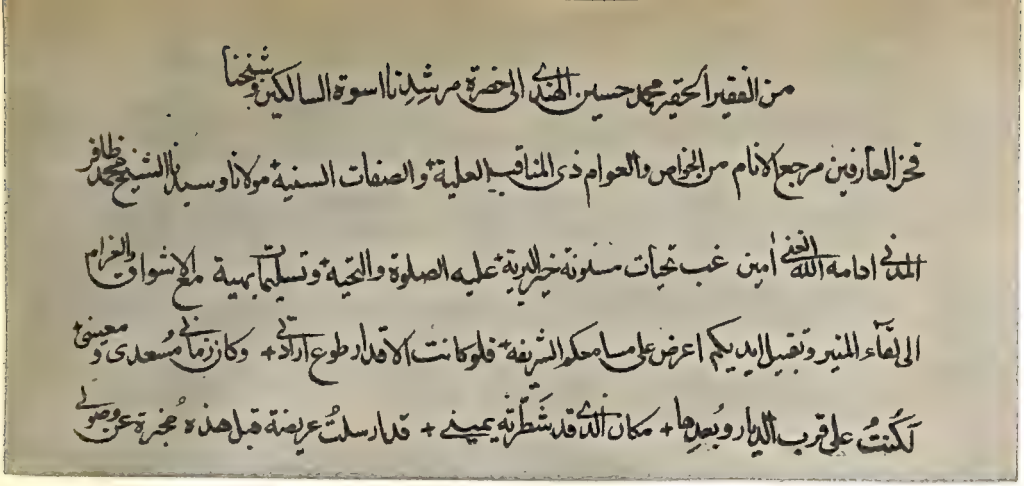

Bhopal Kraliçesinin mektuplarından biri.

Şeyh Mehmed Zafir Medenî'den Bhopal devleti başbakanı Muhammed Cemaleddin'e gönderilen mektup:

25 Rebî 1296 Hicrî

Nazik mektubunuzu aldığımdan dolayı çok memnunum.

Elçinizin hükümet tarafından iyi bir kabul gördüğünden de mütehassis oldum.

Biz sadece İslâm dünyasıyla, Zât-ı Şâhâne'ye hizmet etmek istedik. Zât-ı Şâhâne'ye de sadakatimiz vardır.

Bunları, aynı zamanda elçinize de söylediğimiz için çok memnunum.

Muhammed Cemaleddin'den Bhopal başbakanı Şeyh Mehmed Zafir Medenî'ye gönderilen mektup:

19 Cemâziyelâhır 1296 Hicrî

Size şunu söylemekle büyük bir memnunluk duyuyorum ki, Mevlevî Muhammed Hüseyin, Zât-ı Şâhâne'nin, Bhopal kraliçesine ve kocasına yolladığı nişan ve fermanları getirdi. Ayrıca, kraliçe ve kocasıyla bana, sadrâzamın yazdığı mektupları da verdi. Bu zahmetiniz için teşekkürlerimi sunarım.

Şeyh Muhammed Hüseyin Hindî'den Şeyh Mehmed Zafir Medenî'ye gönderilen mektup:

24 Receb 1296 Hicrî

Bundan önce yazdığım mektupta, Zât-ı Şâhâne'nin hediyeleriyle birlikte, buraya salimen geldiğimi bildirmiştim.

Bu mektubumu da şunun için yazıyorum: Bhopal devleti kraliçesi, bizim Bombay mümessilimiz olan Mevlevî İnâyetullah vasıtasıyla, size, 260 İngiliz lirası yolladı. Mümessilimiz Mevlevî İnâyetullah, bu parayı, Bombay bankası kanalıyla, İstanbul bankasına gönderecektir.

Parayı alınca, lütfen, aşağıda yazdığım şekilde tevzi etmenizi, rica ederim:

100	İngiliz lirası	size,	
100	»	»	Medine'deki Mâlikî talebelerine,
45	»	»	kardeşiniz Şeyh Hamza Zafir'e,
15	»	»	Hicaz'daki tercüman Şeyh Ahmed Rüşdü'ye.

Lütfen, bu mütevazı hediyeyi kabul buyurmanızı istirham ederim. Parayı aldıktan sonra da, bize bir malûmat veriniz.

Ayrıca, kraliçenin ve kocasının Zât-ı Şâhâne'ye ve sadrâzama yazmış olduğu cevapları da gönderiyorum.

Şunu da ifade etmek isterim ki, Ekber Bey Hindî, Bhopal başbakanı, Muhammed Cemaleddin'e hakkımda yalan ve iftira dolu mektuplar yazmaktadır. Lütfen, onu çağırıp, kendisine ihtar ediniz. Bir zaman önce de Selim Fâris, Nevvâb ile başbakana, aleyhimde bazı iftiralarda bulunmuştu, ama, iftiraları kısa zamanda, meydana çıkarıldı.

Şeyh Muhammed Hüseyin'den, Şeyh Mehmed Medenî'ye gönderilen mektup:

17 Cemâziyelâhır 1296 Hicrî

Geçen ayın ortalarında, Zât-ı Şâhâne'nin vermiş olduğu hediyelerle birlikte, Mısır'dan ayrıldım ve gemiyle Bombay'a doğru yola çıktım. Bu ayın 24'ünde, Bhopal'daydım.

Bhopal'da, büyük bir merasimle karşılandım. Başbakan Şeyh Muhammed Cemaleddin, kraliçenin büyük kızı Belkısu'z-Zamân Beğim ve diğer yüksek rütbeli subaylar bana hoş geldin dediler. Kendilerine Zât-ı Şâhâne'nin göndermiş olduğu ferman ve nişanları verdim.

Şehir de 25 pare top atışıyla beni selâmladı. Kraliçe, şerefe verilen resepsiyonda memur ve asillerin en büyük üniformalarını giymelerini emretti. Kraliçe de, pırlantalı nişanı taşıyordu.

Nevvâb Sıddık Hasan Han (kraliçenin kocası) ve başbakan, kraliçenin sağında ve solunda

nişanları takmışlardı. Ben de, Nevvâb'ın sağ tarafında duruyordum ve bana verilen nişanı takmıştım.

Kabul resminde, Nevvâb, yüksek sesle, Zât-ı Şâhâne'nin göndermiş olduğu fermanı okudu. Bu, kraliçe için bir şerefti. Bir yandan da müzik çalıyor ve 35 pare top atılıyordu. Bundan sonra Zât-ı Şâhâne için dua edildi.

Ben de, şahsen, nişanları göndermekle yaptığınız hizmet için çok teşekkür ederim.

Bhopal devleti başbakanı Muhammed Cemaleddin'den, Şeyh Mehmed Zafir Medenî'ye gönderilen mektup:

22 Receb 1296 Hicrî

Zât-ı Şâhâne'nin göndermiş olduğu ferman ve nişanların, elimize geçmesi için yaptığınız yardıma, bundan önceki mektubumda teşekkür etmiştim. Bu arada, cevabınızı bekliyorum. Şimdi şu mektubu yazmamdaki maksada gelince:

Şeyh Muhammed Hüseyin, İstanbul'da, emrim gereğince, Şeyhulislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin Tefsir'ini, tevzi etmişti. Fakat, ben, şahsen, bunun kifayet etmediğini sanıyorum. Türkler'e, bu kitabın tevzii iyi olacak kanaatindeyim. Bununla beraber, sizin yardımınız olmadan, o nüshalardan elde etmeme pek imkân yoktur.

Sizden, Zât-ı Şâhâne'nin İstanbul'daki matbaasında, Şeyhulislâm Cemâlî Zenbilli Ali Efendi'nin Tefsir'ini yeniden bastırmanızı rica ediyorum. Zât-ı Şâhâne'den izin aldıktan sonra, eseri bastırınız. Basım masrafları bana aittir.

Yalnız, eseri basarken, büyük bir itina gösterilmesi ve en iyi kâğıda basılması gerekir.

Lütfen, bu eserden 2 000 adet bastırıp bir miktar da bana gönderiniz. Basım işi bittikten sonra, masraf faturalarını da yollarsanız, size onları transfer edebilirim.

Eser, maliyet bedelinin iki misli fiyata satılabilir. Böylece, iki bin adedi de satıldıktan sonra, hasılatın yarısını bana gönderiniz. Diğer yarısı kitabın üçüncü basımı için masraf bedeli olarak maliyet bedelinin iki misli fiyata satabilirsiniz. Hasılatın yarısı gene sizde kalabilir ve bununla, kitabın diğer basımlarını yaparsınız.

Bu arada, Tefsir'i, Medine'deki Mâlikî talebelerine ve diğer yerlerde tevzi etmeniz iyi olur. Bu işte gerekli garanti verilecektir.

Kitabın basım işlerini üzerine alacak, güvenilir bir şahıs bu vazifeye tayin edilebilir ve bu hizmeti için de kendisine münasip bir ücret verilebilir.

Bhopal kraliçesi Şâh-i Cihan Beğim'den Şeyh Zafir Medenî'ye gönderilen mektup:

15 Cemâziyelâhır 1296 Hicrî

Bhopal devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında mevcut olan birlik ve dostluk için teşekkürlerimi sunarım.

Delhi'deki Şeyh Muhammed Hüseyin vasıtasıyla yolladığınız ferman ve nişanları aldım, çok teşekkür ederim.

Bhopal devleti kraliçesi Şâh-i Cihan Beğim'in kocası olan Sıddık Hasan Han'ın mektubu:

15 Cemâziyelâhır 1296 Hicrî

Şeyh Muhammed Hüseyin, kraliçe, başbakan ve benim için, Zât-ı Şâhâne'nin verdiği fermanla nişanları getirdi. Sadrâzam Hayreddin Paşa, ayrıca, bazı mektuplarıyla birlikte, Akvâmu'l-Mesâlik adlı kitabından da göndermiş. Bu nişan ve hediyeleri aldığımızdan dolayı çok memnun olduk. Sizin yardımınız olmasaydı, nişan ve hediyelerin bize ulaşması, biraz güç olacaktı, bunun için de, kraliçemiz ve ben, sizlere, teşekkürlerimizi sunarız.

Kraliçemiz, aynı zamanda, size bir mektup yazıp yolladı. Şunu da arz etmek isterim; Zât-ı Şâhâne'ye, sadrâzama ve size, takdim olunmak için gönderilen, yayınladığım eserlerden bazıları, pek yakında, elinize ulaşacaktır.

Bu mektubu, gönderdiğiniz, nişan ve hediyelere teşekkür etmek için yazıyorum. Zât-ı Şâhâne'ye ve Sadrâzam'a da, tâzimlerimizin ulaştırılmasını rica ederim.

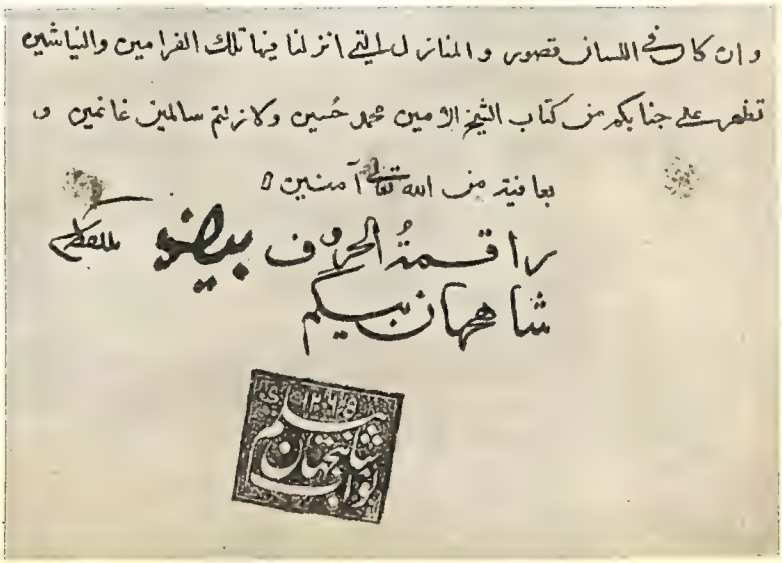

Tercümesini verdiğimiz mektuplardan bir başkası.

2 ARALIK 1888

77 yıl önce, Nâmık Kemal, mutasarrıf (vali) olarak bulunduğu Sakız'da, 48 yaşında ölmüştü. Cenazesi, vasiyeti üzerine Bolayır'a getirilmiş, Rumeli Fâtihi Veliaht - Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın türbesinin yanında II. Abdülhamid tarafından yaptırılan türbesine gömülmüştür. Tanzimat devrinin büyük şairi ve edibi, aynı zamanda bu devrin en faal siyaset adamlarından biriydi. Pek ateşli şahsiyetiyle, çağdaşlarını olduğu gibi, günümüze kadar, kendinden sonra gelen şahsiyetleri de büyülemiştir.

6 ARALIK 1525

440 yıl önce, Fransa kralı I. François'nın elçisi Jean Frangipani, Kanunî Sultan Süleyman Han'ın huzuruna kabul edilmişti. Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles - Quint tarafından yutulmak üzere bulunan Fransa, Büyük Türk Hakanı'ndan acele yardım istiyordu. Charles-Quint'in hızla bir Avrupa devleti kurmak yoluna gittiğini gören ve bu hususu Türkiye'nin yüksek menfaatlerine ve ana siyasetine tamamen aykırı bulan Dîvân-ı Hümâyûn, 6 ay sonra meşhur 3. Mohaç sefer-i hümâyûnunu açarak Fransa'yı kurtardı.

7 ARALIK 1657

308 yıl önce, eski Şeyhulislâm Kara-Çelebî-zâde Abdülaziz Efendi, sürgün olarak bulunduğu Bursa'da ölmüştür. XVII. asır Türkiye tarihinin büyük ve canlı simalarından olan Abdülaziz Efendi, bilgin ve siyaset adamı olarak ünlüydü. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesini isteyenlerin başlıcalarından biriydi. Şahsen çok muhteristi. En önemli eseri, mühim bir Osmanlı tarihi olan Ravzatu'l-Ebrâr, bilhassa kendi devrini anlatan bu kitabın Zeyl'idir. Kara-Çelebî-zâdeler, en tanınmış Osmanlı ulemâ ailelerinden biridir. Bu ailede Mevlânâ kanı da vardır. Meşhur şair Nedîm de bu ailedendir.

9 ARALIK 1917

48 yıl önce, General (sonra Mareşal) Allenby'nin kumandasındaki İngiliz kuvvetleri ve müttefikleri, «Yıldırım Orduları Grubu» denen 3 Türk ordusunun savunduğu Filistin cephesini yararak, Türkiye'nin bir sancak (vilâyet) merkezi olan ve İslâm dininin 3. kutsal şehri sayılan Kudüs'ü almışlardı. Kudüs, Hıristiyan dininin de kutsal şehri olduğu için, İngilizler'in bu başarısı, bütün Hıristiyan dünyasında alkışlanmış ve Ortaçağ'daki Haçlı seferlerine benzetilmiştir. Zira İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard, bu şehri Salâhaddin Eyyûbî'den alamamıştı. Türkler Kudüs düştükten sonra da Filistin cephesini savunmuşlardır.

23 ARALIK 1876

89 yıl önce, Türkiye'de I. Meşrutiyet ilân edilmişti. Devlet adamlarının ekserisi meşrutiyet taraftarı değildi. II. Sultan Abdülhamid, ekaliyette kalan Midhat Paşa'nın tarafını tutarak Kanun-ı Esâsî'yi ilân etmiş, fakat sonradan pişman olarak, Kanun-ı Esâsî'yi şeklen yürürlükte tutmakla beraber, Meclis-i Meb'ûsân'ı 30 yıl toplamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu rejimin şu mahzuru vardı ki, Türkler, imparatorluk nüfusunun % 50' sinden azdılar, yani azınlıkta kalıyorlardı. Netekim ilk Meclis-i Meb'ûsân'daki diğer ırklardan milletvekillerinin sayıları, Türkler'inkinden fazlaydı. Üstelik Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp... gibi Hıristiyan milletvekillerinin devlete sadakatleri şüpheliydi. Yoksa millî bir devlet için meşrutiyet, ideal bir sistemdi. Meselâ İngiltere, bu sistemle yükselmişti. 1876' da daha Rusya ve İspanya gibi büyük Avrupa devletlerinde bile mutlakıyet rejimi olduğu ve meşrutiyetin tatbikına cesaret edilmediği hatırlanmak lâzımdır.

Tıbbiyede Hürriyet Mücadelesi

Tıp fakültesinin tarihi, biraz da, Türkiye'de hürriyet ve serbest düşünüş cereyanlarının tarihi demektir.

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

TIP Fakültesinden bahsederken tıbbiye talebesi arasındaki hürriyet ve serbest düşünüş cereyanlarına temas etmemek kabil değildir. Çünkü Türkiye'de siyasî hürriyeti kazanmak için yapılan mücahedeye tıbbiye talebesi çok karışmış ve en sonunda muvaffak olan bu mücadele uğrunda çok kurban vermiştir.

Tıbbiye'de hürriyet cereyanlarına karışanlar arasında rahmetli Dr. İbrahim Temo ve üstadımız Dr. Âkil Muhtar Özden ile görüştük. Bu tarihi yaşadıkları için biliyorlar. Bütün bunların bildikleri ve diğer yazılanlar bir araya getirilerek bu işin tam tarihi henüz yazılamamıştır. Biz de burada bunu yapmak arzusunda değiliz. Sadece bazı mevsuk rivayetleri sıralamakla yetineceğiz.

İLK KIPIRDANMALAR

1305 (1887) te tıbbiyenin Demirkapı'da bulunan binası içinde beş tıp talebesi hürriyet için mücahede etmeye söz verirler. Bu nüve büyür, gizli bir cemiyet halini alır. Bunların ekseriyetini, yine tıp talebesi teşkil etmektedir. Lâkin bu cemiyet uzun zaman gizli kalamaz. İşin farkına varan birkaç kişi hafiyelik eder. Cemiyeti haber verir. O zaman mekteb-i tıbbiye nezareti, Seraskerliğe bağlı olmakla beraber nazır mektep işlerinde tamamen müstakildi.

Hükümet bu teşebbüsü haber alınca Mekteb-i Tıbbiye nazırı azlolunur ve mektep nezareti de Umum Mekâtib-i Askeriye Nezareti denilen makama bağlanır. Bu makamın nazırı, Tophane müşiri Zeki Paşa işi tahkika memur edilir. 1308 (1890) de cereyan eden bu hâdise Mekteb-i Tıbbiye'de mühim bir idare istibdadı doğurmuştur. Lâkin bu cereyanın ilerlemesine çok yardım etmiştir.

Bu yeni askerî idare dershaneleri ve talebenin yattığı odaların her bucağını arar. On tıp talebesi de bu ilk araştırmanın kurbanı olur. Hapsedilip

divan-ı harbe sevkedilirler. Divan-ı harp, Mekteb-i Tıbbiye'deki araştırmalarda meydana çıkan evraktan dolayı bunları tart eder. Kalebentlik cezasını verir. Sultan Hamid bu cezaları dört buçuk ay hapse çevirir.

Bu tazyik, gençlerin gayretini kırmamış, bilâkis kuvvetlendirmişti. Şimdi, daha ihtiyatlı ve daha programlı hareket ediyorlardı. Nüvesi Tıbbiyede kurulan bu cemiyet gittikçe büyüdü. Mektep dışına çıktı. Fikirleri diğer mekteplere de yayıldı. Hapsedilmiş olan talebeden birkaçı Avrupa'ya kaçırıldı. Onlar Paris'te bulunan diğer hürriyet mücahitleriyle birleştiler.

1313 (1895) senesi yazında azası bir hayli çoğalan cemiyet, Sultan Abdülhamid'i hal'etmek tertibatını bile almıştı. Tıbbiye talebesinden olmayan cemiyet üyelerinden birisi bu olanı biteni ve alınan tedbirleri haber verir. Fevkalâde divan kurulur. Cemiyete mensup 18 kişi Şeref vapuru ile Trablusgarb'a sürülürler. Şeref kurbanları tesmiye edilen bu kafilede 32 tıbbiyeli genç vardı.

Bu vaka da hürriyet cereyanları ve mücahedelerini ortadan kaldıramadı. Lâkin İstanbul halkıyla, Tıbbiyeye de dehşet gelmişti. Tıbbiyede hürriyet ateşi çok seneler örtülü kaldı ama sönmedi. Gizli faaliyetler büyüdü, genişledi, aza adetleri bütün tazyiklere rağmen sayılmayacak kadar çoğaldı. Bu iş vilâyetlere kadar uzadı, hatta orduya kadar sirayet etti. Nihayet 1324 (1908) senesi temmuzunun 10'unda malûm olan şartlar içinde hürriyet ilân edildi. Tıbbiyede başlayan bu hareketin nüvesi semeresini ancak 20 sene sonra vermiş oldu.

Tıbbiye-i Askeriye talebesinden iken hürriyet cereyanlarıyla ilk alâkadar olan, Rahmetli Dr. İbrahim Temo'nun (İbrahim Edhem) bu işin içinde ilk defa çok fazla rol oynayanlardan birisi olması hasebiyle bizzat naklettiği Hürriyet Hareketleri Tarihçesini [1] bir mütalaa dermeyan etmeden okuyalım:

DR. İBRAHİM TEMO ANLATIYOR

Tıbbiye İdadîsi'nde tahsilimizden itibaren epeyce Türk gençleri ve talebe arasında hürriyet fikri uyanmaya ve saray avenesinin boğduk diye zannettikleri Midhat Paşa, Namık Kemal ve Şefkatî vesair zevatın eserleri ve Suavî merhumun fedakârlığını ihya için gizlice propaganda yapılmakta idi. Kemal Bey'in rüyası, şiirleri, el yazılarıyla, Şefkatî'nin İtalya'da, Londra'da bastırmakta olduğu gazete ve risaleler, gizlice talebenin dolaplarını dolaşmaya başlamıştı. Bu hal 4 sene devam etti.

1305 (1889) da Hürriyet aşkının huzmeleri mihrak noktasını buldu. Ateş almaya başladı. Bu senenin bir yaz mevsiminde idi. İki Diyarbekirli, İshak Sükûtî ve Ahrar Partisinden mutasarrıf Fahri Bey'in kayınbiraderi tıbbiyeli ufacık Mehmed Reşid'i, ders arasında mektep meydanında ağaçlar arasında yakaladım. Artık bir gizli cemiyet teşkil etmek için her şeyin hazır olduğuna dair fikrimi açtım. Mehmed Reşid itiraz etti. İstibdat kâbusu milletin nefesini tıkadığı bu sırada biz âciz talebenin ne yapabileceğimizi sordu. «Bu büyük işe, biz nasıl başlayabiliriz?» dedi. İshak Sukûtî dinliyordu. O vakit: «Arkadaş, dedim. Yunanistan'ı bizden ayıran Etniki Eteria Cemiyeti'nin müessisleri bizim gibi tıp talebesi değillerdi. Onlar Rusya'da Odesa şehrinde ikisi bakkal, birisi meyhaneci çırağı üç genç Rum idi. El verip yemin ettiler. Fikirleri, az vakitte Rusya'da, Romanya'da, İstanbul'da, Akdeniz adalarında, Rumlar'a siyaret ederek koca bir millî cemiyet vücuda getirdiler ve Türkiye'nin başına belâ oldular. Bizim için bu fikri neden güç görüyorsun?»

İshak Sukûtî merhum, Dicle nehri gibi tuğyan

---

[1] 1932' de Romanya'da toplanan 9' uncu Beynelmilel Tıp Tarihi Kongresine Türkiye ve İstanbul Darülfünunu murahhası olarak iştirakimizde Bükreş'te bizzat kendilerinden bu malûmatı aldım. Bu notlar Tıp Tarihi Arşivinde (No. 2. 1935) neşrolundu. Kendisi de 1939 senesinde mufassal bir kitap halinde hatıratını neşretti. Bu onun da kısaltmasıdır.

Sultan Abdülhamid Kılıçalayı töreninde.

eden göz yaşlarını tutamadı, «ver elini arkadaş öpeyim ve sana sarılayım,» dedi. Ant içti. Üç sağ el birleşti, sıkıştı. Karşıdan, o vakit pek dindar bulunan Abdullah Cevdet geliyordu. (Gel bu üç eli sen de sık), dedim. Şaşaladı. Fakat itiraz etmedi. Bir, iki gün sonra tıbbiye hamamının büyük odun yığınının üzerinde daha birçok talebe müzakereye iştirak etmişti. Bunu takip eden görüşmeler, Hatap Kıraathanesi Müzakere ve Kararları ismini almıştı.

Az sonra Şerefeddin Mağmumî, Trabzonlu Kerim Sebatî, İzmirli Merhum Hikmet, Selânikli Ahmed Bahtiyar, Âsaf Derviş, Giritli (Mehmed Ali merhum), Necmeddin, Hasan Ârif, Giritli Şefik ve diğerleri cemiyete girdiler.

Şubelerimiz kuvvetlenince «On ikiler» içtiması denilen ilk içtima Edirnekapı haricinde Arnavut Aloş Ağanın kiraladığı Midhat Paşa bağında İncir ağacı altında oldu. İkinci içtima Boğaziçi'nde yapıldı.

Bu fikir, diğer mekteplere ve sivillere yayıldı. Çoğalıyorduk. Artık muhtasar bir hareket tarzı, programı yapıp yakayı ele vermemek için numaralar tertip edildi ve fikirdaşlar birbirine bağlandı. Ertesi sene tatilinde ben Ohri'ye sılaya giderken bize mensup Dr. Şükrü Kâmil Bey'in (Kamus-ı Tıb sahibi), pederi Ohri'de Redif Binbaşısı olan ve hamiyetli tanınan Kâmil Bey'i cemiyete ithalim için arkadaşlardan emir aldım. Fakat Kâmil Bey zannettiğimiz gibi çıkmadı. Meseleyi telgrafla saraya bildirdi ve Yıldız'a celbolunduğu gibi ben de işten haberdar olmayan birkaç kişi ile bir jandarma kumandanı hıfzında mevkufen İstanbul'a, daha doğrusu saraya celbolundum.

Saray ilk defa böyle bir gizli cemiyetten haberdar olmuştu. Mekteb-i Tıbbiye bu vaka üzerine altüst oldu. Çok fena sonuçlar doğurabilecek bu olayı yalan ve bazı uydurmalarla savdım ve kimsenin burnu kanamadan işi kapattım, sarayı avuttum.

Fakat bu vaka eski faaliyetimize mâni oldu. Daha gizli ve daha tedbirli harekete bizi mecbur etti. Lâkin istibdat gittikçe kuvvetini arttırmakta ve ahrarane fikirler yayılmakta idi. Paris'te bizimle muhaberede bulunan Ahmed Rıza Bey'in gazeteleri,

Doktor Abdullah Cevdet (sağda) ve İshak Sükûti.

pek çok fikirdaşlarının Avrupa'ya firarı ve bazılarının İstanbul ve taşrada tevkifi gibi olaylar çoğalıyordu. Ben de üç defa daha tevkif olunmuş ve pek çok eziyetten sonra salıverilmiş idim.

Saray tamamen her şeye vâkıf olduğu sırada ben, on iki gün Beşiktaş'ta mahut Yedisekiz Hasan Paşa karakolunda mevkuf kalmıştım. Hasan Paşa, o budala zannedilen Yedisekiz müşir, meğer fikirdaşlarımı ve benimle temasta bulunanları yakalamak için beni tahliye etmiş.

«Ergani» Madeni Redif taburuna tabip diye tayin edilerek serbest bırakılmıştım. Artık bu vaziyette Türkiye'de kalıp da bunca fikirdaşları tehlikeye koyamazdım. Kabahati üzerime almak ve benimle temasta bulunanları kurtarmak üzere Romanya'ya firar ettim.

Birkaç gün sonra tevkifler başlamış ve Taşkışla divan-ı harbi teşekkül etmişti. Bunun neticesi fikirdaşlardan ekserisi tıbbiyeli olmak üzere, seksen vatandaş [2] hususî vapurla [3] Trablusgarb'e nefyolunmuş ve koca büyük asker müşir Matlı Receb Paşa'ya teslim edilmişlerdir. Bunlardan bazılarının Avrupa'ya firariyle Cenevre, Paris, Londra ve sair yerlerde neşriyatta bulundukları malûmdur).

1949' da vefatından birkaç sene önce Ord. Profesör Dr. Âkil Muhtar Özden'e (İttihat ve Terakki hangi yılda kim tarafından ve ne ahval ve keyfiyetler altında teşekkül etti?) diye bir sual sorulmuştu. Muhterem Profesör daha tıbbiye sıralarında iken İttihat ve Terakki Cemiyeti arkadaşlarının çoğuyla münasebet peyda etmiş ve bu tarihin başlangıcını içinden yaşamış bir tıbbiyeli olması dolayısıyla sözleri ve diğer tarihî kısımları alâkadar eden bir vesika olması itibarıyla onun esas notlarını bir mütalaa ilâve etmeyerek aynen yazıyoruz:

ÂKİL MUHTAR BEY ANLATIYOR

İttihat ve Terakki 1305 (1889) te Tıbbiye-i Şahane'de son sınıflar talebesinden İshak Sukûtî, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid Efendiler tarafından tesis olundu. Ben bunu Cenevre'de iken bizzat Dr. İshak Sukûti'den dinlemiştim. Dr. İbrahim Temo 1939' da neşrettiği «İttihad ü Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü» isimli eserinde bu tarih «1 mayıs 1305» olarak tespit etmiştir. Az zaman sonra cemiyete birkaç tıbbiyeli arkadaş daha alınmıştı. Bunların arasında Şerefeddin Mağmumî, Giritli Şefik, Selânikli Ahmed vardı.

... Ben İttihad ve Terakki'ye İstanbul'da iken de girdim. O zaman Askerî Tıbbiyenin ikinci (eski altıncı) sınıf talebesinden idim. Halbuki daha üç sene önceden beri henüz Tıbbiye idadîsinde iken böyle bir cemiyetin vücudundan haberdar olmadığım halde bazı arkadaşlarla bilhassa merhum Serâceddin ile bahçede dolaşırken hep Şinasi'den, Namık Kemal'in eserlerinden, Sultan Aziz'in hal'inden ve Midhat Paşa'nın Kanun-ı Esasisi'nden bahseder, münakaşalar yapardık. Namık Kemal'in Rüya'sını, şiirlerini kopya ederdik. Vatan veya Silistire'yi okurduk. Sultan Hamid'in zulmü, haksızlıkları, zavallı Sultan Murad'ın ıstırapları bahis mevzuu olurdu. Şüphesiz benim üzerimde pederim Muhtar Efendi merhumun da esaslı bir tesiri olmuştu.

Askerî Tıbbiye'nin son sınıfı Nazır Marko Paşa ve ondan sonra gelen Ali Saib Paşa'nın zamanlarında oldukça geniş bir hürriyete sahipti. O zaman Demirkapı'da bulunan mektebin klinik sınıfı talebesi için birkaç kişiye bir oda verilirdi. Bunlar hasta pavyonlarının dışarıda olması hasebiyle sık sık mektepten çıkabilirlerdi. Bu sayede hariçteki bazı hürriyet âşıklarıyla temasa gelirler ve onların fikirlerini alırlardı.

İ. Sukûtî, edip ruhlu bir insandı. Namık Kemal'i de çok okumuştu. Dr. İbrahim Temo akıllı ve müdekkik bir zattı. Bu suretle, bunların milletin ıstıraplarına çare ararken yeniden gizli bir cemiyet teşkil etmeyi düşünmüş olmaları pek kolay izah olunabilir.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, çok geçmeden tıbbiyede olduğu gibi diğer mekteplerde bilhassa Harbiye'de, Mülkiye'de, Mühendishane'de şubeler tesis edebildi. Kezalik medreselerde ulema içinde ve diğer hamiyetli zatlar arasında da teşkilât yapabildi.

Bu cemiyetin genişlemesine memleketin muhtelif noktalarında baş gösteren ve eski misallerine göre yine devlete birçok ziyanları olacağı muhakkak görülen Ermeni meselelerinin, Yemen isyanlarının da tesiri olmuştu. Hafiyeler çoğalıyor, iftiralar ar-

---

[2] Dr. Galib Ata'ya göre bunlar 78 kişidir. Bak: Tıp Fakültesi. 1341 S. 127.

[3] Şeref Vapuru. Bununla heder olanlara Şeref vapuru kurbanları veya kısaca Şeref kurbanları derler.

Tıbbiyede hürriyet fikrinin öncülerinden Dr. İbrahim Temo. Altta Mizancı Murad Bey.

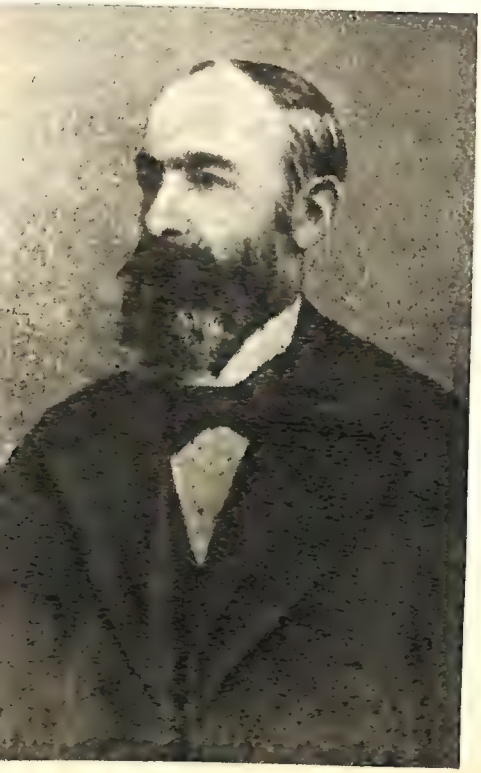

tiyordu. Bu da gençleri uyandırıyordu.

Bilhassa bazılarının bu devlet artık yaşatılamaz kanaatini izhar etmeleri gençlerin galeyana gelmelerine çok yardım ediyordu.

1308 (1892) de cemiyet azalarının en çok bulunduğu dokuzuncu sınıf talebesinden üç ahlâksız mektepte hürriyet fikrinin intişar ettiğine dair Sultan Hamid'e bir jurnal veriyorlar. Klinik sınıflarının Padişah aleyhinde bulunduklarını ihbar ediyorlar. Sultan Hamid, Ali Saib Paşa'yı azlederek yerine Tophane Müşiri Zeki Paşa'yı Nazır tayin ediyor. Bu da bir gün apansız mektebi maiyyeti ile âdeta basıyor. Talebenin odalarında yoklama yapıyor. Mühim bir şey elde edemiyor. Çünkü cemiyet efradı çok dikkatli hareket ediyorlar. Zaten ancak birkaç kişi birbirini tanıdığından bir ip ucu elde edilemiyor. Bununla beraber isimleri verilmiş olan Abdullah Cevdet, Şerefeddin Mağmumî, Giritli Şefik ve daha birkaç kişi tevkif olunuyor. Hapse konuyor. O zamanki beşinci sınıf talebesi mektebin Zeki Paşa'nın idaresine verilmiş olmasına karşılık bir nümayiş yapıyorlar. Kendilerine verilen numaralı apoletleri koparıp havuza atıyorlar. Bu sınıftan 9 kişi tutuluyor ve hapse atılıyor. Bunların arasında çok kıymetli ve fedakâr bir cemiyet arkadaşı olan Kapanıdakikli Ali (Dr. Ali Osman) de vardır.

Sıkı istintaklara rağmen kimse sır vermiyor. Bir müddet sonra bunları hapisten çıkarıyorlar. Bu tarihten sonra artık Askerî Tıbbiye mektebi sıkı bir inzibat altına alınmış bulunuyor. Bu da İttihatçıların faaliyetlerini çoğaltmaya yarıyor. Çok defa, kapıda yapılan üst baş yoklamalarına rağmen müntesipleri nöbetle dışardan gelen gazeteleri mektebe sokmaya devam ediyor. Zaman zaman biri veya birkaçı tevkif olunuyor. Lâkin hiç biri bu devrede küçük bir zaaf göstermiyor.

TIBBİYELİLERİN AVRUPAYA KAÇMASI

İlk gidenler arasında 1311 - 1312 (1894 - 1895) tarihlerinde Refik, siyasî cürümle mektebin hapishanesinde mevkuf bulunan ve İttihatçı arkadaşlar tarafından kaçırılan Arap Ahmed, Kadri Raşid, Nazım, Rauf Ahmed, Tunalı Hilmi, Ali Zühdü, Nuri Ahmed vardır. Bu arkadaşlardan bazıları bilhassa Nazım (Dr. Nazım) birkaç seneden beri Paris'te, Ali Şefkatî'den sonra neşriyatı yapan Ahmed Rıza Bey'le görüşüyorlar. «Meşveret» in Türkçesinin de neşredilmesi ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayın organı olması tekarrür ediyor; Ahmed Rıza Bey de bu suretle cemiyete alınıyor. Ve onun Paris'te müdürü vaziyetini alıyor.

Yine bu tarihlerde Mizan gazetesi sahibi Murad Bey Sultan Hamid'e ıslahat hakkında bir lâyiha veriyor. Bir müddet sonra da kaçıyor. Evvelâ Mısır'a, sonra Paris'e giderek cemiyetin işleriyle meşgul olmaya başlıyor.

Murad Bey'in bu hareketi İttihat ve Terakkiciler arasında çok büyük memnuniyet uyandırdı. Gayretler çoğaldı. Murat Bey'in evvelâ Mısır'da, sonra Paris'te neşrettiği Mizan gazetesi de cemiyetin resmî neşriyatı arasına girdi.

İstanbul'da cemiyet azaları çalışıyorlar. Bazen taş basmasıyla ilânlar yaparak duvarlara yapıştırıyorlardı. Hatta ihtilâl hazırlıkları bile yapılıyordu. Bunlar Sultan Hamid'in hal'ine bile müncer olabilecek kuvvette iken Numune-i Terakkî Müdürü Nadir'in hiyaneti değilse bile büyük bir hatası ile meydana çıktı. Nadir'in evinde yapılan araştırmalar birçok cemiyet azalarının isimlerini meydana koydu. Hepsi tevkif edildi. Bir çoğu Sakarya vapuruyla manfalara gönderildi. Bunların arasında Hacı Ahmed Efendi, Şeyh Nailî Efendi, Şeyh Abdülkadir Efendi, Avni Bey, Zühdü Bey ve sairleri vardı. Aileleriyle beraber sürüldüler.

Benim İstanbul'dan firar ederek Cenevre'ye geldiğim 1896 kasım ayında Meşveret Paris'te çıkıyordu. Cenevre'de Nuri Ahmed, Zühdü, Midhat Şükrü, Tunalı Hilmi, Serâceddin ve Ârif vardı. Hilmi hutbelerini neşretmiştir. Bir müddet sonra Sultan Hamid'in talebi üzerine Fransa hükümeti Meşveret'in Paris'te neşrini yasak etti. Gazeteyi Cenevre'de bastırmaya başladık.

TEVKİFLERE RAĞMEN CEMİYET YAŞIYOR

Bu tarihlerde Rodos adasına hapsedilmiş olan Doktor İshak Sükûtî ve Çürüksulu Ahmed Beyler bu adadan firara muvaffak olmuş, Mısır'a gelmişlerdi. Oradan Paris'e davet edildiler. İshak Sükûtî, İttihat ve Terakki'nin muhasebecisi vazifesini görmeye başladı. Mizan sahibi Murad Bey, cemiyetin reisi ve Ahmed Rıza Bey de müdürü gibi çalışıyorlardı.

Mayıs 1897'de merkezin Cenevre'ye nakline karar verildi. İshak Sükûti, Çürüksulu Ahmed Bey, Kaymakam Şefik Bey, ve daha sonra Abdullah Cevdet de Cenevre'ye gelmişti.

İstanbul'da cemiyetin teşkilâtı bütün tevkiflere rağmen kuvvetini muhafaza etmişti. Hatta Tıbbiye ve Harbiye mektebinden birçok cemiyet azası Yıldız'a karşı bir nümayiş yapmayı bile kararlaştırdılar. Bunu saray haber aldı. Birçok gençler tevkif edildi. Taşkışla'da bir divanıharp kuruldu. 2 temmuz 1897'de 81 kişi mahkûm oldu. Bunlardan 13 kişi idama, 22 kişi de müebbet küreğe mahkûm edilmişlerdi. Padişah, bu cezaları hafifletti.

Bu esnada Girit isyanı vardı. Cenevre şubesi buna dair ayrıca neşriyatta bulundu. Harikulade bir zekâveti olan Ali Zühdü bu adaya giderek Türk askerini Abdülhamid aleyhine teşvika karar vermişti. Hazırlanırken hastalandı. Menenjit oldu. 13 nisan 1897'de elîm bir surette vefat etti.

Sultan Hamid'in korkuları artmıştı. Serhafiye Ahmed Celâleddin Paşa'yı tedavi bahanesiyle Avrupa'ya gönderdi, ona Paris'te ve Cenevre'de çalışan İttihatçılar'ı birer suretle ikna ederek memlekete getirmek vazifesini verdi.

Bir zamandan beri neşriyatın neticelerinden ümidini kesmiş ve işlerin iyi gitmediğine kanaat getirmiş olan Murad Bey, birçok gençlerin tevkif edilmeleri üzerine büsbütün meyus olmuştu. Haziran ayında ve cemiyetin müsaadesini alarak Ahmed Paşa ile temasa geldi. Cenevre'ye avdetinde bizleri topladı. «Sultan Hamid'in eğer İttihat ve Terakki neşriyatına devam edecek olursa hiç bir ıslahat yapmayacağını, halbuki kendisine itimat olunursa hem o ana kadar mahkûm olmuş birçok insanları affedeceğini ve tedricen ıslahata da başlayacağını söylemiş olduğunu bildirdi. Ben Ahmed Celâleddin Paşa'nın sözüne itimat ediyorum. İstanbul'a hiç bir şey kabul etmeksizin gideceğim. Bu suretle memleketime daha büyük iyilik edeceğime eminim.» yolunda sözler söyledi. Bunun çok yanlış bir hareket olacağını, hatta şiddetli bir lisanla kendisine söyledik. Muhtelif şubelerimize yazarak, onların fikirlerini de sorduk. Umumiyetle alınan cevaplar bu hareketin yapılmamasını tavsiye ediyordu. Lâkin Murad Bey fikrini değiştirmedi. Mizan gazetesinin de kendisine ait oluşunu söyleyerek İstanbul'a avdet etti.

Cemiyet uzun müzakereler ve muhaberelerden sonra bir müddet neşriyatın tatiline karar verdi. Çünkü İstanbul'da birçok insanlar tevkif edilmiş, ağır cezalara mahkûm olmuşlardı. Bunlardan bir kafile Fizan'a gönderilmek üzere Şeref vapuruna bindirilmiş ve Trablusgarb'a çıkarılmıştı. Bunların hayatlarını müdafaa etmek bir vazife telâkki ediliyordu.

19 temmuz 1897'de Cenevre'de gazete neşri durduruldu. Lâkin Sultan Hamid hiç bir sözünü tutmadı. Bunun üzerine 1 aralık 1897'de Osmanlı gazetesinin neşrine başlandı. Bunun ilk numarasında geçen hâdiseleri izah eden bir başmakale vardı.

Evvelce yapılan tevkifler ve Murad Bey'in avdeti İstanbul teşkilâtını bir müddet çok zayıflatmıştı. Cemiyeti teşkil eden zincirin birçok halkaları kopmuş bulunuyordu. Bunun tekrar bağlanması hiç de kolay olmayacaktı.

Buna rağmen gerek Romanya ve Bulgaristan'da ve gerek İstanbul'da bulunan şubeler büyük bir gayretle çalışıyorlar, işin muvaffakıyetle intacını temin için hiç bir fedakârlığı esirgemiyorlardı.

SUİKAST TEŞEBBÜSLERİ

1898 - 1899 seneleri içinde Sultan Hamid aleyhinde az çok ciddî bazı teşebbüsler yapılmıştı. Hatta bunlardan biri için Avrupa'dan bomba gönderilmesi istenmiş ve pek kolay olmayan bu iş için de uğraşılmıştır. 1898 senesi nihayetlerinde bir Hıristiyan Arnavudun ihbarı üzerine o zaman Cenevre'de Türk konsolosu bulunan Resul Efendi isminde bir adam İsviçre hükümetine müracaat ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti erkânının bomba balar hazırladığını ihbar etmiş. Bunun üzerine Nuri Ahmed'in odası ve cemiyetin bulunduğu daireyi İsviçre polisleri aramış ise de bir şey bulamamışlardı.

Cemiyetin hariçteki faaliyeti her fırsatta çoğalıyordu. Sultan Hamid hem içeriden, hem dışarıda cemiyetle çok uğraşıyordu. Bu, vaziyeti güçleştirmekteydi. 1899'da Cenevre'de «Osmanlı» gazetesinin Fransızca nüshası çıktığı gibi Mısır'da Kadı Hoca'nın «Kanunu Esasî» si ve gene Cenevre'de Bedirhânî Abdürrahim'in (Kürdistan) ve Paris'te Hakkı Beyin (Mir'at) gazetesi neşrolunuyordu. M

Sultan Abdülhamid'in cenaze töreni (solda, VeliahtVahideddin Efendi ile Şehzade Abdülmecid Efendi)

atteessüf hadiselerin cereyanı 1899 senesi sonlarında Cenevre şubesinin ve Osmanlı gazetesinin iktisadî vaziyetini çok bozmuştu. Buna bir çare olmak üzere İshak Sukûtî; Abdullah Cevdet'in bir memuriyet kabul etmesini münasip gördü. Lâkin bu zat taahhütlerini hakkıyle yapamadığından nihayet kendisi Roma Sefareti doktorluğunu kabul etmeye mecbur kaldı. Bunun üzerine Osmanlı gazetesi 5 haziran 1900 tarihinden itibaren Nuri Ahmed tarafından Londra'da ve biraz sonra da Folkslane'de neşrolunmaya başladı. İshak Sukûtî her ay muntazaman taahhüdünü ifa ettiğinden bu neşriyat iki sene kadar devam etti. Bu fedakâr Türk meslekdaşın San Remo'da 8 şubat 1902' de vefatı [4] işleri gene güçleştirmişti.

21 aralık 1899' da Dâmad Mahmud Paşa, iki oğlu Sabahaddin ve Lütfullah Beylerle İstanbul' dan kaçmış, Paris'e ve sonra Cenevre'ye gelmişlerdi. Bunların da mücadeleye iştirakleri Sultan Hamid'i üzmüştü. 4 şubat 1902' de Paris'te Mahmud Paşa'nın riyasetinde Sabahaddin ve Lütfullah beylerin davetiyle bir Osmanlı kongresi toplandı... İshak Sukûtî'nin vefatı üzerine Sabahaddin Bey kısa bir müddet Osmanlı gazetesinin neşriyatının devamını temin edebildi ise de gazete nihayet kapandı.

Hürriyet hareketlerinin diğer safhaları, doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Fırkası tarihini tamamlıyor. Bunun, bahsimizle ilgisi yoktur. Bu yazımda münhasıran tıbbiyenin hürriyet mücadelesindeki rolünü belirtmek üzere bu kadarla iktifa ediyorum.

---

[4] *San Remo'dan kemikleri hürriyet ilânından sonra Dr. Rıza Nur Bey'in teşebbüsü ile İstanbul'a naklolunmuş, Sultan Mahmud türbesine merasimle gömülmüştür. Kabri çok sonra idealist arkadaşı Dr. Âkil Muhtar Özden tarafından yaptırılmıştır.*

Gelecek Sayıda :

Büyük bir merakla okuyacağınız bir inceleme yazısı :

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ELÇİLİK TÖRENLERİ

Rumeli Beylerbeyisi'nin Almanya İmparatoru'nu ziyareti

Kâfirler Benim Alayıma Giremez!

Almanya İmparatoru I. Leopold.

Yazan: MİTHAT SERTOĞLU

KENDİSİNİ «Seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî-âdem» diye tanıtan Evliya Çelebi'nin en mühim seyahat hâtıralarından birisi de şüphesiz ki Beç kalesini, yani Viyana şehrini ziyaretidir. Avusturyalı tarihçi Krentel bana bir gün:

— Evliya Çelebi'nin yazdıkları olmasaydı, üç yüz yıl evvelki Viyana hakkında vermiş olduğu bilgileri başka yerden öğrenmemiz mümkün olmayacaktı, demişti.

1663 yılında, yani İkinci Viyana Muhasarası'ndan yirmi yıl evvel Kara Mehmed Paşa'ya Rumeli Beylerbeyiliği pâyesi verilip Almanya İmparatoru'na elçi olarak gönderilmişti. Kara Mehmed Paşa, pek debdebeli bir alay ve kalabalık bir maiyetle Viyana önlerine vardığı zaman Evliya Çelebi de yanında bulunuyordu.

Elçilik heyeti şehrin dışındaki meşhur bir sayfiyede bir hafta kadar dinlendi. Sonra sıra şehre girmeye geldiyse de, hemen bazı güçlükler yüz gösterdi. Olayı Evliya Çelebi şöyle anlatır:

Çâsâr — yani İmparator — tarafından baş tercüman Mikel ve baş komiser gelip:

— Çâsâr hazretleri sultanıma selâmlar ettiler. Yarın sabah mübarek pazar günümüzdür. İnşallah alay ile şehri teşrif buyursunlar dediler. Lâkin ağırlık arabaları ve cümle ağırlıklar evvel gitsinler diye Çâsâr hazretleri öyle buyurdular, dediklerinde hemen Paşa:

— Bizim ağırlığımıza kimsenin hükmü yoktur. Padişahımızın içinde emanet hediyeleri vardır. Ağırlık bizden ayrılamaz! dedi.

Kefereler:

— Sultanımın ağırlığı ileri gitsin demekten murat odur ki, sultanımın konağı kaleden dışarıdadır. Sultanım siz saadetle alayınızla kale izdihamından geçersiniz. Onun için ağırlık evvel gitsin dedik, dediklerinde Paşa:

— İmdi, araba ve develer dışarıdan gitsin. Katar katırları cümle benimle gitsin, dedi.

Komiser:

— Sultanım, Çâsâr hazretleri azametle

Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği Beç (Viyana) şehri.

şöyle buyuruyorlar ki... deyince Paşa:

— Vallahi melûn dinsiz, bir daha senin ağzından Çâsâr azametle şöyle buyurdu sözünü işitmeyeyim. Yoksa seni hançer kabzasıyla tepelerim. Azamet, bir Allah'a mahsustur. Bizim padişahımız bile azametle diyemez de sen ikide birde azametle dersin, deyince kâfirin söze mecali kalmayıp hayret âleminde kendinden geçip kaldıkta Mikel tercüman:

«BAKA KÂFİRLER...»

— Sultanım, Çâsâr'ın size çok selâmları odur ki, alaylarıyla kalemize girerken sancak ve bayraklarını ve alemlerini açmasınlar ve sancak sırıklarını kaldırmasınlar ve omuzlarında götürmesinler. Zira kale kapısı alçaktır ve mehterhanelerini çalmasınlar ve paşanın önü sıra benim mehterhanem çalınsın ve bizim sultan-zâdeler ve vüzerâ-zâdeler paşanın önü sıra gitsinler ve paşanın ardı sıra benim iç oğlanlarım yürüsünler ve cümle sipahilerim ve graflar ve kaptanlar ve arşevekler ve beylerim paşanın önü sıra gitsin diye buyurdular... deyince o an Paşa bir ateş parçası olup:

— Baka kâfirler... Sizin beni burada bir hafta oturtmanızın aslı ve sonu buna mı çıktı? Bu sizin ettiğiniz teklif kabul edilemez şeydir. Yoksa tahkir için midir? dedikte kefereler:

— Hâşa, sümme hâşa ki bu cevaplar sultanıma tahkir ola. Lâkin elçi paşa karındaşlarınıza hep böyle ederiz. Kanunumuz böyledir, dediler. Paşa:

— İmdi, sizin kanununuz öyle ise, o dinsiz kâfirin kanunsuz bâtıl âyinleridir. Ama, biz İslâm Padişahı'nın vüzerâsıyız. Bizim eskiden beri kanunumuz böyledir ki, ben Rumeli Beylerbeyisi'yim. Teşrifat kanunumuz budur ki Padişah tarafından on iki yük akça — bugünkü para ile altı milyon lira — yıllık gelirim vardır. Mâzul da olsam, vazifede de bulunsam dâva dinleyip suçluları katil ve siyaset ederek ve yedişer kat mehterhanemi çalarak alay ederim ve alayımın içine ecnebiden adam koymam. Eğer girerse vur ederim ve ben Mekke ve Medine ve Kudüs ve Bağdad ve Şam ve Haleb Padişahı'nın elçisi olayım da niçin Peygamber Sancağı'nı açamayayım ve niçin alayımın içine kâfirleri koyup cümle ağalarımı darmadağınık ettireyim ve niçin alayımda kâfirlerin borularını ve davullarını ve deccallarını çaldırayım? Ey imdi, sizin meramınızı anladım. Ben sizin teklifiniz üzere kırala varmam ve Osmanoğulları kanununu bozmam. Beni öbür elçilerle kıyas etmeyin.

«OSMANOĞULLARINA LEKE SÜRDÜRMEM.»

Onlar Kanije eyaleti ve Temeşvar eyaleti rütbesiyle gelirlerdi. Para hatırı için Osmanoğulları'nın ırzına leke getirip kıral elinden şarap denilen haramı içerlerdi. Bana ise ne para, ne pul ve ne de şarap lâzım. Ancak Padişahımın ve İslâm'ın ırzı lâzımdır ve eğer kanunumuza göre beş yüz altmış adet adamlarıma birer okka ekmek ve birer okka et ve beş yüz baş atlarıyla birer yem ve gayrı harçlarını verirseniz makbuldür. Lâkin kanunumuza riayet etmeyip bize hakaret ederseniz ben burada on yıl cümle adamlarımla otursam yedirip ve giydirip otururum ve sizin bana iltifat etmediğinizi bir bir sadrâzama arz ederim. Sizin dahi elçilerinizi İstanbul'da adam yerine koymayıp rağbet ve iltifat ve itibar etmeyip Galata limanlarında pavurya ve

yengeç ve midye ve istiridye adlı muzahrefatı ve sümüklü böcekleri ve kaplumbağa ve ahtapot balıkları yesin, deyip:

— Tiz divan efendisini çağırın. Sadrâzama halimizi bildirip arz edelim. Cümle askeri ve Tatar askerini dağıtmasınlar! diye buyurdular. Tercüman ve komiser kefelerinin akılları başlarından gidip paşanın ayağına düşüp:

— Aman sultanım, lûtfeyleyin. Arzı yazmayın... Varalım bir kere çâsârımıza danışalım, dediklerinde paşa:

— Bre hey melûn dinsizler... Söze gelince çâsâr şöyle uludur, böyle şanlıdır filân ve falandır dersiniz. Bunda çâsâra danışacak ne var? Sizin çâsârdan başka iş bilir ve söz anlar adamlarınız yok mudur? Bizim Osmanlı vezirleri işler görür, kaleler alır, bozar, bozulur, Erdel kırallarını ve Eflâk ve Boğdan beylerini azledip Yanova ve Varat kalelerini fethederler, Padişahın haberi olmayıp sonra fetihname gönderirler. Ama sizler, elçiye bir ekmek ve bir okka et ziyade verelim mi diye hemen çâsârınıza danışırsınız, deyince cümle kâfirlerin özrü kabahatinden büyük olup susakaldılar.

İşte, Türk elçisinin millî şeref ve haysiyetini bu azimli ve titiz koruyuşu karşısında İmparator nihayet baş eğerek:

— Safa geldin ve hoş geldin. Yüzümüze basa geldin. Cümle muradınız üzere alay olsun, diye haber gönderdi. Aynı zamanda elçinin binmesi için sekiz at koşulu süslü bir kupa arabası da yolladı. Lâkin Mehmed Paşa:

«BİZDE AVRATLAR ARABAYA BİNER»

— Ben arabaya binmem ve biz Osmanlı'yız. Bizim âdetimiz küheylân atlara binmek, cirit oynayıp gazâlara gitmektir. Bizim İstanbul'da böyle arabalara avratlar biner. Bize lâyık değildir! diye bunu da reddetti.

Nihayet elçi ile beraber şehre giren Evliya Çelebi, o günün Viyana'sını şöyle anlatır:

— Sokakları cümle hendese üzere satrançvarî açılmıştır. Sokakların cümlesi pak ve temiz kaldırım döşelidir. Bu şehre attan başka bir hayvan giremez. Eğer at gezip kirletse hemen dükkân sahipleri ve ev sahiplerinin hademesi at gübrelerini silip süpürürler ve yağmur yağsa cümle dükkân ve evlerden oğlanlar ve avratlar çıkıp sokakları öyle pak ve temiz ve mücellâ süpürürler ki bal döksen yalanır.

Çarşı ve bedesten pazarı cümle bin beş yüz dükkânlardır ve o kadar tertip üzere bina olunup öyle bakımlı ve süslüdür ki, her bir dükkâncıkta birer Mısır hazinesi mal vardır ve her esnafı sokak sokak birer ayrı yolda olup saatçiler ve kuyumcular ve kitap basanlar ve berberler ve terzilerin çarşıları Çin resimhanesi gibi süslüdür. Ve acayip sanatlar ve garip âletler işlemekte benzerleri olmayan sokaklardır. Ayarlandığı vakit veya belli zamanlarda çalan, ayı ve günü anlatan, burçları ve ayın, güneşin hareketlerini gösteren asma çalar saatler işlenir ve bütün cins mahlûkların resimleriyle türlü türlü saat yaparlar ki, gözleri ve elleri ve ayakları hareket edip gören kimse o hayvanları sağ zannedip böyle hareket ederler. Kâmil üstatlar çark ile hareket ettirip saat etmişlerdir.

Evliya Çelebi Viyana şehrinde bulunan diğer fenlerin, kebap şişlerinin ve kuyulardan su çeken çarkların ve hattâ bazı arabaların saat gibi kurularak hareket ettiklerini söyler. İlk defa görmüş olduğu vantilâtörden de şöyle bahseder:

— Diğer bir sanatlı iş, gene demirden dört ayak üzerinde çarkları var ve türlü türlü kuş kanatlarından sanki yelpazeye benzer. Bazıları kanal değildir. Tirşe deriden, yahut güderiden yelpazelerdir. Hemen bunun çarklarını kurup şiddetli sıcakta yanına koysan o döndükçe oda içinde rüzgârdan oturulmayıp belki kürk giymek iktıza eder. Bir çarklı, sanatlı yelpazedir.

Evliya Çelebi, Viyana şehrinin hanlarını şu şekilde tarif eder:

— Cümle yetmiş adet küçük ve büyük hanları vardır. Ama, yirmisi kale gibi hanlardır ki Yeni Dünya'dan, İspanya ve Portekiz ve Danimarka ve İsveç ve Felemenk ve Çek ve Leh ve Çin ve Türkistan ve Acem ve Özbek ve Hint ve Irak ve Arabistan ve Rûm'dan bütün yedi ıklimin ulu bezirgânları buraya elbette gelip bu hanlarda nice bin yük çözüp ve bağlayıp nice kâr ederler. Azîm hanlardır.

Sonra, meydan ve çeşmelerini anlatır:

— Cümle şehir içinde on adet yerde pazar meydanları vardır.

Çeşmeler ve havuz ve şadırvanlar ve akar sular ve fıskıyeler türlü türlü meyillerden ve taştan oyulmuş adam suretlerinden ve kara ve beyaz fillerin hortumlarından sular fışkırıp büyük havuza akıp, cümle âdem oğulları suları alıp susuzluklarını giderirler.

Daha sonra cennet gibi bağ ve bahçelerden bahseder. Nihayet bir meczuba rasladığını ve onun bütün bu bağ ve bahçelerin bir gün harap ve yerle bir olacağını söylediğini anlatır.

Evliya Çelebi, İkinci Viyana Muhasarası'na kadar yaşamamış, lâkin o bağ ve bahçeler bu muhasara sırasında hakikaten harap ve yerle bir olmuştur.

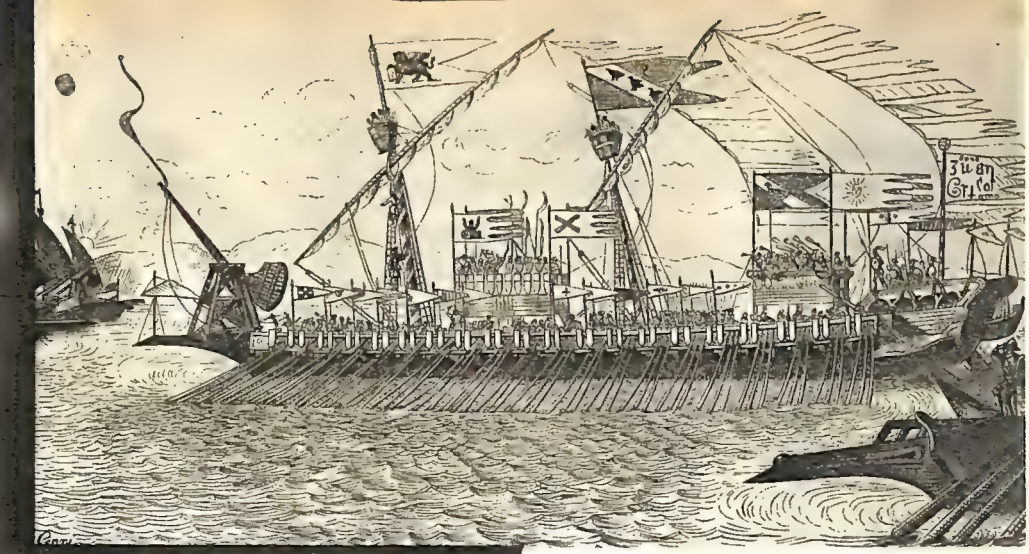

Marco Polo'nun gemisi bir çarpışma sırasında.

Marco Polo'nun Maceraları

Yazan: **GÜLÇİN ÇANDARLIOĞLU**

TARİHTEKİ seyyahların en meşhurlarından olan Marco Polo, Venedik'te asil bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Hakkında pek çok kitaplar yazılmış, aradan asırlar geçmesine rağmen onun anlattıkları halen orijinalliğini kaybetmemiştir. Marco Polo'nun seyahatlerine dair birçok filim çevrilmiş; birkaç sene önce bu filimlere bir yenisi daha eklenmiştir.

Bugün İtalya'nın meşhur şehirlerinden biri olan Venedik, XIII. yüzyılda cumhuriyetle idare olunan büyük bir devletin merkeziydi. Venedikliler, yıllardan beri Akdeniz'de, Doğu memleketleri ile yapılan ticareti ellerinde tutuyorlardı. Venedik'in en meşhur tüccarları asil Polo ailesiydi. Pololar, Venedik'e 1033 yılında gelip yerleşmişler, kumaş, mücevher, ilâç ticareti ile tanınmışlardı. Dünyanın hemen hemen her yeriyle alışveriş ederlerdi.

Türkler'in Avrupalılar'la ticaret yapmak istediklerini duyan Pololar'dan Nicolas ve Maffeo isimli iki kardeş, bu maksatla 1254 tarihinde yola çıkmışlardı.

Venedik'te ailenin son erkek çocuğu Marco Polo'dan başka kimse kalmamıştı. Marco Polo, küçüklüğünde çok yaramaz, ele avuca sığmaz bir çocuktu. Yengesi onu okula göndermiş, fakat okul, Marco'ya çok sıkıcı gelmişti. Haşarı çocuk sık sık okuldan kaçıp rıhtıma iner, Doğu ülkelerinden gelen gemilerin boşaltılmasını heyecanla seyrederdi. Her malın nereden geldiğini, kaça alınıp, kaça satıldığını öğrenmişti. Bu uzak ülkeleri kendi gözleriyle de görebilmek arzusuyla yanıp tutuşuyordu.

Türk hükümdarı Gazneli Mahmud'un, Gazne yakınlarında yaptırdığı bu zafer anıtı, Marco Polo'nun yol boyunca rastladığı Türk eserlerinden biriydi.

Polo kardeşler, gidişlerinden on beş sene sonra artık hayatlarından ümit kesildiği bir anda geri döndüler. Güçlükle tanınabilen Polo Kardeşler'in dönüşü evi bir bayram sevincine boğmuştu. Getirdikleri kıymetli şeylerin arasında en çok göz kamaştıranı altın yaldızla ve yabancı bir dille yazılmış olan ferman idi. Bu, Cengiz Han'ın torunu, Çin fâtihi, Büyük Okyanus'tan Arabistan'a kadar uzanan ülkelerin sahibi Kubilây Kağan'ın fermanı idi.

Polo Kardeşler, o zamana kadar hiç kimsenin yapmadığı ve yapamayacağı seyahatlerini bu fermanı göstererek yapmışlardı. Bu ferman sayesinde her uğradıkları şehir, kasaba ve köyde prensler gibi karşılanmış, zengin ziyafet sofralarında ağırlanmış, kuş tüyü yataklarda yatırılmış, yorgun atlarını değiştirebilmişlerdi.

Polo Kardeşler, Çin'den sadece birer büyük gezgin olarak değil, Hanlar Hanı (Kağan) Kubilây Kağan'ın elçisi olarak dönmüşlerdi. Kubilây Kağan, onları Papa'ya elçi olarak göndermişti. Kubilây Kağan, Kudüs'te Hazreti İsa'nın mezarı üstünde yanan kandilden bir miktar yağ ve Papa'dan yüz misyoner istemişti.

Papa IV. Clément 1268 yılında ölmüştü. Onun yerine yeni bir papa seçecek olan kardinaller ise kimi seçeceklerine bir türlü karar veremiyorlardı. Nihayet 1271 yılında iki kardeş, Kubilây Kağan'ın elçisi olarak Papa'nın huzuruna çıkmaktan ümidi kesip gitmeye karar verdiler. Bu sefer genç Marco Polo'yu da yanlarına almış bulunuyorlardı. Marco Polo bu seyahate katılabilmek için öyle yalvarmıştı ki, sonunda, onu bırakmaya kıyamadılar. Marco Polo'nun iki senedir Çin'e dair onlardan dinlediği hikâyeler ile seyahat arzusu körüklenmişti.

O uzak, uçsuz, bucaksız ülkelerde elmas ve zümrüt madenleri varmış. Oralarda şeker, ipekli kumaş ve porselen yapılıyormuş. Şeker kamışı, tarçın ekiliyor, bahçelerinde birer kilo gelen armutlar, elmalar yetişiyormuş. Çin'de odun gibi yakılan kara taşlar varmış. Irmakların üstünde mücevherlerle süslü mermer ayaklı köprüler, yüzlerce metre yüksekliğinde porselen kuleler varmış. Çinliler bir borunun içine siyah bir toz doldurur, üstüne taşlar koyar, sonra o siyah tozu ateşlerlermiş. O zaman borunun içine konulan taşlar gürültü ile havaya fırlarmış (bugün için malûm, fakat o gün için Batı'da meçhul olan bu şeylerin neler olduğunu tahmin etmek zor değil).

MARCO POLO ESİR DÜŞÜYOR

Bu hikâyeleri kim dinlese, meraktan çılgına dönerdi. Marco ise yaradılıştan macera meraklısı bir çocuk olduğu için kendisini büsbütün hülyalara kaptırmış, gece, gündüz Çin rüyaları görmeye başlamıştı.

Pololar'ın bindiği kadırga, iki yüz kürekle çekilen ve 3 büyük yelkenle mücehhez bir Venedik gemisiydi. İçinde icabında düşmanlarla çarpışacak okçuları da bulunan bu geminin korsanlardan da pek korkusu yoktu. Okçularla nişan yarışları yapmak, gemicilerle ahbaplık etmek, esirlerin kürek çekişlerini seyretmek, gemideki satılık eşya sandıkları arasında dolaşmak Marco Polo'nun çok hoşuna gidiyordu.

Gemi, Filistin'in Akkâ limanına ulaşınca, Pololar burada karaya çıkarak gemideki eşyalarını indirdiler. Sonra Kudüs'e kadar gidip Hz. İsa'nın kabrinde yanan

Marco Polo'nun hatıralarında bahsettiği Çin Seddi'ni gezen modern turistler.

kandilden biraz yağ alarak tekrar Akkâ'ya döndüler. O zamanlar Akkâ Kalesi Haçlılar'ın elindeydi. Her zaman için bu kalede Papa'nın Doğu Hıristiyanları üzerinde vekili olan, büyük rütbeli bir papaz bulunurdu. Tam o sırada da Akkâ kardinalinin Papa seçildiğini haber aldılar. Yeni Papa, Roma'ya gitmeden hemen kendisini ziyaret ederek elçilik görevlerini yerine getirdiler. O da Kubilây Kağan'a bir mektup yazdı. Elçi olarak da onlarla birlikte iki papaz gönderdi. Artık Polo Kardeşler için kendileri, adamları ve eşyaları için yetecek kadar at alıp Çin'e gitmek üzere yola çıkmaktan başka yapılacak bir iş kalmamıştı.

Yola çıktıktan az sonra ortalık birden karışıverdi. O sıralarda Mısır hâkimi olan Türk Memlûk Beyleri, Suriye'ye hücum etmişlerdi. Pololar ile iki papaz Tarsus taraflarında bir kaleye sığınıp canlarını zor kurtardılar. Kubilây Kağan'a elçi olarak gitmekte olan iki papaz, daha yolculuğun başında çıkan bu tehlikeli olaydan fena halde korkmuşlardı. Yola devam etmeyi göze alamayarak Polo Kardeşler'le beraber gitmekten vazgeçip Akkâ'ya döndüler.

Polo Kardeşler'in kervanı çok ağır yol alıyordu. Sabahları, gün doğmadan yola çıkıp sıcak basıncaya kadar ilerliyor, öğleden sonra güneşin yakıcı sıcağı azalınca biraz daha giderek tekrar gecelemek için mola veriyorlardı. Uğradıkları her şehir ve kasabada birkaç gün kalarak alışveriş ediyorlardı.

Marco Polo, uçsuz bucaksız yaylalarda, ormanlarda atını her zaman en önde sürüyor, avcılık yapıyor ve rüyalarını gerçekleştirecek olan bu yorucu yolculuktan son derece zevk alıyordu. Geceleri yıldızların altında açıkta yatmak ve ateş başında keyfetmek çok hoşuna gidiyordu. Fakat bazı geceler, üzerlerine kat kat yorgan örttükleri, elbiselerini de çıkarmadan yattıkları halde soğuktan tir tir titriyorlardı.

Başlangıçta Polo Kardeşler, Çin'e karadan gitmek niyetindeydiler. İran, Türkistan, Tibet ve Gobi Çölü yolunu takip edeceklerdi. İran'da Hürmüz Körfezi'nden, Büyük Kağan'ın merkezi olan Hanbalık şehrine kadar giden büyük ve rahat gemiler bulunduğunu duyunca fikirlerini değiştirdiler. Bu düşünceyle İran'ın güneyine doğru inmeye başladılar. Artık gittikçe daha ihtiyatlı davranmak zorundaydılar. Çünkü Güney İran taraflarını haydutlar, yol kesenler kasıp kavuruyorlardı. Zaten o çağlarda, karalarda eşkıya, denizlerde de korsanlar yüzünden gönül rahatlığıyla yolculuk etmek mümkün değildi.

Babasıyla amcası alışveriş ile meşgulken Marco Polo da kendilerine hizmet eden bir Tatar uşakla kırlarda ava çıkıyordu. Tatar, efendisine çok sadıktı. Venedik dilini çok iyi biliyordu. Marco da ondan Türkçe ve Çince öğrenmeye başlamıştı. Ava çıktıkları bir gün, yemyeşil bir çayırda siyah üzerine beyaz benekli tüylü, kırmızı gagalı bir sürü kuşa rastladılar (Bunlara çil kuşu veya dağ horozu deniyordu). Kuşları ka-

çırmamak için, atlarından indiler, yarım saat kadar sonra bir yığın dağ horozu avlamış olarak geri dönüyorlardı ki, hayvanlarını bağladıkları ağaçlığa geldikleri zaman hayretten donakaldılar; atları meydanda yoktu. Sağa, sola koşuşurken, aksi gibi ortalığı kuvvetli bir sis tabakası kaplamaz mı? O sırada Marco uşağını da kaybetti. Delikanlının içine bir ürperti düşmüştü. Marco Polo, çok geçmeden de korktuğuna uğramış, bir çift demir pençe iki bileğini kavrayıp onu bir anda yere yıkmış, ağzını ve bütün vücudunu bağlamıştı. Ondan sonra Marco Polo'yu bir atın üstüne bağlayıp dört nala uzaklara, çok uzaklara götürdüler. Marco Polo gözlerini bir zindanda açtı. Yanına bir çanak pirinçle bir tas su bırakılmıştı. Açlığını onlarla giderdi. Biraz sonra onu, bir Moğol Beyinin karşısına çıkardılar. Bey kim olduğunu öğrenince, babasıyla amcası bin altın gönderirlerse, kendisini serbest bırakacağını, aksi halde onu Mısır'da esir pazarında sattıracağını söyledi. Çocuğun «Biz büyük hükümdar Kubilây Kağan'ın adamlarıyız,» sözüne karşılık olarak da, «Ben Kubilây falan dinlemem. Bu toprakların yegâne hâkimi benim,» diye haykırdı.

Marco Polo'yu şimdi korkunç bir düşünce almıştı. Babası ile amcası çok cimriydi. Dünya yıkılsa bin altın vermek istemezlerdi. Zavallı Marco Polo, esirlikten kurtulamayacağa benziyordu. Onlar olsa olsa Çin'e gidip, onu kurtarması için Kubilây Kağan'a yalvarırlardı. O zamana kadar da kendisi çoktan Mısır'daki esir pazarında satılığa çıkarılmış olurdu. Düşününce bazen bu macera da ona oldukça parlak görünüyordu. Zaten bu yolculuğa görülmedik şeyler görmek, yaşanmamış serüvenler yaşayabilmek için katılmamış mıydı? Kim bilir Mısır'da başına neler gelecekti! Marco Polo iki gündür zindanda çeşitli hülyalar kuruyor, kurtuluş ümidi azalarak bekliyordu. Birden kalede büyük bir gürültü koptu. Bir takım adamlar koşuşuyor, at kişnemeleri, silâh şakırtıları, bağırışlar, çağırışlar duyuluyordu. Bu sesler saatlerce sürdükten sonra ortalığa gene derin bir sessizlik hâkim oldu.

O gece Ahmed Teküdar Han askerleriyle birlikte Hint sınırına savaşa gitmişti.

Kalenin bu karışık zamanını fırsat bilen uşak hemen efendisini kurtarmak için teşebbüse geçmişti. Ortalık sessizliğe erdikten sonra, tam uykuya dalacağı sırada, uşağının sesini duymak Marco Polo'yu çok sevindirdi. Hürriyet çok güzeldi. Marco Polo gibi, yakalanmış olan uşağı da Nogodar Han'ın adamlarını kandırmış, onları kendisinin Kubilây Kağan'ın adamlarının yanına bir casus olarak girdiğine inandırarak serbest kalmış, ilk fırsatta da genç efendisini zindandan kurtarmıştı.

Babası ile amcası, Marco Polo ile uşağını sağ, salim karşılarında görünce, çok memnun oldular. Savaş hazırlıkları ile uğraşan Nogodar Han, Marco Polo'nun serbest bırakılması için gereken bin altını isteyecek kimseyi göndermeye vakit bulamadığından, onları kaybolmuş veya ölmüş zannediyorlardı.

Pololar, bu korkulu günleri geride bıraktıktan sonra daha tedbirli davranmaya karar vererek yollarına devam ettiler. Acem Körfezi'nin en büyük limanı olan Hürmüz'e ulaştılar.

Sokak ve çarşılarında, yerli halkın arasında dünyanın her tarafından gelmiş acayip kılıkları ve değişik yüzleriyle binlerce Türk, Hintli, Çinli, Rus, İspanyol, İtalyan tüccarı vardı. Şehrin büyük çarşısında Hindistan'dan, adalardan, Arabistan'dan ve daha pek çok uzak ülkelerden getirilmiş halılar, vazolar, mücevherler, inciler, elmaslar, altın ve gümüş işlemeli ipekli kumaşlar, fil dişleri ve fil dişinden yapılmış eşyalar satılıyordu.

YAKAN RÜZGÂR

Çok sıcak olan hava, çarşıda rahatça dolaşmalarına mâni oluyordu. Yakıp kavurucu sıcaktan kurtulup serinlemek gayesiyle uşaklarının tanıdığı bir Arap tüccarın evine gittiler. Hep beraber yediler, içtiler. Yolculuklarına dair bir saat kadar sohbet ettiler. Ev çok serin olduğu için Pololar hayatlarından memnundu.

Birden sokaktaki gürültünün kesiliverdiğini hissettiler. Ev sahibi de dahil olmak üzere, bütün şehir ansızın susmuştu. Şehri korkunç bir sessizlik kaplamış, gökyüzü kararmaya başlamıştı. Karanlık her saniye artarak, Hürmüz şehrinin üzerine çöktü. Pololar da müthiş bir uyku halinin bastırdığını hissediyorlardı. Birdenbire şehrin dört tarafından korkunç bir uğultu yükselmeye başladı. Arap tüccar, hemen yerinden fırlayarak telâşla çırılçıplak soyundu. Bir kenarda sıralanmış olarak duran su dolu büyük küplerden birinin içine girdi. Boğazına kadar suya gömüldü.

Tüccarın bağırarak ikaz etmesi üzerine Pololar da aynı şekilde hareket ettiler. Çok geçmeden de yerlilerin «Yakan Rüzgâr» dedikleri çılgın bir fırtına Hürmüz şehrinin üstünde korkunç ıslıklar çalarak patladı. «Yakan Rüzgâr» aynı zamanda bir kum fırtınasıydı. Her tarafa dolu gibi

Hindistan'ın tapınakları, seyyahların yol boyunca rastladığı en ilgi çekici anıtların başında geliyordu. İşte Benares ve Ganj kıyıları.

kum taneleri yağıyordu. Küplerin içine girmiş olanlar zaman zaman başlarını suya sokuyor, çıkardıkları zaman da suların çabucak kuruyuverdiğini görüyorlardı. Bu fırtına bir müddet daha devam etseydi, küplerdeki su da buharlaşıp yok olacaktı. Bereket versin fırtına pek fazla sürmedi. Nihayet rüzgârın yavaşladığını, uğultusunun azaldığını duydular. Bu arada serin bir rüzgâr da eserek havada uçuşan kumları ve toz bulutunu süpürmeye başlamıştı.

Her yıl haziran ortasından, ağustos sonuna kadar esmekte olan «Yakan Rüzgâr» pek çok kimsenin ölümüne sebep olurdu. Fakat birkaç yıl önce şehri kuşatan bin altı yüz süvari ile, bin piyade askeri bu fırtınaya tutulmuşlar. İçlerinden bir tanesi bile sağ kalmamış. Bu sayede de Hürmüz şehri düşman eline geçmekten kurtulmuş. Fırtınadan sonra Marco Polo'nun babası hemen Çin'e gitmek üzere ertesi gün yola çıkacak olan bir gemi bulmak ümidiyle limana koştu. Orada büyük kadırgalar bulacağını sanan Nicolas Polo, deniz kıyısına sıralanmış bir sürü mavnadan başka bir şey göremeyince, şaşakaldı. Bunlar uzun, geniş, içine en çok yirmi kişi alabilecek mavnalar idi. Balıkçı kayıklarından farksız olan bu sözde gemilerin ne ambarı, ne de güvertesi vardı. Taşınacak olan eşyalar, içine gelişi güzel yığılıyor, üstüne deri bir örtü çekiliyor, onun üzerine de yolcular oturuyorlardı. Nicolas Polo'nun oralarda dikkatle etrafına bakındığını gören bir gemici hemen yanına sokularak gemisini methetmeye başladı. Gemicinin «Benim gemim Hürmüz'ün en sağlam gemisidir. Büyük Hind'e, Küçük Hind'e, Serendip adasına, Japonya'ya nereye isterseniz gideriz,» demesine rağmen Venedikli tüccar bu gemilerle Çin'e kadar yolculuk edebileceklerine bir türlü akıl erdiremedi.

Ertesi gün Polo kardeşler, o sözde gemilerle fırtınalı denizlere açılmaktansa, her türlü zahmetine ve tehlikesine katlanarak kara yolundan gitmeye karar verdiler. Bunun için de tekrar kuzey yolunu tuttular. Tam sekiz gün kupkuru, susuz çöllerde yol aldıktan sonra dağlık bir bölgeye vardılar. Burası Türkistan'dı. Bu verimli ülkenin yemyeşil kırları, billûr gibi suları, çayırlar boyunca otlayan sürüleri vardı.

Ertesi gün öğle üzeri sinirli ve çok süratli atlara binmiş olan bir bölük askere tesadüf ettiler. Kılık kıyafetleri, yüz şekilleri, silâhları, her şeyleri Nogodar Han'ın adamlarınınkine benzemekteydi. Bunlar Venedikliler'i bir hayli kuşkulandırmıştı. Maffeo ile Nicolas Polo askerlerin

Ortaçağ Moğol çadırları ve çadırlı bir arğba.

kumandanını saygı ile selâmlayarak Kubilây Kağan'ın yaldızlı fermanını çıkarıp gösterdiler. Kumandan da bu fermana bir göz atınca, onları saygı ile selâmladı. Dostça konuştu. Sonra askerleriyle birlikte arkalarında bir toz bulutu bırakarak yollarına devam ettiler. Artık korkacak bir şey kalmamıştı. Kubilây Kağan'ın öz kardeşi olan İran hükümdarı Hülâgû Han'ın memleketindeydiler.

Ondan sonra yollarda göçebe kabileler, büyüklü küçüklü şehirler, kasabalar görerek bu şehirlerin beyleri tarafından misafir edilerek aylarca yol aldılar.

Yol boyunca gördükleri yerlerden Belh büyük bir şehirdi. Bu şehir İran ile Kuzey-Doğu arasındaki sınırı meydana getiriyordu. Rivayete göre, Büyük İskender, Darius'un kızı ile burada evlenmişti. Bedahşan, İslâm'a inanan bir eyaletti. Özel bir lisanları vardı. Atları çok dayanıklı ve süratliydi.

Keşmir Eyaleti putperestlerle dolu idi. Bu ülkede putperestliğin yayılışına dair orijinal kaynaklar vardır.

Kâşgar halkı, ticaret ve zenaat ile geçiniyordu. Güzel bahçeleri, bağları vardı. Pek çok pamuk yetiştiriliyordu. Halk, Müslüman olmakla beraber eyalette epeyce Nasturî Hıristiyan da mevcuttu.

Semerkant, Kubilây Kağan'ın yeğeni Kaydu'nun idaresindeydi. Sakinleri Müslüman ve Hıristiyan idi. Marco Polo orada iken kiliseye Müslümanlar'a ait olan bir sütunun konması büyük münakaşalara yol açmıştı. Yarkent de Kaydu'ya tabi idi. Müslüman halk ziraat ile meşguldü. Pek çok şey, bilhassa pamuk yetiştiriyorlardı.

Hoten, Kubilây Kağan'a bağlı idi. Civar şehirlerin merkezi idi. Krallık ismini ondan alıyordu. Her şey boldu. Halkın güzel evleri, bağları, bahçeleri ve göz alabildiğine uzanan pamuk tarlaları vardı. İmalât ve ticaret ile uğraşırlardı. Askerleri yoktu.

Tatarlar (Marco Polo, bütün Ortaasya kavimlerinden hep Tatar ismi ile bahsettiği için dikkatli olmak lâzımdır) kışı sıcak ovalarda, yazı da serin dağlar arasında suyu bol ormanlarda geçirirlerdi. Evleri daire şeklindeydi. Çubuklardan yapılmış, keçelerle örtülmüştü. Çubuklar birbirine çok kuvvetli bağlanmıştı. Öküzler ve develer tarafından çekilirdi. Kadınlar ve çocuklar onun içinde seyahat ederlerdi. Her çeşit ev işi ve alışveriş tamamen kadınlara aitti. Kadınlar kocalarına çok bağlıydı. Erkekler birçok kadınla evlenebildikleri halde, şerefli mevki birinci hanıma aitti. Miras da birinci hanımın oğulları arasında pay edilirdi.

Seyahatleri boyunca hep Türk saraylarında misafir edildikleri için Türk âdetlerine, yiyecek ve içeceklerine alışmışlardı. Marco Polo kımız içmeye bile başla-

mış ve bu içkiyi sevmişti.

Orta Asya çöllerinden ve bereketli bölgelerden geçerken bazen atlarla, bazen develerle, bazen de tekerlekleri gıcırtılı Moğol arabalarıyla yol alıyorlardı. Her gittikleri şehirde ellerindeki malları satıyor, oradan başka şeyler alıyor, onları da daha sonra gittikleri yerlerde satarak kazançlarını arttırıyorlardı. Afganistan pazarlarında ellerindeki bütün kumaşları satarak bunların yerine gayet kıymetli, zümrütler, elmaslar, yakutlar almışlardı.

Pololar, dört senelik zahmetli bir yolculuktan sonra Çin Seddi'ni görebildiler. Artık yolculuklarının sonuna gelmiş sayılırlardı.

KUBİLÂY KAĞAN'IN HUZURUNDA

Çin'in kuzey sınırları boyunca uzanan Çin Seddi, beş bin kilometre uzunluğunda yüksek bir duvardır. Üzerinde birçok savaş kuleleri ve kaleler vardır. M.Ö. 214'te büyük Çin İmparatoru Shih-Huang-Ti tarafından yaptırıldığı kabul edilen bu muazzam mimarî şaheserinin bir hükümdarın icraat yılları içinde tamamlanamayacağı muhakkaktır. Çin Seddi, kuzeyde zaman zaman yapılmış kalelerin araları birleştirilmek suretiyle meydana getirilmiştir. Türk ve Moğol akınlarına mâni olmak gayesiyle yapılan Çin Seddi, ne çare ki, Çinliler'i nesiller boyunca Hunlar'a, Göktürkler'e ve Cengiz Han'a vergi vermek zorunluğundan kurtaramamıştı.

Marco Polo, babası Nicolas Polo ve amcası Maffeo Polo, Şang-Tu'ya 1275 yılında vardılar. Demek ki, Venedik'ten yola çıkalı tam dört yıl olmuştu. Marco Polo şimdi 21 yaşında, seyahat tecrübeleriyle olgunlaşmış, cesur, güler yüzlü, heyecanlı bir delikanlıydı. Çocukluk günleri geride kalmıştı.

Onlar, saraya vardıkları zaman, Kubilây Kağan Beyleri ve sarayın ileri gelenleriyle beraber yemek yiyordu. Sonra onları kabul etti. Üç Venedikli Büyük Kağan'ın huzuruna geldikleri zaman, saray âdetince diz çöküp yüzlerini yere sürdüler. Kubilây Kağan kalkmalarını emredince onu selâmlayarak bağlılık ve hürmetlerini göstermeye çalıştılar. Kubilây Kağan, Polo kardeşlerin tekrar Çin'e döndüklerine çok memnun olmuştu.

Polo Kardeşler, Kubilây Kağan'a Papa'nın mektubunu ve içinde İsa Peygamber'in mezarının üstündeki kandilden aldıkları zeytinyağı bulunan vazoyu sunarak onu bir kat daha sevindirdiler. Kubilây Kağan, Budist olmasına rağmen, dört büyük dini tanır ve hürmet ederdi.

Bundan sonra, Kubilây Kağan beylerine ve saray adamlarına salondan çıkmalarını emretti. Venedikli Polo Kardeşlerle yalnız kalmak istiyordu. Salon çabucak boşaltıldı. O zaman Kubilây Kağan, onlardan gezip dolaştıkları memleketlerde neler gördüler, neler işittilerse anlatmalarını istedi.

Polo Kardeşler, Kağan'ın emri üzerine, görüp duyduklarını anlatmaya başladılar. Fakat dört yıl, uzun bir zamandı. Bu müddet içinde o kadar çok yer görmüş ve o kadar çeşitli şeyler dinlemişlerdi ki, hepsini olduğu gibi hatırlayamıyorlardı. Marco Polo'nun anlatışı hepsininkinden iyiydi.

Bunu gören Kubilây Kağan, hikâyenin devamını Marco Polo'dan dinlemek istedi. Zaten anlatılacak olan şeyleri bir, iki saatte bitirivermek mümkün değildi. Marco Polo, önce Kubilây Kağan'ın sarayındaki bilginler tarafından çizilmiş olan bir dünya haritası üzerinde geçtikleri yolu çizdi. Sonra onun üzerinden maceralarını anlatmaya başladı. Marco Polo, Kubilây Kağan'la bir arkadaş gibi rahat konuşuyordu. Onun bu hali de Kağan'ın çok

Marco Polo'nun Çin'de gördüğü mermer pagodalardan biri.

Ortaçağ Avrupası için efsanevî bir ülke olan Çin'den bir görünüş.

hoşuna gidiyordu. Netekim çok geçmeden Marco Polo'yu saray subayları arasına aldı. Ona ipekli Çin elbiseleri giydirdi. Marco Polo, kısa zamanda Kağan'ın sarayında en sevilen, en sayılan şahsiyetlerden biri olmuştu.

Marco Polo, Kubilây Kağan'ın başşehrinde dolaşıyor, her gün yeni ve değişik şeyler görüyordu. Her akşam «Artık göreceğim şey kalmadı» diyor, fakat ertesi gün gene görülmeye değer enteresan bir şey buluyordu. Hele Kubilây Kağan'ın kışlık sarayına girdiği zaman şaşkınlıktan dili tutulmuş, neden sonra kendisine gelebilmişti. Perî masallarını hatırlatan bu sarayın zenginliği, güzelliği hiç bir yerde görülemezdi.

Marco Polo, Kubilây Kağan'ın sarayında kendisine ayrılan bir dairede, babası ile amcası ise şehirde bir handa kalıyorlardı. Onlar, saray dışında kendi alışverişleriyle uğraşmayı menfaatlerine daha uygun bulmuşlardı.

Aylar, yıllar geçtikçe Marco Polo, Kubilây Kağan'ın teveccühünü daha çok kazanıyordu. Sarayda kendisine «Sinyor Marco Hazretleri» deniyor, hürmet ediliyordu.

Fakat bir gün bütün bu inanılmaz şeyler (ki, bunlardan gelecek yazımızda bahsedeceğiz) de Marco Polo'nun canını sıkmaya başladı. Onun seyahat etmek, yeni memleketler, yeni insanlar görmek özlemi bitmek tükenmek bilmiyordu. Bu arada Kubilây Kağan, onu teftiş seyahatlerine gönderince bu değişiklik çok hoşuna gitmişti.

Pololar, Kubilây Kağan'a çok faydalı hizmetlerde bulundukları için itibarları gün geçtikçe artıyordu. Venedik'te sabahtan akşama kadar sokaklarda yalın ayak, başı kabak dolaşan, serseri balıkçılarla arkadaşlık eden haylaz çocuk, 28 yaşına geldiği zaman, dünyanın en büyük imparatorundan inanılmaz bir itibar görmeye başlamıştı.

Gelecek Sayımızda:

ÇİN'DE 17 YIL

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

Ölü Kadının Oğlu

Meyitzâde

SİZE şimdi anlatacağım vakayı ne aklınız alır, ne de mantığınız... Ama Evliya Çelebi, bu vaka üzerinde çok ciddî, çok ısrarlı olarak durmuştur. İstanbul'un koca bir semti ise tam 350 yıl bu vakanın gerçekliği hakkında ayak diremiştir.

Vaka Kasımpaşa'da cereyan etmiştir.

Kasımpaşa, 350 yıl önce İstanbul'un en gözde, en kibar semtiydi. Osmanlı denizciliğinin bütün gözde kapdanları buralardaki konaklarda ve yalılarda otururlardı. Sürü sürü gemiler kıyılarda dizilir, geceleri ve gündüzleri tersaneyi yüzlerce azap neferi beklerdi. Semtin sokaklarında otuz beş kapdan, leventleriyle kol gezerdi.

O devirde Kasımpaşa tersanesi arkasında büyük bir mezarlık vardı. Burada pek çok büyük, tanınmış adam yatardı. Mezar taşlarından biri, şu beyitle gelen, geçenin kafasını düşüncelere sokardı:

Bunlar onlardır ki, gelüp gittiler
Gelüp de işbu cihanda nettiler?

Bu koca mezarlığın içinde «Meyitzade Kabri» adı verilen kavuklu bir mezar taşı vardı. Burada bir ana-oğulun yattıkları söylenirdi. Halk bu ana-oğulun hazin hikâyesini öyle etraflı olarak bilmezdi. Ama Evliya Çelebi, sağa sola baş vurarak, bunun en ince noktalarını tespit etmiş, ünlü Seyahatname'sinde şöyle anlatmıştır:

«Bu Meyitzade'nin babası Eğri savaşına gidecekti. Fakat karısı gebe idi. Adamcağız kadını nereye, kime bırakacağını bilmiyordu.

«Nihayet günlerce devam eden baş vurmalarından bir sonuç alamayınca ellerini gökyüzüne kaldırdı:

«— Hey yüce Allahım! Savaşa gidiyorum. Karımın karnındaki evlâdım sana emanet! dedi, çıkıp gitti.

«Dört ay sonra ise kadıncağız doğurmadan öldü, semt halkı tarafından getirilip bu mezarlığın bir yerine gömüldü.

«Fakat kadıncağızın karnındaki çocuk sağdı. Yavrucak anasının gömülüşünden üç gün sonra dünyaya geldi. Annesinin vücuduna tırmandı, onun göğsüne yetişti ve meme emmeye başladı. Evet, çocuk bu ölü memesinde süt buluyor, kanını doyuruyor, nerede, nasıl yaşadığının farkına bile varmadan uyuyordu.

«Bir hafta sonra kadının kocası Eğri savaşından döndü. İlk işi evine koşmak oldu. Fakat evde ne karısını, ne yavrusunu bulabildi. Deli gibi dört bir yana saldırdı. Herkes ona:

«— Karın öldü! diyordu.

Koca yeniçeri ise dikiliyor:

«— Ben karımı da, yavrumu da Allaha emanet ettim! diye kükrüyordu.

«Semt erkekleri onu aldılar, karısının gömüldüğü mezarlığa götürdüler. Posbıyıklı, yiğit, taze ve kabarık toprağa düşüp hemen kulağını dayadı, aşağısını dinledi. Kabirden incecik bir çocuk sesi duyuluyordu. Yeniçeri:

«— Bre kazma, kürek verin! Evlâdım aşağıda sağdır! diye haykırarak fırladı. Semt erkekleri şaşkın bir halde mezarcının kazmasını, küreğini kaptılar. Derhal toprağı açtılar. Gördükleri manzara karşısında gözleri yuvalarından dışarı uğradı, dilleri tutuldu. Çünkü açılan çukurda küçücük bir insan yavrusunun anasının sağ memesini emmekte olduğunu gördüler. Ölü kadının vücudu çürüdüğü halde, sağ memesi taptaze, sapsağlam kalmıştı.»

Evliye Çelebi'nin satırlarından bugünkü Türkçe'ye aktardığımız, biraz da süslediğimiz bu hikâyenin gerçek tarafı nedir? Bunu tayin edemeyeceğiz. Ancak günlerce mezarda kaldıktan sonra dirilip yeryüzünde yaşamaya devam eden çok insan görüldüğüne göre, elbette bunun bir gerçek yönü vardır.

Gene Evliya Çelebi'nin anlattığına göre ölü anasının koynundan alınıp yetiştirilen bu çocuk, delikanlı çağına geldikten sonra ulema sınıfına sokulmuş, sözü dinlenir bir adam olmuş, Sultan Ahmed devrinde ölünce de gene anasının kabrine gömülmüş. «Ölü oğlu» anlamına gelen Meyitzâde» lakabı, halkın dilinden silinmemiştir.

DENİZ TÜRKÜSÜ

Dolu rüzgârla çıkıp ufka giden yelkenli!
Gidişin seçtiğin akşam saatinden belli.
Ömrünün geçtiği sâhilden uzaklaştıkça
Ve hayâlinde doğan âleme yaklaştıkça,
Dalga kıvrımları ardında büyür tenhâlık,
Başka bir çerçevedir, git gide, dünyâ artık.
Daldığın mihveri gittikçe, sarar başka ziyâ;
Mâvidir her taraf, üstün gece, altın deryâ...

Yolda benzer hem uzun, hem de güzel bir masala
O saatler ki geçer başbaşa yıldızlarla.
Lâkin en sonra lezîz uyku bir encâma varır;
Hilkatin gördüğü rü'yâ biter, etrâf ağarır.
Som gümüşten sular üstünde, giderken ileri,
Tâ uzaklarda şafak bir bir açar perdeleri...
Mûsıkîsiyle bir âlem kesilir çalkantı;
Ve nihâyet görünür gök ve deniz saltanatı.

Girdiğin aynada, geçmiş gibi dîğer küreye,
Sorma bir sâniye, şüpheyle, sakın: «Yol nereye?»
Ayılıp neş'eni yükseltici sarhoşluktan,
Yılma korkunç uçurum zannedilen boşluktan!
Duy tabîatte biraz sen de ilâh olduğunu,
Rûh erer varlığının zevkine duymakla bunu.

Çıktığın yolda, bugün, yelken açık, yapyalnız,
Gözlerin arkaya çevrilmiyerek, pervâsız,
Yürü! Hür mâviliğin bittiği son hadde kadar!...

İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar.

DENİZ TÜRKÜSÜ

Dolu rüzgârla çıkıp ufka giden yelkenli!
Gidişin seçtiğin akşam saatinden belli.
Ömrünün geçtiği sâhilden uzaklaştıkça
Ve hayâlinde doğan âleme yaklaştıkça,
Dalga kıvrımları ardında büyür tenhâlık,
Başka bir çerçevedir, git gide, dünyâ artık.
Daldığın mihveri gittikçe, sarar başka ziyâ;
Mâvidir her taraf, üstün gece, altın deryâ...

Yolda benzer hem uzun, hem de güzel bir masala
O saatler ki geçer başbaşa yıldızlarla.
Lâkin en sonra lezîz uyku bir encâma varır;
Hilkatin gördüğü rü'yâ biter, etrâf ağarır.
Som gümüşten sular üstünde, giderken ileri,
Tâ uzaklarda şafak bir bir açar perdeleri...
Mûsıkîsiyle bir âlem kesilir çalkantı;
Ve nihâyet görünür gök ve deniz saltanatı.

Girdiğin aynada, geçmiş gibi dîğer küreye,
Sorma bir sâniye, şüpheyle, sakın: «Yol nereye?»
Ayılıp neş'eni yükseltici sarhoşluktan,
Yılma korkunç uçurum zannedilen boşluktan!
Duy tabîatte biraz sen de ilâh olduğunu,
Rûh erer varlığının zevkine duymakla bunu.

Çıktığın yolda, bugün, yelken açık, yapyalnız,
Gözlerin arkaya çevrilmiyerek, pervâsız,
Yürü! Hür mâviliğin bittiği son hadde kadar!...

İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar.

Pierre Loti

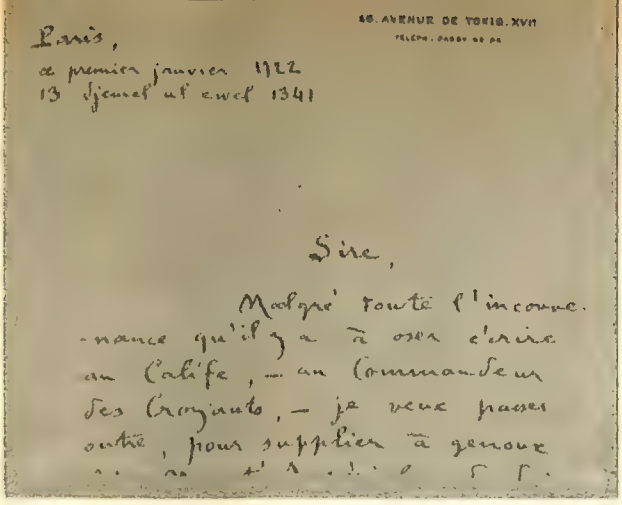

ve

Claude Farrère'in

Abdülmecid Efendi'ye Mektupları

Çeviren: ORHAN YÜKSEL

6. MEKTUP:

«KENDİMİ TÜRK MİLLETİNE VAKFETTİM.»

Rochefort, 24 Aralık 1919

Efendimiz,

Reşad Fuad Bey'in yazdığı mektuptaki sitem, beni sonsuz derecede şereflendirdi, ama aynı derecede de üzdü. Zât-ı necâbetpenâhîlerinin, bendelerini, lütfen göndermek tenezzülünde bulundukları bir mektuba cevap vermemekle itham buyurduklarını yazıyor. Böyle bir şeyi yapmama imkân tasavvur edilebilir mi? Namusum üzerine yemin ederim ki, bu değerli mektup, asla elime geçmedi; hatta Şark meseleleriyle ilgili broşürlerimin ve son mektubumun da efendimizin eline geçmeyeceğinden korkuyor, ne yapacağımı bilemiyordum. Sırf bu yüzden, bu mektubumu kurmay subaylarımızdan birine emanet etmeyi ve kendisinden bizzat Çamlıca'ya götürmesini rica etmeyi düşünüyordum. Beni Pireneler'de görmeye geldiği zaman Prens Dükakinzâde'ye de bir mektup emanet etmiştim.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin benden hiç bir zaman şüphe etmemelerini istirham ediyorum. Ben, vücudumu ve ruhumu, değerleri böylesine yanlış tanınan aziz Türk milletine vakfettim. Zaman zaman ümitlendim, zaman zaman ümitsizliğe kapıldım. Sanki kendim de Osmanlı imişim gibi ıstırap duyduğum devreler oldu. Davamız uğrundaki gayretlerimin boşa gittiğini sanmıyorum. Ermeni ve Rumlar'ın azgın propagandalarına ve durmadan saçtıkları altınlara rağmen, vatandaşlarımızın gözünü açabildiğimi umuyorum. Ancak müdafaalarımın şiddeti yüzünden Fransız hükümetinin ve basınının çoğunluğuna karşı cephe almış oldum. Bu yüzden bilhassa İstanbul ile olan muhaberelerim kontrol ediliyor, hatta bazılarına el konuyor.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin, en derin hürmetle bağlı bendeleri olmakla şeref duyan **Pierre Loti**

7. MEKTUP:

SANSÜR!...

Rochefort, 6 Şubat 1920

Efendimiz,

Fransa'nın ve Türkiye'nin düşmanları, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin bendelerine göndermek tenezzülünde bulundukları mektuplara olduğu gibi, benim yazmak cesaretinde bulunduğum mektuplara da el koyuyorlar. Bu keyfî sansürden kurtulabilmek için baş vurmadığım çare kalmadı. Öyle ki, artık ne yapacağımı bilmiyorum. Çaresizlikten, emrinde çalıştığım başkumandanımız olan generalden yardım istemeye karar verdim. Yoksa, Pierre Loti Cemiyeti'ni himayelerine alan Zât-ı necâbetpenâhîlerine derin minnetlerimi arz edememek, benim için çok üzücü olacaktı. İstanbul halkının gösterdiği yakınlık, beni öyle mütehassis etti ki... Usta ve cani tatlı su frenklerinin ayırdığı vatanlarımızı birbirine yaklaştırmak için sarf ettiğim candan gayretlere rağmen, gene de bu yapılanlara lâyık olduğumu sanmıyorum. Karşımda Ermeni ve Rum hainleri var. Bunlar basına avuç dolusu altın saçıyor, bu sayede akla, hayale sığmayacak korkunç iftiraları neşrettirmek imkânını buluyorlar. O kadar iştiyakla beklediğim netice henüz gerçekleşmiş değil. Yüksek komitenin bu hususta kararını büyük bir sabırsızlıkla bekliyorum.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin en derin hürmetle bağlı bendeleri,

Pierre Loti

Eyüp, Pierre Loti'nin İstanbul'da en sevdiği yerlerden biriydi.

8. MEKTUP:

VENİZELOS'UN ALTINLARI

Rochefort, 20 Mart 1920

Efendimiz,

Salgın halinde bulunan gripten yatağa düştüm. Hastalık, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin Bay Clauzel vasıtasıyla bana göndermek tenezzülünde bulundukları mektubu aldığımın ertesi günü başladı. Bu yüzden minnettarlığımı bildirmem gecikti. Ne yazık! Hastalık bir yana, şu son ay içinde bilhassa manen ıstırap çektim. Fransa'nın aldanmasını bir tarafa bırakalım, Türkiye'nin uğradığı felâketler beni gece, gündüz büyük bir ıstırap içinde bıraktı. Kinlere, iftiralara, yanlış kanaatlere ve ... Venizelos'un altınlarına karşı tek başına kalmak öyle korkunç bir şey ki!... Üstelik en çok çalışmak gerektiği bir anda ateşler içinde yatağa düşmek!...

Hakikatlerin ergeç gün ışığına çıkacağına öyle inanıyorum ki! Ama işte, matbuat Maraş katliamının haberleriyle dolu; bütün emeklerim boşa gidiyor gibi, yeniden her taraftan hakaretler yağıyor, düşmanlarımız muzaffer oluyorlar.

Henüz ateşli olduğum için titrek satırlarla yazabildiğim bu mektubu bitirmek üzereyken binbaşı François'ya emanet edilen iki şahane portreyi aldım. Çok sevindim... Ve hayatımda sevinçli geçen dakikalarım öyle az ki... Bilhassa Zât-ı necâbetpenâhîlerinin güzel bir Türkçe ile ithaf buyurdukları fesli olanın ifade ettiği manayı çok sevdim. Şeref yerini bu resme tahsis edeceğim.

Türkiye için ne yazık ki, çok az şey yapabildim, ama bu uğurda çok ıstırap çektim. Hiç şüphesiz, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin bana olan teveccühleri, Türk milletinin ve ordudaki Fransız dostlarımın yakınlığı ıstıraplarımı azaltıyor. Ama ne var ki, aziz vatanınız ölesiye yaralandı, ben de kalbimden vuruldum.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin en derin hürmetle bağlı bendeleri,

Pierre Loti

9. MEKTUP:

«TÜRKİYEMİZ İÇİN»

Rochefort, 1 Şubat 1921

Efendimiz,

Menfur ve amansız İngiliz sansürü, aziz Türkiye ile olan mektuplaşmalarıma engel oluyor. Aylardan beri süregelen bu durum, beni her zamankinden çok isyana sevk ediyor. Bugün çok büyük bir fırsat geçti elime: Bir Fransız generali yarın

SONBAHAR

Fânî ömür biter, bir uzun sonbahâr olur.
Yaprak, çiçek ve kuş dağılır târümâr olur.
Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
Yazdan kalan ne varsa olurken haşır neşir;
Günler hazinleşir, geceler uhrevîleşir;
Teşrinlerin bu hüznü geçer tâ iliklere,
Anlar ki yolcu, yol görünür serviliklere.
Dünyânın ufku gözlere gittikçe târ olur,
Her gün sürüklenip yaşamak rûha bâr olur.
İnsan duyar yerin dile gelmiş sükûtunu;
Bir başka mûsikiye geçiş farzeder bunu;
Teslîm olunca vâdesi gelmiş zevâline,
Benzer cihâna gelmeden evvelki hâline.

Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya,
Rûh öyle yollanır uyanılmaz bir uykuya,
Duymaz bu anda taş gibi kalbinde bir sızı;
Farketmez anne toprak ölüm mâcerâmızı.

EYLÜL SONU

Günler kısaldı. Kanlıca'nın ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları.

Yalnız bir semti sevmek için ömrümüz kısa...
Yazlar yavaşça bitmese, günler kısalmasa...

İçtik bu nâdir içki'yi yıllarca kanmadık...
Bir böyle zevke tek bir ömür yetmiyor, yazık!

Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor;
Lâkin vatandan ayrılışın ıztırâbı zor.

Hiç dönmemek ölüm gecesinden bu sâhile,
Bitmez bir özleyiştir, ölümden beter bile.

buradan hareketle doğruca İstanbul'a gidecek. Bu sayede düşüncelerimi rahatça Zât-ı necâbetpenâhîlerine arz edebiliyorum.

Ne yazık ki, gene de uzun yazamayacağım. Çünkü ciddî ve uzun bir yorgunluk sinirlerimi harap etti. Doktorlar kaleme dokunmamı bile yasak ettiler. Mutlak bir istirahat halinde olmam lâzımmış. Hayatım boyunca pek fazla çalıştığımı ve çok ıstırap çektiğimi söylüyorlar. Türkiyemiz için ümitli ve ümitsiz devreler geçirdim. Şüphesiz biraz da çocukçasına beklediğim asıl büyük neticeyi alamadım. Eğer İngiltere önünde iki büklüm duran sağır ve dilsiz idarecilerimize hakikati gösteremedimse, hiç olmazsa memleketimin umumî efkârını asil Türk dostlarımın lehine çevirebildim.

Aylarca süren mücadeleler, uğradığım hakaretler sinirlerimi çok bozdu. Yazım bile zor okunur durumda. Sèvres muahedesinin gözden geçirilmesi tahakkuk ettiğine göre, bütün çektiklerimin ne ehemmiyeti var. Son kuvvetlerimi haklı bir dava, aynı zamanda Fransa'nın olan bir dava uğruna harcadığıma çok mesudum.

Efendimiz, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin en derin hürmetle bağlı bendeleri,

Pierre Loti

10. MEKTUP:

TEVFİK PAŞA İNGİLİZ DOSTUDUR

Rochefort, 14 Şubat 1921

Efendimiz,

Prenses Lucien Murat'dan bir mektup aldım. Bugün İstanbul'a hareket eden Kont Chambrun'ün Zât-ı necâbetpenâhîleri tarafından kabul buyurulmasına, tavassut etmemi rica ediyor. Sefirimiz General Pellé'nin maiyetinde özel vazifeyle çalışacak olan kontun, Türk dostu olduğunu söylememe bilmem lüzum var mı? Memleketlerimizi yaklaştırmak için çalışmak istiyor. Aksi halde isteğinin Zât-ı necâbetpenâhîlerine ulaşmasına tavassut etmezdim.

Gene müşkülâtla yazıyorum. Çünkü beni perişan eden gripten daha yeni kalktım. Bu bakımdan yazımdaki titrek satırları mazur görmenizi istirham ediyorum.

Londra Konferansı'nı müthiş bir heyecan içinde bekliyorum. Hele Türk menfaatlerinin İngiliz dostu Tevfik Paşa'ya emanet edilmiş olması beni dehşete düşürüyor.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin en derin bir hürmetle bağlı bendeleri,

Pierre Loti

11. MEKTUP:

RUMLAR'IN AZGIN NEŞRİYATI

Rochefort, Şubat 1921

Efendimiz,

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin bana yazmak tenezzülünde bulundukları tebrik mektubunu bu sabah almış olmasaydım, daha dün yazmışken, yeniden bir mektup daha yazmaya asla cüret edemezdim... Oh!... Padişahların tacıyla pullanmış bu mektubu muhafaza etmek benim için ne saadet olacak!

Fransız gazeteleri, sayın İngiliz müttefiklerimizin İstanbul'a benim adımı taşıyan sokağın ismini değiştirdiklerini yazıyor. Bugün yarın, Türk dostlarımın Divanyolu'nda kaldığım evin kapısına çak-

Eyüp'te Pierre Loti kahvesine giden yoldan mezarlığın ve İstanbul'un görünüşü.

tırdıkları mermer plakanın çıkarıldığını da duyarsam, hiç şaşmayacağım. Ama, «Pierre Loti'yle beraber geçen günler», her türlü taarruzdan masun kalacaktır; çünkü o günler, maddî bir şey değildir ve ancak hatıralarda yaşar. Türkler'in hatıralarına ne kadar candan bağlı olduklarını da çok iyi bilirim.

Herkesten şüphe ederek Londra Konferansını bekleme ıstırabı içindeyim. Rumlar azgın iftira neşriyatına devam ediyorlar. Ve ben, artık bunlara kafa tutamayacak kadar zihnî bir yorgunluk içindeyim. Doktorlar, beni mutlak bir zihnî istirahate zorluyor. Ne olursa olsun, hiç olmazsa, son kuvvetimi asil Türkiye'nin hizmetinde harcayarak öleceğim.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin, Binbaşı Sarou için istediklerini derhal dostum Barthou'ya naklettim. Maalesef onunla olan dostluğumuz eski halini muhafaza etmiyor... Onu lâzım geldiği kadar...

(11. mektubun bundan sonraki yaprağı elimize geçen evrak arasında çıkmadı).

HÂFIZ'IN KABRİ OLAN BAHÇEDEKİ GÜLLER

ŞEVKET RADO, *İran seyahati sırasında, Şîrâz'a giderek Hâfız-ı Şîrâzî'nin kabrini ziyaret etmiş, kabrin şâhâne güllerle süslü olan bahçesinin nefis fotoğraflarını çekmiştir.*

50 - 51. sayfalarımızda Yahya Kemal'in Rindlerin Ölümü şiirini ve Şevket Rado'nun, bu şiire konu teşkil eden, Hâfız'ın kabrinde çektiği fotoğraflardan birini bulacaksınız.

RİNDLERİN ÖLÜMÜ

Hâfız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış;
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.
Gece, bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şîrâz'ı hayâl ettiren âhengiyle.

Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde;
Rûhu her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.

RİNDLERİN ÖLÜMÜ

Hâfız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış;
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.
Gece, bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şîrâz'ı hayâl ettiren âhengiyle.

Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde;
Rûhu her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.

G. Wauberger'nin mektubu

8 Aralık 1922

LOTİ ÖLÜM HALİNDE

Şevketlû Halife Abdülmecid Efendi
Hazretleri,
Emîrü'l-Mü'minîn
Dolmabahçe Sarayı

Efendimiz,

Mösyö Pierre Loti, Efendimiz'in Halifeliğe yükselmesini öğrenmekle hayatının en büyük sevincini yaşadı. Efendimizi bu makama getiren Ankara Büyük Millet Meclisi'nden Allah razı olsun. Bütün Müslümanlar'la beraber daima sadık dostunuz kalan Fransa da, Majestelerine tevdi edilen bu mukaddes vazife dolayısıyla sevinmektedir.

Zât-ı Hilâfetpenâhîleri, Mösyö Pierre Loti'yi, bizzat yazamadığı için af buyursunlar. Maalesef kendisi gene hasta, ölüm halinde gibi. Hiç olmazsa fani hayattan çekilmeden vatanınızın zaferine şahit olmak saadetine erişti ve Halifelik makamına, şehzadeler arasında en fazla hürmet ettiği efendimizin geçtiğini gördü. Ama, kader, neden elli yıldan beri hayranı olduğu İstanbul'a bizzat gelip de tâzimlerini doğrudan doğruya Zât-ı Hilâfetpenâhîlerine bildirmek imkânını vermedi? Bu, güzel bir rüya idi şüphesiz. Kalben öylesine Türk olan onun gibi birinin, son günlerini sevgili Türkiye'sinden uzakta, tam bir hareketsizlik içinde geçirmesi çok acı.

Mösyö Pierre Loti, çekildiği inzivasından, bir an bile şüphe etmediği dostluklarından emin olarak en samimî ve hürmetkâr tebriklerinin, Zât-ı Hilâfetpenahîlerince tenezzülen kabul buyurulmasını istirham ediyor (1).

Zât-ı Hilâfetpenâhîlerinin en derin hürmetle bağlı bendeleri olmakla şeref kazanan **G. Wauberger**

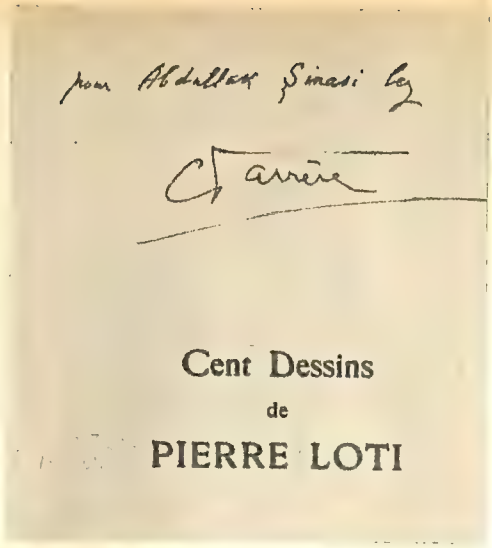

Claude Farrère'in Mektupları

12. MEKTUP:

«TÜRKİYE İKİNCİ VATANIMDIR»

27 Ocak 1922

Efendimiz,

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin Pierre Loti Cemiyetinin fahrî reisi sıfatıyla hakkımda izhar ettikleri teveccüh, beni son derece heyecanlandırdı.

Türkiye'nin, büyük üstadım Pierre Loti gibi, benim adımı da bir caddeye vermeye lâyık görmesi, sarfettiğim naçiz gayretler için çok büyük bir karşılıktır. Üstelik başlarında Zât-ı necâbetpenâhîleri olmak üzere en iyi Osmanlılar'ın bana teşekkürlerini bildirmeleri hiç ummadığım bir iltifat oldu. Efendimiz, zulme uğrayan vatanınızı — ki, bugün benim ikinci vatanım olarak kabul ediyorum — müdafaa ederken adalete hizmet etmekten başka bir şey yapmadım. Başka türlü hareket etsem, şerefimden kaybederdim. Vazifemi yaptığım için de hiç bir teşekküre hak kazanmış değilim.

Efendimiz, ben, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin en sadık ve fedakâr bendeleriyim. **Claude Farrère**

13. MEKTUP:

«İSTANBUL'A GELECEĞİM»

Paris, 25 Mart 1922

Efendimiz,

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin, mazeretlerimi kabul buyurmaya tenezzül etmelerini istirham ediyorum: Dostum Dukakinzâde Basri Bey, bugün bana Zât-ı necâbetpenâhîlerinin, telgraf ve mektuplarımı alma-

(1) Büyük Türk dostu Fransız edibi Pierre Loti, bu tarihten altı ay sonra, 10 haziran 1923'te hayata gözlerini kapadı.

dıklarını bildirdi. Zât-ı necâbetpenâhîlerinin yazmak veya telgraf çekmek suretiyle bana bahşettikleri şerefi — ki, bir yıl içinde üç defa oldu — Fransa Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla vakit geçirmeden cevaplandırmakta kusur etmediğimi belirtmek isterim.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin bir an bile olsun, benim için son derece değerli olan dostluklarını ihmal ettiğimden ve asil Türkiye'nin en sadık dostu olduğumdan şüphelenmelerinden müteessir olarak bu satırları yazmaya cesaret ediyorum. Alelacele yazdığım bu mektupla, hissiyatımın her zaman aynı olduğunu, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin kendi şahısları ve davaları yoluna benliğimi vakfettiğimi ve bana daima güvenebileceklerini arz etmek istiyorum.

Efendimiz, General Pellé'nin vaki daveti üzerine, beş haftaya kadar İstanbul'a gelmek saadetine nail olacağım. O zaman belki de huzurlarınıza çıkmak ve kalbimin dolu olduğu bütün hissiyatı bizzat söylemek şerefini kazanırım. Bu ümitle Zât-ı necâbetpenâhîlerini şimdiden selâmlıyorum.

Efendimizin en derin hürmet ve en fedakâr hislerle bağlı bendeleri olduğuma ve bundan sonra da öyle kalacağıma yemin ederim.

Claude Farrère

Claude Farrère, yakın dostu Pierre Loti'nin desenlerini «Cents Dessins de Pierre Loti» adıyla bastırmıştı. Claude Farrère 2 500 adet bastırılan bu kitaplardan birini Abdülhak Şinasi Hisar için imzaladı. A. Ş. Hisar' daki bu eser, edibin diğer kitapları ve evrakıyla birlikte bir sahafa satıldı. Yukarıda Sahaflar Çarşısı'ndan aldığımız kitabın ithaf sayfasını, yanda, kitaptaki desenlerden birini görüyorsunuz: Selânik' te Türk gönüllülerinin savaşa gidişi.

Fransız Akademisi üyesi büyük Türk dostu PİERRE LOTİ

Fotoğraf: Dr. Sırrı Akıncı'nın özel koleksiyonundan alınmıştır.

Claude Farrère, (ortada, sakallı) Türkiye'de bir toplantı sırasında.

14. MEKTUP:

HUZURUNUZDA DİZ ÇÖKEREK

1 Aralık 1922
13 Cemaziyelevvel 1341

Efendimiz,

Emîrü'l-Müîminîn olan Halife'ye doğrudan doğruya yazmak cüretinde bulunmanın uygunsuzluğuna rağmen, İslâm'ın zaferi ve yücelmesi, Türkiye'nin barışı ve refahı için duyduğum en candan hisleri tenezzülen kabul buyurmalarını Zât-ı Hilâfetpenâhîlerinin huzurunda diz çökerek istirham ediyorum.

Zât-ı Hilâfetpenâhîleri gönlümden geçenlere vâkıftırlar. Samimiyetimden şüphe etmeyeceklerini bildiğim için mutlak merbutiyetimi hâk-i paylerine arz etmekte tereddüt etmiyorum. Yaralı, asil Türkiye ile hâlâ pazarlık mevzuu yapılan haklarının tecelli edeceği günü büyük bir susuzlukla beklemekteyim. İnşallah, yarın en cahiller, en kötü niyetliler bile bu hakkı teslim etmeye mecbur kalacaklar.

Zât-ı Hilâfetpenâhîlerini seven ve ona hizmet eden bendelerinin en fedakârı **Claude Farrère**

15. MEKTUP:

CLAUDE FARRÈRE'İN KİME HİTABEN YAZDIĞI TESPİT EDİLEMEYEN SON MEKTUBU

Paris, 22 Aralık 1922

Muhterem Efendim,

Zât-ı Hilâfetpenâhîlerinin 22 ekimde bendelerine göndermek inayetinde bulundukları uzun ve fevkalâde güzel mektubu aldım.

Bu mektuba aynı şekilde uzun bir mektupla cevap verdim ve şükranlarımı, merbutiyetimi belirttim. Sonra da hilâfetlerinin ilânının ertesi günü hemen bir tebrik telgrafı çekerek nâçizane duygularımı arz ettim.

Zât-ı Hilâfetpenâhîleri mektubumu da, telgrafımı da almadılar mı acaba? Sizden büyük istirhamım, Halife hazretlerine kendilerini daima ve bütün kalbimle sevdiğimi, hakkımdaki lütuflarının daima minnettarı olduğumu, daima, sözle ve kalemle Lausanne'da olsun, başka yerlerde olsun Türkiye'nin haklı davasına hizmette devam edeceğimi, benim namıma arz etmenizdir.

(Yalnız bu, aralık ayında, Türkiye için, Paris'te, Nancy'de, Strasbourg'da, Lille ve Brüksel'de konuştum. Kasım ayında Lyon, Marsilya, Nice, Toulon ve Aix'te konuşmuştum. Ocak ayında da Bordeaux, Nantes, Anger, Angoulème ve Limoges'da konuşacağım).

Muhterem efendim, lütfen efendimize hürmet ve bağlılıklarımı arz ediniz. Kendilerine, tenezzülen gösterdikleri dostluğun, benim için son derece zevkli ve değerli olduğunu, hükümranlıklarının saadeti için en iyi temennilerde bulunmaktan hiç bir zaman geri kalmayacağımı bildiriniz.

En samimî hürmetkârınız olduğuma inanmanızı istirham ederim efendim.

Claude Farrère

Bunu biliyor musunuz ?

YUGOSLAVYA NEDİR ?

Okuyucularımızdan birçok mektup alıyoruz ki, belirli konularda, sorular soruyorlar. Bunları, Tarih Postası'nın sınırlı sütunlarında cevaplamak mümkün olmuyor. Başlı başlarına birer makale teşkil edemiyecek bu bahisleri, bundan böyle bu sayfalarımızda inceleyeceğiz. Öyle belirli konular var ki, okuyucularımızdan, bu mevzularda aydınlanmak isteyen pek çok mektup aldık. İşte bunlardan birkaçı: Dünyada ne kadar Türk var, nerelerde yaşıyorlar? Bir Yugoslav milleti ve dili var mı? En fazla konuşulan diller hangileridir? Kaç milyon Müslüman, ne kadar Yahudi var, hangi ülkelere dağılmışlardır?... Bu ilk yazımızda, bu bahislerden birini inceliyoruz.

OKUYUCULARIMIZ, Yugoslavya'nın etnik ve lengüistik, yani kavmî ve lisanî yapısını çok merak ediyorlar. Eski Sırbistan'ın birden «Yugoslavya» diye ortaya çıkmasına şaşıyorlar. Bu iş nasıl oldu, öğrenmek istiyorlar. Yugoslavya probleminin özeti şudur:

«Yugoslavya», «Güney Slavları Ülkesi» demektir. I. Cihan Savaşı'ndan önce, küçük birer Sırbistan ve Karadağ Krallığı vardı. 1918'den sonra bu iki küçük krallık, Sırbistan kral hanedanının lehine birleşti. Üstelik muazzam Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nu parçalayan galip müttefikler, Hırvatistan, Bosna - Hersek, Slovenya, Voyvodina gibi büyük eyaletleri, Sırbistan'a verdiler. Sırbistan, Bulgaristan'dan da Kuzey Makedonya'yı kopardı. Bu krallığa «Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı» dendi. 1930'dan sonra «Yugoslavya Krallığı» adını aldı. Ancak Güney Slavları'ndan Bulgarlar bu devlete girmedikleri için, bu yeni isim, Bulgaristan'ı tehdit eder mahiyetteydi.

Böylece acayip bir çeşit imparatorluk, âdeta milletler mahşeri olan eski Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun küçük çapta bir örneği ortaya çıktı. Bağımsız milletlere bağımsızlık vereceklerini söyleyen Müttefikler, birçok milleti Sırp boyunduruğuna bıraktılar. Bu boyunduruktan en çok yeni devletin Türk, Arnavut ve Boşnak milletlerinden olan Müslüman unsurları zarar gördü. Bu unsurlar birçok defalar katliâm edildi. Birçok Türk, Türkiye'ye geldi. Yalnız 1955'te Makedonya'dan Türkiye'ye gelen Türkler'in sayısı, 50 000 civarındadır. XIX. yüzyılda Bosna-Hersek nüfusunun üçte ikisini teşkil eden Müslüman Boşnaklar, eyalette azınlık durumuna düştüler. Arnavutluk, bugüne kadar, kendi nüfusuna yakın Arnavut'u içine alan Yugoslavya'ya cephe aldı. Bulgaristan, her zaman için Yugoslavya'ya düşman kaldı ve hiç bir zaman Kuzey Makedonya'dan ümidini kesmedi. Sırplar'ın en yakın kardeşleri olduklarını ilân ettikleri Hırvatlar bile, İkinci Cihan Savaşı'nda ayrı bir krallık haline geldi. Macarlar, bütün baskılara rağmen hâlâ yarım milyonun üzerinde Macar'ı barındıran Voyvodina eyaletinden vazgeçmediler.

Bugün Yugoslavya, 256.957 km2 büyüklüğünde, 1965 ocağı tahminlerine göre 19 207 000 nüfusu barındıran bir devlettir. Kilometre kareye 75 kişi düşmektedir. 6 cumhuriyete ayrılmıştır: Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Makedonya ve Karadağ. Ayrıca Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı iki muhtar eyalet vardır: Arnavutlar'la meskûn Kosova ve Macarlar'la meskûn Voyvodina.

Yugoslavya halkının dil - milliyet bakı-

Milli kıyafetiyle Yugoslavyalı bir genç kız

mından tasnifi şöyledir: 7 950 000 Sırp (450 000'i Karadağlı), 4 550 000 Hırvat, 1 650 000 Sloven, 1 350 000 Boşnak, 1 150 000 Arnavut, 1 200 000 Bulgar (900 000'i Makedon, 300 000'i asıl Bulgar), 600 000 Macar, 250 000 Türk, 150 000 Romen, 100 000 İtalyan ve binlerce Alman, Çingene, Alman Yahudisi, Slovak, Çek, Yunanlı ve Ruten (Ukraynalı). Şimdi siyasî bir tabir olan, fakat dilciler tarafından kabul edilmeyen «Yugoslavca» tabiri, Sırpça-Hırvatça-Boşnakça için kullanılmaktadır. Ancak bu üç dil, aynı dilin lehçeleri olmakla beraber, Sırpça Slav alfabesi, Hırvatça Latin alfabesi, Boşnakça ise Arap alfabesi ile yazılagelmiştir. Slovence, Sırp-Hırvatça ile akraba ayrı bir dildir. Karadağca, Sırpça'nın bir lehçesidir. Makedonca, Bulgarca'nın, yani başka bir Güney Slav dilinin bir lehçesini teşkil eder. Romence ve İtalyanca, bağımsız Latin dilleridir. Macarca ve Türkçe de bağımsız Turan dilleri. Arnavutça, hiç bir dille akraba olmayan apayrı bir lisan.

İşte Yugoslavya'nın milliyet-dil durumu. Din ve mezhep durumunun karışıklığı, bundan daha iyi değildir. Sırplar, Karadağlılar, Makedonlar, Bulgarlar ve Romenler'in (Valaklar) çoğunluğu Hıristiyan Ortodoks'tur. Hırvatlar, Slovenler, İtalyanlar, Macarlar'ın çoğunluğu ve Romenler'in azınlığı Hıristiyan Katolik'tir. Macarlar'ın önemli bir azınlığı Hıristiyan Protestan'dır. Boşnaklar, Arnavutlar ve Türkler, Müslüman'dır. Sayıları yüz binin altında olan Almanlar, Çingeneler, Alman Yahudileri, Slovaklar ve sayıları birkaç binden ibaret olan Yunanlılar, Çekler, Rutenler ise, Ortodoks, Katolik, Müslüman ve Yahudi din ve mezheplerine mensupturlar.

Yugoslavya'da pek büyük şehirler teşekkül edememiştir. En kalabalık şehirler şunlar: Belgrad 735 000, Zagreb 500 000, Üsküb 244 000, Bosnasarayı 226 000, Ljubljana 159 000. Ayrıca yüz binin üzerinde daha 4 şehir var. Belgrad, Zagreb ve Bosnasarayı'nda birer üniversite bulunuyor. Doğu dilleri, Türkçe ve Türk tarihi tetkikleri çok canlıdır (bilhassa sonuncu üniversitede).

Nüfusun takriben % 18'i, 2 850 000 kişi Müslüman. Bunlar, Boşnaklar, Arnavutlar ve Türkler. Biraz da Müslüman Çingene var. Müslümanlar, birinci derecede Bosna-Hersek'te, ikinci derecede de Kosova ve Makedonya'da yaşıyorlar. Sırbistan ve Karadağ'da da 35 000'er kişilik Müslüman cemaatleri mevcut. Son yıllarda Türkçe tedrisat yapan 2 lise, 27 ortaokul, 154 ilkokul, Arnavutça tedrisat yapan 2 lise, 152 orta ve 881 ilkokul vardı. Boşnakça tedrisat yapan ilk ve orta öğretim müesseseleri pek çok. Boşnaklar'ın bir de üniversiteleri var. Türkler, eskiden beri Vardar boylarında oturmaktadırlar.

Y. Ö.

TÜRKİYE TARİHİ

1. ve 2. ciltler yeniden basıldı.

Türkiye Tarihi'nin mevcudu kalmayan 1. ve 2. ciltleri yeniden basılarak piyasaya çıkmıştır.

Tarihe Akan Bir Ay

Ekim 1965

10 EKİM

Bütün yurtta milletvekili seçimi yapıldı.

11 EKİM

Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesine yetecek kadar oy aldığı anlaşıldı.

14 EKİM

Seçimin resmî sonuçları Yüksek Seçim Kurulu tarafından ilân edildi. Resmî sonuçlara göre, seçmenlerin kullandığı muteber oy sayısı 8 997 913' tür. Adalet Partisi bu oyların 4 908 125' ini almıştır. Diğer 5 partinin aldığı oy sayısı ise 4 089 125' tir.

Partilerin aldığı oy miktarı şöyledir:

AP	4 908 125
CHP	2 675 808
CKMP	208 694
MP	582 710
TİP	276 100
YTP	346 476
Yekûn:	8 997 913

Bunlardan her partinin millî bakiyeye kalan oyları şöyledir:

AP	658 138
CHP	589 433
CKMP	208 694
MP	457 004
TİP	235 872
YTP	293 385
Yekûn:	2 442 526

Partilerin doğrudan doğruya çıkardığı milletvekili sayısı:

AP	204
CHP	102
CKMP	—
MP	6
TİP	2
YTP	3
Yekûn:	317

Partilerin millî bakiyeden çıkardığı milletvekili sayısı:

AP	36
CHP	32
CKMP	11
MP	25
TİP	13
YTP	16
Yekûn:	133

Partilerin çıkardığı milletvekili sayısı şöyledir:

AP	240
CHP	134
MP	31
YTP	19
TİP	15
CKMP	11

22 EKİM

Yeni Büyük Millet Meclisi toplandı.

● Suat Hayri Ürgüplü istifa etti. Cumhurbaşkanı kabineyi kurma görevini Süleyman Demirel'e verdi.

24 EKİM

Bütün Türkiye'de genel nüfus sayımı yapıldı.

27 EKİM

Başbakan Süleyman Demirel kabineyi ilân etti. Yeni kabine şu bakanlardan kurulu olacak:

Süleyman Demirel (Başbakan), Cihat Bilgehan (Devlet Bakanı), Rafet Sezgin (Devlet Bakanı), Kâmil Ocak (Devlet Bakanı), Hasan Dinçer (Adalet Bakanı), Ahmet Topaloğlu (Savunma Bakanı), Dr. Faruk Sükan (İçişleri Bakanı), İhsan S. Çağlayangil (Dışişleri Bakanı), İhsan Gürsan (Maliye Bakanı), Orhan Dengiz (Millî Eğitim Bakanı), Ethem Erdinç (Bayındırlık Bakanı), Macit Zeren (Ticaret Bakanı), Dr. Edip Somunoğlu (Sağlık Bakanı), İbrahim Tekin (Gümrük ve Tekel Bakanı), Bahri Dağtaş (Tarım Bakanı), Seyfi Öztürk (Ulaştırma Bakanı), A. N. Erdem (Çalışma Bakanı), Mehmet Turgut (Sanayi Bakanı), İbrahim Deriner (Enerji Bakanı), Nihat Kürşat (Turizm Bakanı), Haldun Menteşoğlu (İmar Bakanı), O. Sabri Avcı (Köy İşleri Bakanı).

29 EKİM

Nüfus sayımının sonucu ilân edildi. Buna göre Türkiye'nin nüfusu: 31 391 207.

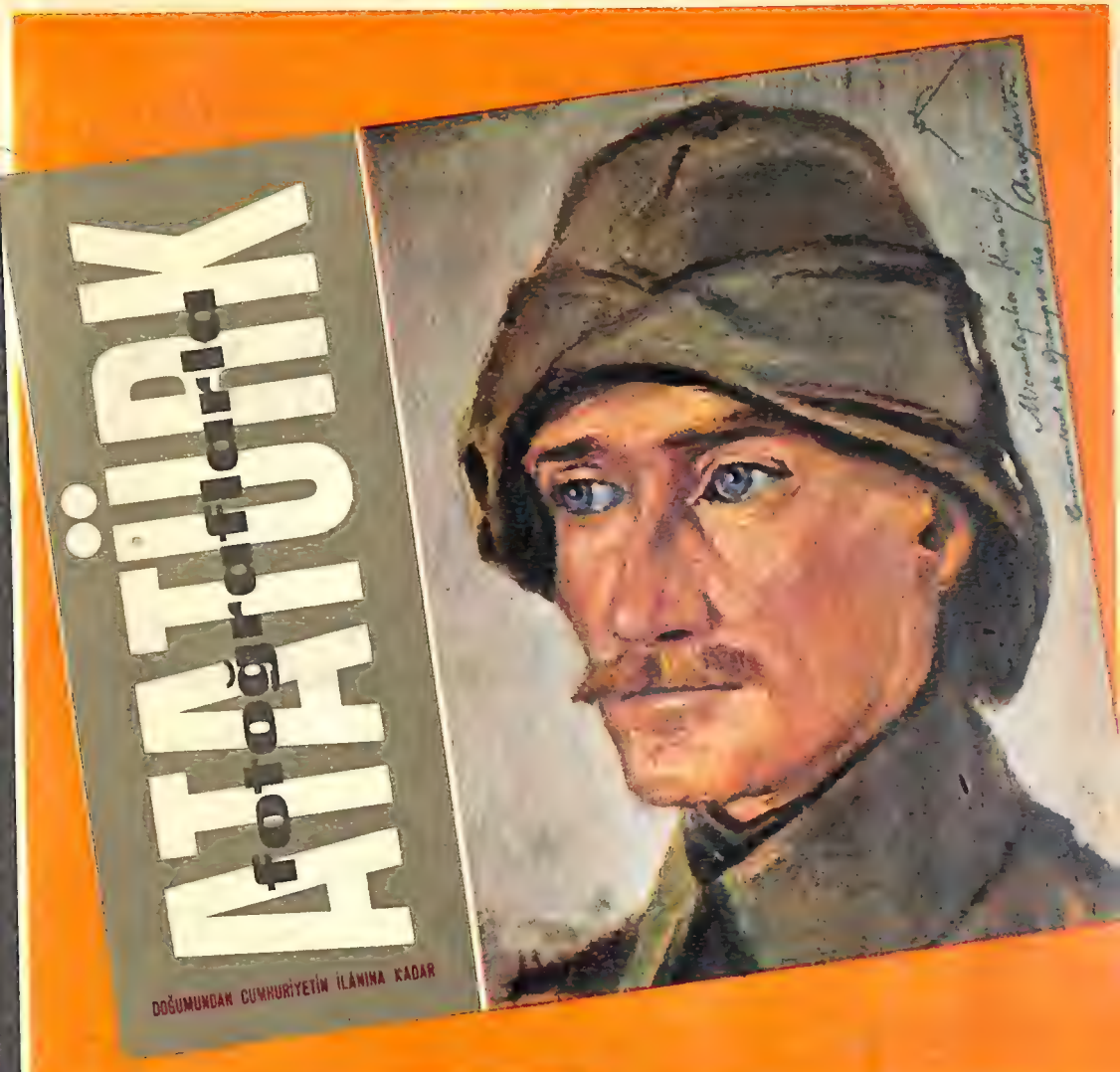

FOTOĞRAFLARLA ATATÜRK

Yapı ve Kredi Bankasının büyük Ata'ya bir minnet hatırası.

Bu albüm Yapı ve Kredi Bankasının bütün şubelerinden tedarik edilebilir.

◊ Selânikte Atatürk'ün doğmuş olduğu ev

İstanbul Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

Arşiv Dairesi

YAZAN: NİGÂR ANAFARTA

150.000'den fazla vesikanın saklandığı arşivde en eski vesika Orhan Gazi'nin 617 yıl önce verdiği bir temliknâmedir.

TOPKAPI Sarayı Müzesini teşkil eden çeşitli seksiyonlardan biri de «Saray Arşivi» dir. Sarayın ikinci avlusunda, halen Çin-Japon ve Avrupa porselenleri ile gümüş koleksiyonunun teşhir edildiği, eski saray mutfaklarının zahire ambarı olan bina, restorasyondan sonra «Saray Arşivi» ne tahsis edilmiştir. Burada arşiv deposu ve geniş bir okuma salonu bulunmaktadır.

Osmanlı tarihi, sanatı, mimarîsi, teşkilâtı ve daha başka yönleri üzerinde inceleme yapanlar için bir hazine olan bu kısma, Müze'nin konuşan dalıdır, demek hiç de yanlış olmaz. Zira arşiv, kâh menşei, mahiyeti, maddî değeri, ustası bilinmeyen bir müze eşyasını; kâh bir saray mensubu tarafından yaptırılan, fakat zamanla unutulup giden bir binayı, tamirleri, bir hatıra eseri her cephesiyle açıklamaya, kaybolmuş bir kasrın, bir sarayın veya herhangi bir yapının teşkilâtını, müştemilâtını, mefruşatını, şehzadelere, padişahlara muhtelif vesilelerle verilen hediyeleri, ölen kimselerin saraya alınan eşyalarını öğrenmemize, Osmanlı tarihinin meçhul, karanlık ve yanlış bilinen

taraflarını aydınlatmaya hizmet etmektedir.

Osmanlı padişahları yazışmalarına, hesaplarına ve hazine tadat defterlerine de, hazine eşyası kadar önem vermişler, bunlar da maddî değeri pek büyük olan eşya gibi Enderun Hazinesi'nde muhafaza edilmiştir. Hükümdarların ölümünden sonra, zamanlarına ait her çeşit eşya ile birlikte evrak da hazineye nakledilmiş ve zamanla mücevherat, murassaat, tahtalar, porselenler, silâhlar, padişah elbiseleri, kitaplar... yani bugün müzede teşhir edilen eserler yanında bir de «Evrak Hazinesi» meydana gelmiştir.

Arşivdeki vesikaların çoğu Türkçe'dir, az sayıda Farsça ve Arapça olanları da vardır. Bunlardan başka, Latince, Yunanca, Lehçe, Ermenice, İbranice, Macarca, Fransızca, İngilizce, Rusça ve başka yabancı dillerle de 547 adet vesika mevcuttur ki, bazıları parşömen üzerine yazılmış olan bu belgelerin henüz tam bir tasnifi yapılmış ve okunmuş değildir.

Saray Arşivi, bir devlet arşivi olmadığından, genellikle her soruya cevap vermekten uzaktır. Bu arşivde, II. Mehmed devrine kadar olan doküman sayısı pek mahduttur. Fâtih'ten itibaren, II. Abdülhamid zamanına kadar, bütün hükümdarların saltanat ve bazılarının şehzadeliklerine ait vesikalar az veya çok sayıda mevcuttur. Bunlar arasında hatt-ı hümâyûn'lar (padişahların el yazıları ile emirleri), telhisler (vezîr-i âzamların padişahlara yazdıkları arz tezkereleri), hükümdarların vâlide-sultanlara, kadın-efendilere, çocuklarına ve diğer yakınlarına yazdıkları mektuplarla bunlardan padişahlara yazılanlar, şehzadelerin birbirleriyle mücadelelerine ait vesikalar, devrin sosyal, ekonomik, malî, politik, kültürel ve her türlü özelliğini açıklayan yazışmalar, ruznâmeler (padişahların günlük hayatını belirten ve sır kâtipleri tarafından yazılan defterler), hazine sayımı, harc-ı hassa ve ceyb-i hümâyûn, inşaat ve onarım defterleri, yabancı hükümdarlara vazılan

Taht-ı Keykâvûs'un Enderûn Hazinesi defterindeki kaydı.

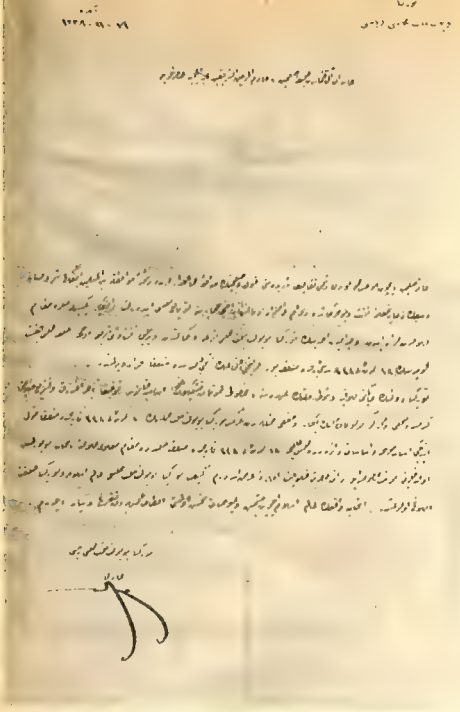

Atatürk'ün II. Abdülmecid'i halifeliğe davet eden tezkeresi.

nâmeler ve cevapları, fetihnâmeler, vakfiyeler, mülknâmeler, fermanlar, beratlar, hükümler, Süleymaniye ve Sultanahmed camilerinin amele ücretleri ve inşaat malzemesini gösteren defterler ilgi çekici ve önemli vesikalardır.

Meselâ, 1455 yılı aralık ayında (860 muharrem), İstanbul'un fethinden iki yıl, yedi ay sonra, Fâtih'in emri ile yapılan, bir bina ve nüfus sayımı defterinde, Galata ve Karaköy mahallelerinde oturan, vergi ödeyen ve ödemeyen, zengin, fakir kimselerle, devlete ait ücretli ve ücretsiz binalar ve bunların aylık ve yıllık ücretleri, bölgede bulunan kilise, manastır, değirmen ve dükkânlar görülmektedir. Bu vesika, İstanbul'un bir semtinin, fetihten hemen sonraki nüfus dağılışını ve şahısların sosyal durumunu göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir.

Saray arşivinde yapılacak bir incelemede, bazen bir şehzade veya sultanın, doğumundan ölümüne kadar, bütün hayatı, en ince detaylara kadar meydana çıkarılabilir ve çok ilgi çekici sonuçlara varılır. Bir misal olarak, III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ı ele alalım:

20 mart 1759 (1172 cemaziyelâhır) tarihinde dünyaya gelen, III. Mustafa'nın ilk çocuğu Hibetullah Sultan'ın doğumunun günlerce süren şenliklerle kutlandığı tarihlerde kayıtlıdır. Sultana, doğumunda inci ve zümrütlü, sırma işlemeli yastıklar, yorganlar, cibinlikler, minderler yaptırıldığı; üç aylık bebek iken Hamza Paşa'ya nişanlandığı ve padişahın müstakbel damadına vezirlik ile hazineden ihsan eylediği eşya ve sultana nişan münasebetiyle verilen hediyeler; pamuklu elbiseler giyen bu minik bebeğe, beş aylık olunca 60 kuruş haftalık tahsis olunduğu ve bunun cuma günleri Hareme teslim edildiği, «on yedişer zümrüt düğmeli evlan dîbâ» dan bayramlık kaftanlar, kürkler yaptırıldığı ve nihayet teçhiz ve tekfin masrafı... Kısaca, doğumundan ölümüne kadar, bu bahtsız sultanın üç yıllık ömrü, günü gününe III. Mustafa'nın ceyb-i hümâyûn ve harc-ı hassa defterlerinde izlenebilmektedir.

Bazı hükümdarların çok sayıdaki hatt-ı humâyûnları, saltanat zamanlarını olduğu kadar, karakterlerini, eğilimlerini, sıhhî durumlarını, özelliklerini, devlet erkânına ve maiyetlerine karşı davranışlarını, otoritelerini bütün açıklığı ile belirtmeleri bakımından incelenmeye değer.

Topkapı Sarayı müze haline getirildikten sonra, birçok eserin menşeini, aidiyetini, niteliğini tespit etmek, arşivde yapılan tetkikler sonucunda mümkün olmuştur. Bugün de, böyle bir araştırma için ilk baş vurulacak kaynak gene bu arşivdir.

Hazine Dairesi'nde bulunan ve Şah İsmail'e nispet olunan meşhur tahtın, «Taht-ı Keykâvûs» adını taşıdığı arşiv kayıtlarından öğrenilmiştir. Bu tahtın, Çaldıran'dan gelen ganimetler arasında olmadığı da Hazine defterlerinin incelenmesinden anlaşılmıştır. Bugüne kadar II. Bâyezid'e ait olduğu söylenen zümrütlü ve saatli hançerin de, I. Mahmud tarafından Nâdir Şah'a gönderilen hediyeler arasında bulunduğu ve geri getirilerek tekrar hazineye konulduğu, gene hazine defterindeki kayıtlarda belirtilmiştir.

Arşivdeki belgeler, kaba bir tasnifle evrak ve defter olmak üzere iki kısma bölünmüş ve numaralanmıştır. Evrak dosya numarası 12274, defter ise 10726'da son bulmaktadır. Fakat, bir numara al-

III. Murad'ın Sûrnâmesi'nden bir minyatür.
(Fotoğraf: Ara Güler)

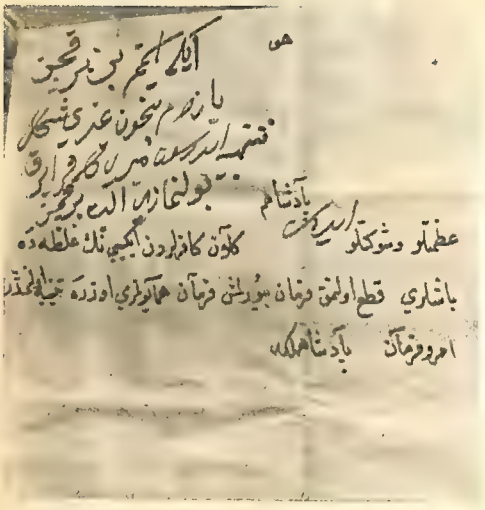

Yukarıda, IV. Sultan Mehmed'in, annesine gelen tezkereler hakkında Dârussaâde ağasına yazdığı hatt-ı hümâyûn.
Aşağıda: Arşivin en eski vesikası: Orhan Gazi'nin temliknâmesi.

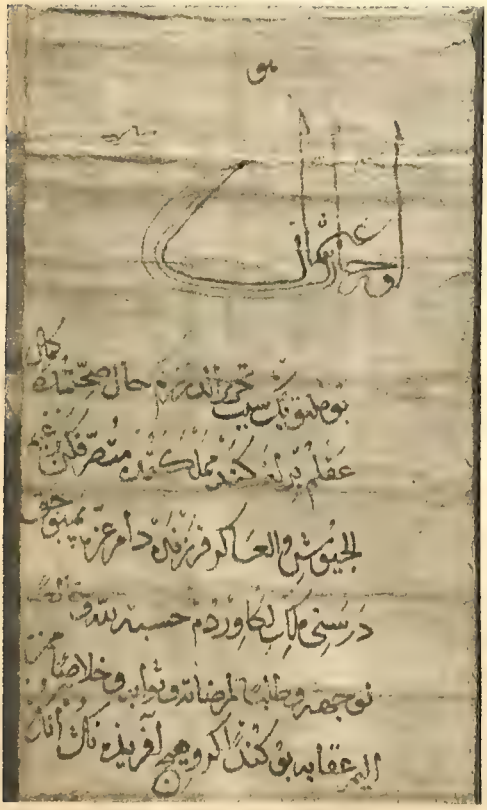

tındaki bir dosyada, yalnız bir vesika olduğu gibi, yüzlerce vesika da vardır. Vesikaların kesin sayısı, halen devam etmekte olan tasnif sonunda belli olacaktır. Şimdilik 155 000' den fazla vesika bulunduğunu söyleyebiliriz.

Saray arşivinde en eski vesika, H. 749 (M. 1348) tarihli ve Orhan Gazi'nin tuğrasını taşıyan bir temliknâme, en yeni vesika da Atatürk'ün, saltanatın ilgası ve Abdülmecid'i halife tayinine dair olan M. Kemal imzalı ve 1338/1340 (M. 1922) tarihli vesikadır.

Topkapı Sarayı arşivinin bir devamı olarak, evvelce buraya nakledilmiş olan «Yıldız Sarayı Evrakı», 1949 ve 1950 yıllarında Başbakanlık Arşivi'ne devredilmiştir. Saray arşivini tamamlayıcı mahiyette ve milyonu aşkın sayıda olan bu vesikalar, Abdülaziz, II. Abdülhamid, V. Murad devirlerine ait 23 sandık, 336 dosya, 912 torba ve 96 çuval hacmindedir.

Saray arşivine sonradan ilâve edilen bazı vesikalar da vardır. Bunlardan bir grup, «Yemen Fâtihi Koca Sinan Paşa Arşivi» dir. İstanbul'da Çarşıkapı'daki Sinan Paşa türbesinde bulunup Saray arşivine eklenen bu küçük arşiv, H. 767 (M. 1366) - H. 1327 (M. 1909) tarihlerine ait 250 adet vakfiye, hüccet, hüküm ve sair çeşitli belgeyi ihtiva eder. Bunlar arasında, Sinan Paşa'nın III. Sultan Murad için yaptırdığı İncili Köşkün ve İstanbul'daki bazı binaların inşa defteri de vardır.

Saray arşivine sonradan katılan bir grup vesika da «Ruşen Eşref Ünaydın Arşivi» dir. Eski Atina Büyükelçimiz, merhum Ruşen Eşref Ünaydın tarafından hediye edilen bu vesikaların sayısı 189' dur. Bunlar, Tarih-i Osmanî Encümeni ve Şûrây-ı Devlet üyesi İskender Yanko Hoçi Bey tarafından, encümen talimatnamesinin 5 ve 12' nci maddelerine dayanılarak, evvelce arşivden incelenmek üzere alınmıştır. Hoçi Bey'in ölümü üzerine, vârislerinin satmaya kalkıştıkları bu vesikaları Ünaydın, kendi parası ile satın almış ve arşive hediye etmiştir.

Topkapı Sarayı arşivi 1957 yılından beri, Ord. Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın başkanlığında üç kişilik bir heyet tarafından tam ve esaslı surette tasnif edilmekte ve vesikaların özetinin yapılmasına çalışılmaktadır.

Gelecek Sayımızda:

EŞSİZ BİR KÜLTÜR VE SANAT HAZİNESİ: KÜTÜPHANE

Sultan Aziz'in Mâbeyn Başkâtibi Atıf Bey'in Hatıraları

BAŞ MÂBEYNCİLER VE MISIR İŞLERİ

PADİŞAHIN başimamı Hayrullah Efendi, mâbeynde iken nöbetçi oldukça gelip benimle görüşürdü. Bazı lâtifeler arasında Şirvanlı'nın Sıddık Bey'in hocalığında iken Sıddık Bey yirmi beş yaşlarında ve Şirvanlı da orta yaşlı olduğu halde aralarında karşılıklı bir şeyler vaki olduğunu anlatırdı.

Halbuki Hayrullah Efendi, Kasımpaşalı bir mütevelli oğlu ve yalı çapkınlarıyla düşüp kalkan şehir oğlanı bir kalleşti. Sesi de güzeldi. O sırada Arpacılar Sofusu derler bir herif vardı. Bahçekapısı civarında Arpacı camiinde imam ve hatipti. Güzel Kur'ân-ı Kerîm okur ve Arabistan usulünde hutbe söylerdi. Bu yüzden ekseriya burada bulunan Araplar ve ulemadan bazıları hutbesini dinlemeye ve cemaatinde bulunmaya rağbet ederlerdi. Hayrullah da ona intisap edip Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz ve kıraat usulünü tahsil etti. Kendisine de damat oldu. Sultan Mecid merhum Afyonî-zâde'yi birinci imam edindiği zaman o sırada Arpacılar sofusu damadı da beğenilerek ikinci imam olmuştu. Hatta o zamanlar Abdülaziz efendimiz, efendiliğinde (1) Beşiktaş sarayında kızlarağası dairesinde bulunan Efendi Dairesinde (2) bulundukça Hayrullah aşağılardan dolaşarak gözetirmiş. Teşrif ederlerken hemen bir sipere gelerek Abdülaziz Efendimiz, Efendi geçtiği sırada tabiî âşinalıkta bulunurlarmış. O da yerden temenna ile iki ellerini açarak dua eder gibi başını da sallayıp, yani Efendimizin cülûsunu ne zaman göreceğiz, tavrını gösterirmiş ve böylece kendi velinimeti olan Abdülmecid Hazretlerinin zevalini temenni edermiş. Nihayet Abdülaziz Efendimizin cülûsundan biraz sonra Afyonî-zâde bilmem nedir, arkasından namaz kılınmaz diye yayıp ayağını kaydırdı ve başimam oldu. Fındık Rıza Hâfız da ikinci imamlığa getirildi. Hasılı Şirvanî hakkında bu sözü söyleyen Afyonî-zâde'nin Kuruçeşme'deki yalı penceresinden bazı çocukların denizde yüzdüklerini seyredip denize para atarak:

— Dal göreyim! diye çocukların dalmak telâşıyla meydana çıkan yerlerini temaşa ile zevk aldığı da meşhurdur.

İlk müftülüğünden ayrılışında murassâ nişanın geri alınması için gönderilen mâ-

Bu hatıraların baş tarafı 7. sayımızdadır.

(1) Yani şehzadeliğinde.
(2) Veliaht dairesi.

beyn müdürü Osman Bey'e karşı nişanı alıp birtakım yakışıksız sözler söylediği halde, Hasan hocanın ikinci azli sırasında bir uygun müftü bulunmak üzere iken sadârete tayin olunmak için celp edilen Mütercim Rüştü Paşa'nın padişahın huzurunda her ne sebepten ise bu herifi sevk etmesi üzerine ikinci defa müftü olmuştur. Fakat Rüştü Paşa bize:

— Hiç olmazsa bir müftü mikrobu eksik olsun diye bunu sevk ettim, dedi. Bu tayin üzerine Efendimiz (3):

— Bu herifi Şeyhulislâm yaptık. Halbuki evvelce kendisine müfsit imam derdik. Allah vere ters bir halt yemese, demişlerdi.

Doksan bir sene muharreminde (13 şubat 1874) Rüştü Paşa'dan mühür alınıp Seraskerlik uhdesinde kalmak üzere ertesi günü Hüseyin Avni Paşa'ya verildi. Abdülkerim Nadir Paşa Serasker kaymakamı tayin edildi ve aynı gün bu hususa dair çıkarılan hatt-ı hümâyûn Bâbıâli'de okunarak durum ilân edildi.

Sadâret değişmesinden biraz sonra Serkurena Ferik Şevket Paşa da görevinden ayrılmıştır. Gerçi bu değişiklik mühim bir şey değilse de, sebepleri garip olduğundan, nakledildi:

Kendisi Harbiye mektebinden çıkarak feriklikle padişahın maiyetinde seryâverlik hizmetine nail olmuştur. Rivayet olunduğuna göre şecaati ve askerî malûmatı varsa da sair muamelelerce pek eşşek bir zat olduğu ve katiyen hamiyet ve iffeti bulunmadığı anlaşılmıştır.

İşte bu zat, bir ay kadar başmâbeynci olarak Miralay Hakkı Bey'den sonra serkurenalığa tayin buyuruldu. Kısa bir müddetten beri başkâtipler ve başmâbeynciler için Mısır işlerinden dolayı paraca faydalanma yolu açılmış bulunuyordu. Bunun başlangıcı şöyledir: Mısır Valisi İsmail Paşa'ya hıdivlik pâyesi verildiği ve veraset usulü bugünkü hale getirildiği (4) sırada İsmail Paşa'dan Fuad Paşa ve öbür vükelâ haylice bir şeyler alarak galiba hazineye hizmet olunmuş. O zaman daha mâbeynde olmadığımdan hakikati bilemem. Fakat Sadrâzam Âli Paşa'nın ölümünden sonra İsmail Paşa daha fazla menfaatler elde etmeye kalkışarak sonradan vezaret rütbesine kadar yükselen Abraham'ı İstanbul'a geldikçe ve mâbeyne gittikçe yanında gezdirip kendi adamı olduğunu belli etmişti. İsmail Paşa Mısır'a döndükten sonra Abraham bazı kuşlar ve hayvanlar hediyesiyle başmâbeynci ve başkâtipten hangisinde istidat görürse o vasıta ile padişaha hoş görünmeye başlamış ve hakikaten aracı olanlar istifade ettikleri gibi, gizlice kapıcılara varıncaya kadar mâbeyn hademesine ve mâbeyncilere hediyeler ve paralar vererek kendisine meylettirmiş ve bazı esrarı öğrenmeye yol bulmuştu. Hatta o kadar ki, padişahın odasında ne söylediğini ve nasıl ihtarda bulunduğunu bile dostları olan kurena vasıtasıyla haber alır ve efendisine haber verirdi. Abdülaziz Han Efendimizin İsmail Paşa'nın bu Ermeni vasıtasıyla hoş görünme çabalarını ve onun kullanılışını görünüşte iş icabı kabul eder gibi görünmesi kurenanın bu yolda irtikâplarına cesaret verdi. Bununla beraber, padişahımızın saltanat hukukunu fedaya hiç bir zaman müsaade etmedikten başka hıdivin şahsî çıkarlarını ve maksadını pekâlâ bildikleri aşağıdaki olaydan anlaşılmaktadır. Şevket Paşa, bu incelikleri ve devletin hukuku nedir ve her para verilen olur mu, biter mi? Buralarını fark eder takımdan olmadığından ve evvelce bazı vesileler ile fazlaca para almış olan başmâbeynci Ziver ve başkâtip Refik Beyler vesaire gibi az vakitte zengin olmayı kurduğundan bu düşünce ile bir gece Abraham'ın evine gider. Sonra da kendisini celp edip ısrarlarda bulunur ve:

— Hıdivin bir emeli var ise söyle. Efendimize hizmetle yerine getirilebilir, der.

RÜŞVET VERİLİYOR

Abraham evvelâ cesaret edemezse de Paşa'nın paraya olan pek fazla hırs ve tamahını görünce hıdive sormadan:

— Mısır'a dışarıdan borç almak için müsaade buyurulmuşsa da Mısır'dan Avrupa'ya bu iş için giden memurlar Osmanlı devleti elçiliklerine baş vurup işlerini görmek için masraf ediyorlar. Bari Mısır'ın böyle işlerini görmeye Paris ve Londra ve diğer yabancı memleketlerde birer memur bulundurmasına müsaade olsa... yolunda konuşur. Ayrıca bu iş kabul edildiği takdirde her işi kolaylaştıran hassalı iksir'den (5) hazineye haylice takdim edeceği gibi, Paşa'ya üç bin beş yüz ve saraya altı bin beş yüz Osmanlı altını hediye edeceğini sözlerine ekler. Fakat bu yadigâr, resmî olan üç bin beş yüze kanaat etmeyip gizli olarak kendisine on

I. Sultan Ahmed albümünden bir sayfa.

(3) Yani Abdülaziz.

(4) Mısır Valiliği, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ailesinin en büyük erkek evlâdına geçerken, babadan oğula geçer hale getirilmişti.

(5) Parayı kastediyor.

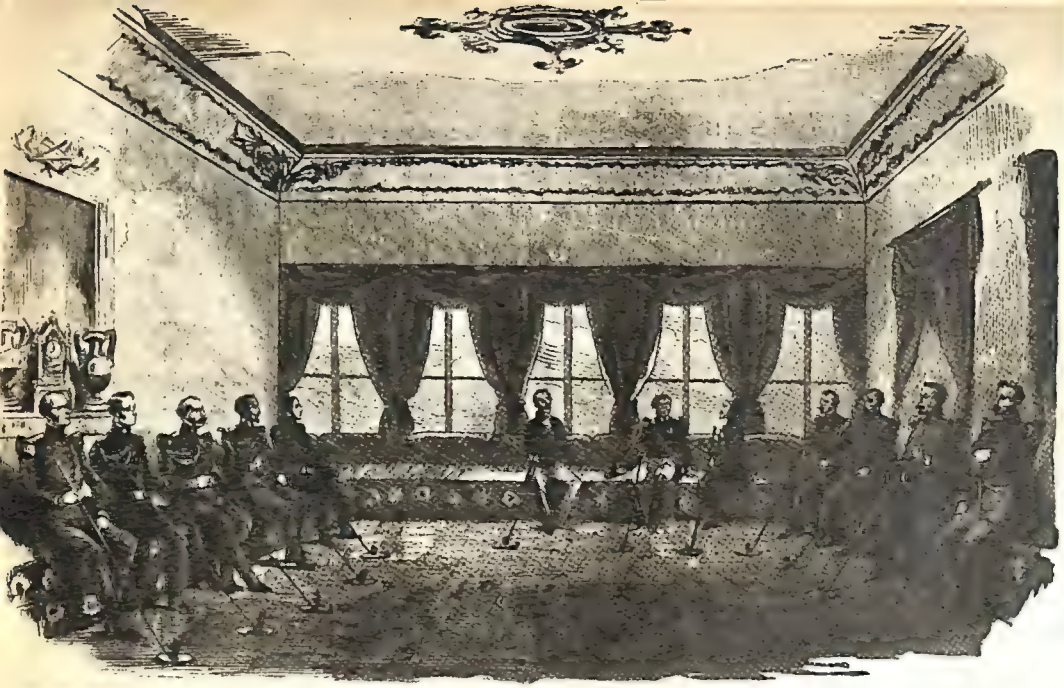

Reşid Paşa tarafından Prens Napoléon'a kahve ve çubuk ikramı.

bin altın daha verilmesini kararlaştırır. Bunun üzerine Şevket Paşa hıdivin ilk verdiklerinden saraya ve kendisine gönderilen paradan huzurda bahis açar. Paranın hazineye konulması ve saraya gönderilenin de kurena arasında taksim olunması irade olunur ve böyle yapılır. Arkasından Paşa hıdivin emelini de arz eder. Halbuki bunun Mısır'a istiklâl vermek gibi bir şey olduğu ve kabul edilecek bir mesele olmadığı meydanda bulunduğundan ve Paşa'nın eşşekliği zaten malûmsa da böylece bir kat daha belli olduğundan mâbeynden çıkarılarak yerine Avni Paşa'ya mensup Feyzi Paşa, ikinci defa serkurenalığa tayin buyuruldu. Şevket Paşa'nın hizmeti bir ay kadar sürmüştür. Lâkin padişah, Mısır'ın müstakil milletler gibi devlet merkezlerinde memur bulundurmak istemesinden ve bu aralık gene istikraz teşebbüsünde olmasından pek fazla rahatsız olarak Abraham'a bildirilmek ve sonra hıdivin kulağına küpe olmak üzere aşağıdaki hatt-ı hümâyûnu ısdar buyurdular:

(Bu defa Vali Paşa'nın dört milyon keseden fazla akdettiği istikrazın evvelce müsaade alınmasına vasıta olan Abraham Bey'in tamamen ifadesiyle aykırı şekilde yapılması şaşılacak bir şey olmuştur. Şöyle ki, her ne kadar izin alma şartı fermandan çıkarılmışsa da gene istikrazdan evvel bir kere olsun tutar ve miktarı ve neden gerekli olduğu beyan olunmak ve memleketin tahammül derecesini aşmamak kayıtları şart konmuştu. Halbuki, bunların hiç birisine riayet olunmadığı için artık her tarafla vasıtasız mukavele akdetmek salâhiyetini kazanmış demek oluyor. Sonradan istenen izahata ise cevap olarak bazı faydalı işlere harcanacaktır denmiş. Bu dört milyon kese karşılığında elde edilecek faydalar acaba neden ibarettir ve bu kadar acelenin manası nedir? Hasılı her halde sadakat umduğumuz Vali Paşa'nın bu hareketleri meşru saltanat hukukumuza ve evvelce ve sonradan beyan olunan teminata tamamen aykırı bulunduğundan hiç bir suretle kabul olunmayacağı meydanda olup, bundan sonra Mısır'ın tahammülü derecesinin dışında böyle büyük istikraza teşebbüs edilecek olursa tarafımızdan lüzumu tasdik olunmadıkça yapılmamasını veyahut bu kaydın tekrar fermana konulmasını teklif için hususî bir memur gönderilmesinden başka çare kalmamıştır).

Bunlar, başmâbeynci Feyzi Bey vasıta-

sıyla mâbeynde Abraham'a bildirildi. Kendisi pek fazla telâş ve ıstıraba düştü. Nasıl düşmesin ki, bir hükümdarın kolaylıkla terkini kabul edemiyeceği mukaddes bir hakkı hemen hıdiv için elde etmeye vasıta olmak gibi efendisi yanında gayet makbul düşecek bir hizmette bulunacaktı. İsmail Paşa'nın böyle umulmaz bir nimeti ucuzca elde edebilmekten ne kadar memnun kalacağını tarife hacet yoktur. Lâkin, iş birdenbire tersine dönüp de üstelik evvelce kazanılan maddenin de fermandan çıkarılması yoluna gidilmesinden Abraham Paşa'nın İsmail Paşa yanında ne kadar mahcup kalacağı malûmdur. Bununla beraber, padişahın nefretini üzerine çekmek de hiç işine gelmezdi. Biçare başına gelen bu derdin devası için vizitesi her ne kadar pahalı ise de, artık masrafa bakmayarak Şevket Paşa'nın yerine gelen Feyzi'nin himmetine baş vurup sıhhat bulmuş...

PAŞA'NIN EŞEKLİĞİ

Bu iradenin Abraham'a tebliği günü Sadrâzam Hüseyin Avni Paşa mâbeyne çağırılıp huzura çıktığı zaman padişah:

— Şevket Paşa gibi burada kırk, elli kadar bekçi hademesi var, buyurdular ve onun eşşekliğinden ve geçen olaydan bahsedip hatt-ı hümâyûn'u bizzat okudular. Paşa, yer öperek:

— Bin yaşa! deyip şükran vazifesini yerine getirdi.

Avni Paşa'nın sadâretinden birkaç ay geçtikten sonra müftü Turşucu-zâde vazifesinden ayrıldı. Kendi aslen İstanbullu, fazilet ve kemal ehlindendi. Şehzadelere hocalık ederek az zamanda bu mevkie çıkmıştı. Müftü bulunduğu kadar meslegin haysiyetini koruyup münasebetsiz şefaatleri reddederdi. Böyle hareket edenleri halk, pek de sevmez. Bununla beraber, haremden ve Enderun ağalarından iltimasla varanlara ekşice surat göstermesi, içeride düşmanlarının çoğalmasına sebep oldu. Galiba Yusuf İzzeddin Efendi Hazretlerinin muallimleri için birkaç defa diledikleri iltimasları da kabul olunmamış. Her ne ise, harem tarafından padişaha kendisini geçmişler. Hatta makamına yakışmayacak derecede hasisliğini ve Kızıltoprak'taki bağcığına halktan biri gibi vapurla gidip geldiğini de anlatmışlar.

Böylece azledilip birinci imam Hayrullah Efendi müftü oldu. Gerçi masrafları israf derecesine vardırmak meşru değilse de, böyle yüksek makamlarda bulunanların fazlaca sıkı elli olmaları da övülecek şey değildir. Fakat, bu değişiklik vezirin düşüncesine aykırı düştü.

Hüseyin Avni Paşa

Çünkü eski müftü ile araları hoşça idi. Yeni müftü, makamının hükmünü vererek denizden ve karadan büyük azametle Şeyhulislâm kapısına gidip gelmeye başladı.

MÜFTÜNÜN AZLİ

Malî sıkıntılara çare olmak üzere Hüseyin Avni Paşa, Şirvanlı'ya itiraz ettiği banka mukavelesi güya devletin hukukuna dokunmayacak şekilde değiştirip kırk milyon konsolid çıkarmaya karar vermişti. Meseleyi vükelâ meclisinde bahis konusu etti. Bu hususta müftü ile aralarında büyük anlaşmazlık hâsıl oldu. Fakat Avni Paşa hilekâr olduğundan hiddetini pek de belli etmeyip fırsat gözetedururken, kaderin hükmü de yerini bulacak, bu aralık haziran içinde cülûs yıldönümü günü dolayısıyla her zamanki gibi donanma yapılan gecenin fazileti hakkında Basiret gazetesinin yazdıkları şeriata aykırı görüldüğünden müftü Bâbıâli'ye tezkere yazıp Basiret matbaasını kapatmış. Avni Paşa, bu hali maksadına alet ederek matbaanın kapatıldığını yukarıya aksettirir. Padişah, matbaanın kapanması sebebini serkurena Feyzi Bey'den sormuşlar. O da sadrâzamla muhabere ederek işi anlar ve Şeyhulislâm'ın Bâbıâli'ye yazdığı tezkereyi, padişahın hiddetini artırmak için, Hüseyin Avni Paşa Feyzi'ye gönderir. Tezkereyi padişah görür. Feyzi de bir, iki müna-

fıkça söz katıp sadrâzamın maksadını icraya çalıştığından Şeyhulislâm'ın değiştirilmesine karar verilir.

Hayrullah'a, müftü olduğu zaman vaki olan masrafları için maliyeden iki yüz elli bin kuruş verilmesine irade çıkmıştı. Çünkü zavallı imam yalnız Feyzi'ye bin altın göndermişti. Kaidesi ise, elli bin kuruştur. Öbür masrafları da vardır. Birkaç gün sonra mâbeynde ikinci müdür olan Osman vasıtasıyla evvelce ihsan buyurulan murassâ Osmanlı nişanı da geri alındı. Halbuki, Şeyhulislâm olduğu zaman bu nişanı kendisine getirmiş olan kurenadan İbrahim Bey'e de beş yüz altın vermişti.

Sadrâzamın asıl maksadı, Hayrullah Efendi'yi ortadan kaldırmakla beraber, gene Turşucuzâde'yi veya kendi seçeceği birisini müftü yaptırmak olup Feyzi'ye de gerekli talimatı vermişse de, parişah, muallimi olan eski şeyhulislâm Hasan Efendi'yi tercih buyurdular.

ŞEYHULİSLÂMLIK SEVİNCİ

Durum, akşamdan Hasan hocaya müjdelenerek sabahleyin, âdet olduğu üzere, mâbeyne götürmek üzere Çamlıca'daki bağına gittiğim zaman kendileri hemen sabah namazından beri beyaz sarık ve beyaz ferâcelerini (6) giyerek beklemekteymişler. Bahçe kapısından bizi görür görmez kartal kanadıyla uçar gibi merdivenden aşağıya doğru karşıladığını görünce koşup ellerini öptük. Biraz durduktan sonra her halde neşe ve sevinçlerinden fark edememiş olmalıdırlar ki, şerbet ısmarladılar. Halbuki daha sabah vakti olduğu için bir şey yenmemişti. Ne ise, birazını içtik. Efendi hazretlerinde de artık durmaya sabır ve tahammül kalmadığını gördüğümüz için vakit erkence ise de, birlikte faytona ve Üsküdar iskelesinden kayığa binilerek mâbeyne gelindi.

Efendi, yetmiş yaşını geçkin mübarek bir ihtiyar olup, zamanında kanun üzere tahsil etmiş ve çağdaşlarına kendisinin ilim ve faziletini tasdik ve itiraf ettirmiştir. Fakat taşralı olup, altmış seneden fazla tahsil ve hocalık zamanlarında nice sefaletler çekmiş ve nihayet ders vekili rütbesine varabilmişti. Ömrünün sonlarında ramazan münasebetiyle huzurda vuku bulan ders takriri padişahın tab'ına uygun düşerek sultan muallimi ve sonra müftü olup Mahmud Nedim Paşa'nın ilk sadâretinde darbesine uğramış ve bu sefer ikinci kere şeyhulislâm olmuştu. Hocanın ilim ve faziletine diyecek olmayıp, fakat dünya kendisine ihtiyarlık zamanında yüz gösterdiğinden zavallıyı makam hasretlisi etmişti. Hattâ, o gece şeyhulislâmlık haberi gelince sevincinden sabredemeyerek komşularından ve ilmiye ricalinden Şem'î Molla'ya pencereden:

— Olduk, olduk!... diye haykırdığı haber alınmıştır.

Şahsen mübarek bir zat olmakla beraber, yumuşak yüzlülüğünden ekseriya baş vuranlara vaatlarda bulunması bazılarının yüz çevirmesine ve aleyhinde konuşmasına sebep oldu. Bu münasebetle:

— Herkese vaat buyurulmasa... nev'inden vaki olan hatırlatmalara:

— Ben müracaat edenlere inşallah kaydiyle vaatta bulunuyorum. Lâkin, bazı maksatlı kimselerin dilini kesmek ne mümkün... Diye cevap verdi. Hakikaten nice ulemanın meslek içinde yükselmelerine ve nicelerinin maaşlarının artmasına sebep olmuştu. Gene de ulema arasında kezzubî (7) diye anılırdı. Meclisi külfetten uzak olup ve ulemadan ziyaretine gelenlere rütbeleri küçük bile olsa iltifatı alçak gönüllüce idi. Halbuki, kendisinden evvelkilere müderrisler ve hoca efendiler bile serbestçe varıp meramlarını anlatamazlardı. Ne çare ki, ulemanın da halkın çoğu gibi terbiyesi bozularak bu iyiliklere kanaat etmez oldular.

Hasan Efendi'nin ihtiyarlığında yabancı mukarrirlikten (7) az zamanda müftü oluverişi ne kadar ulema efendiler varsa hepsini müftülüğe hırslandırdı. Turşucuzâde ile Hayrullah Efendi de bu şekilde kısa müddette terakki eylediklerinden, bundan sonra itirazcı hoca efendilere müftü dayandırmak güç olur.

EVLÂT BİR OLUNCA...

Hasan Efendi ilk müftülüğünde oğlu Molla'dan dolayı dile gelmiş olduğu için bu defaki tayininde:

— Oğluna yüz vermesin. Tembih et!... diye efendimiz ferman buyurduklarından münasip lisan ile kendisine bazı şeyler söylenmişse de:

— Baba pîr, oğul bir... diyerek ağlamıştı.

İşte Hüseyin Avni, Hayrullah'ı def edip kendisine uygun olmayan vükelâyı sindirdikten sonra banka muamelesine girişerek kırk milyon konsolid çıkarmıştı. Fakat bu gibi alışverişte şahsî istifade vukuunu, emsali delâletiyle padişahın bileceği malûmsa da bir müddet susmalarını temin için saray hazinesine yirmi bin

(6) Şeyhulislâmların resmî kıyafeti.

(7) Çok yalancı.

(8) Ramazanlarda sıra ile padişah huzurunda ders okutan kimseler.

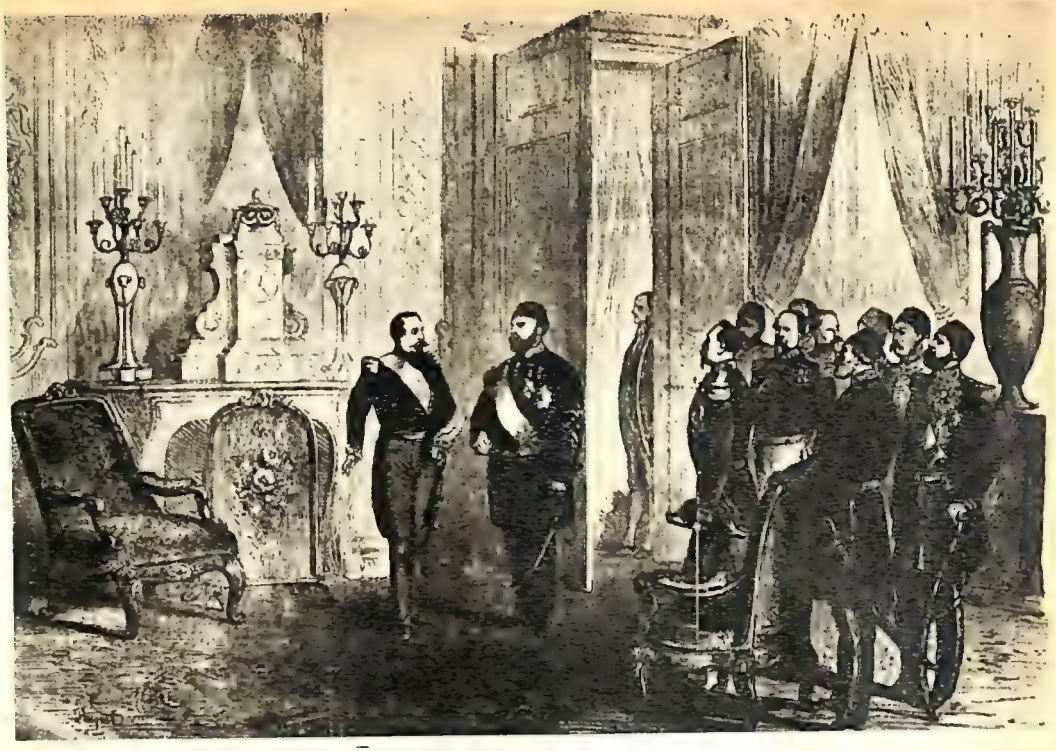

Paris'te Elisée Sarayı'nda Sultan Aziz'in Üçüncü Napoléon'u ziyareti.

keseye yakın nakit takdim eylemiş ve bir de Feyzi'ye de biraz bir şey vermiş olmalıdır.

Bankanın çıkarmış olduğu hisse senetlerinden mâbeyne ayrılan miktarın değerinin yükselmesinden adı geçen yüz bin altın — yirmi bin kese eder — husule gelmiş olduğundan senetleri almaktan çok kârı almak daha akıllıca görünmüştür. Benim bu alışverişten haberim olmayıp o aralık bir cuma günü idi. Selâmlık münasebetiyle Sadrâzam serkurenanın odasında bulunmakla mâbeyn nazırı Ferid Paşa bizim odamıza gelip:

— Banka, hisse senetleri çıkarmış. Biz de alalım. Pek kârlı imiş, dedi ve beni de alıp Feyzi'nin odasında Sadrâzamla buluşulunca:

— Bize de hisse... dedi ise de Hüseyin Avni sakal, bıyık falına başlayıp nihayet hafifçe gürümseyerek:

— Bitti! cevabını vermiştir.

Bundan biraz sonra padişahın yangına olan merakı arttı. Beşiktaş sarayı civarında birbiri arkasından yangınların zuhur etmesi, saray içinde tutuşmaya istidadı olan ahşap şeylerin kaldırılmasına ve sarayın üstünden Süleymaniye camii (9) ve civarında olan evlerin kendi cebinden paralarının verilerek kaldırılmasına sebep oldu. Bu evlerin yıkılmasında o kadar acele ettiler ki, tersaneden yangın takımları ve neferler getirterek yangın sırasında sirayeti önlemek için yapıldığı gibi, az zamanda oraları tarla haline getirildi. Padişah, bu aralık Çırağan Sarayı'na nakletti ve merakları o kadar arttı ki, bazen Yıldız ve Malta köşklerinden saraylara doğru baktıkça gözlerine, üzerlerinde beyazla veya ahşapla alâkalı bir şey ilişse kurenadan birini gönderip onu gidermek gibi nice zahmetler ederler ve pek rahatsız olurlardı. Böyle düşünceler arasında kurena fazlaca azarlandıkları gibi, Feyzi'nin dahi öteye, beriye sinirlenmekten dermanı kesilmişti. Kendisi gayet kibirli ve azamet taslar olduğundan, maiyetinde olan kurenaya karşı bazen azarlandıkça gücüne gidip esasen bu işten edeceği istifadeyi de etmiş olması dolayısıyla hastalık vesair bahaneler ileri sürdüğü için vazifesinden uzaklaştırıldı ve ikinci mâbeynci Hâfız Mehmed Bey serkurena oldu.

(9) Kanuni'nin yaptırdığı Cihangir camii.

Bu Feyzi Beyefendi'nin tavırları pek tuhaftı. Arada bazen lâtife de lâzım. Bu zat maliyeden tabur kâtipliğine naklederek gençliğinde hayli zaman dışarılarda gezmiş ve dirayeti ve kuvvetli kalemi sayesinde fırka kumandanlarına kendisini beğendirmiş imiş. Sonradan Hüseyin Avni Paşa'ya çatarak nihayet saraya kadar geldi. Artık bu kadarcık bilgisi ile kendisini o derece yüksek görürdü ki, tarif kabul etmez. Yıldız kasrı daha yeni bitmiş. Efendimiz çok zaman orasını teşrif buyururlardı. Saray gibi geniş olmadığından, başmâbeynci ile birlikte olurduk. İşte bu zat saatlerce Avni Paşa'nın methine ve kendi haline dair hikâyeler ve övünmelerle meşgul olarak bizi bezdirirdi. Bazen çok söyleyenler vardır, fakat gene de dinletir. Tatlı dilli olur. Bu, öyle de değil. Her ne kadar edep dışı ise de, inkıbaz olmuş tiryaki (10) bilmemnesi gibi, dudaklarını kımıldattıkça ıkına sıkına çıkardığı müzahrefat kelimelerle, bulunduğumuz oda ayakyolu gibi taaffün ederdi. Bir taraftan da burnunu karıştırıp çıkarabildiği yuvarlakları etrafa fırlatırdı. Ben, bu kötü huyunu bildiğim için bir siper yere oturup kibirli burnunun fırlattıklarına hedef olmazdım. Hele az vakitte defolup azabından kurtulduk. Sonra odanın döşemeleri yenilendi.

Padişah hazretleri bir cami inşasını arzu buyurdular. Memleket ve devletin muhafazasını ve şan ve şerefinin artmasını sağlayan asker, silâh, donanma ve diğer lüzumlu şeylerin tedarikidir. Bu hususdaki çabalarının, kendilerinden evvel gelenlerden fazla olduğu, eserleriyle sabittir. Dini korumak ve halkın asayişini temin etmek de hilâfet ve saltanat vazifesidir. Onun yerine getirilmesine çalışmak da dünya ve ahret için kâfidir. Ancak padişah böyle bir hayır eseri de bırakmak niyetiyle Beşiktaş sarayının üst tarafında evvelce yıkılan evlerin arsasının yukarısına Sultanahmet camii büyüklüğünde bir cami yapılmasını ve Acıçeşme civarında yıkık evler arsalarına da kâgir kira evleri inşasını Serkiz kalfaya emir buyurdular. Bir müddet sonra camiin temel atma zamanı geldi. Henüz kış vakti idi. Yağmurlu ve soğuk bir günde çadırlar kurularak Sadrâzam Hüseyin Avni Paşa, Şeyhulislâm Hasan Fehmi Efendi ve diğer vükelâ ve ilmiye ricali, başmâbeynci ve ben bulunduğumuz halde hazır olan müneccimbaşı efendinin tayin ettiği saatte temel atılıp dua edilerek dönüldükten sonra huzurda tebrik merasimini yerine getirip:

— İnşallah nice böyle hayrata nail olursunuz, duasını etmiştik.

Mukadderata ne engel olabilir? Ne müneccimbaşının eşref saati, ne de bizim dualar fayda verdi. Ama evler bitmeye yakın oldu. Camiin temelleri de yerden biraz yükseldi. Bunun bütün masrafı iki yüz bin kese (11) civarında maktu olarak kalfaya havale olunmuştu. Mâbeyn Nazırı ve Vâlide Kethudâsı Ferid Paşa hasta idi. Vefat ederek temel atma töreninde bulunamadı. Merhum, doğru bir zattı. Allah rahmet eylesin. Kendisi zayıf mizaçlı olup, yaşı altmışa yaklaşmış ve alışkanlığı dolayısıyla akşamcılıktan vazgeçememişti. Fakat idareli yaşamayı pek sever ve hele ucuza hiç dayanamazdı. Ne yapsın, içkinin ucuzcasıyla vakit geçirmek ister. O da göğse dokunur.

O kış nasılsa biraz da havanın soğukluğu tesiriyle oturduğu yalının rutubeti de katılarak hasta etmiş. Yattığı odaya soba konulması hatırlatılırsa da eskiden mangalı varken soba masrafı tasarruf kaidesine uygun olamayacağından kabul edemeyerek hasılı bu hal ile ahret seferine çıkmıştır.

Merhumun bir kız ve bir oğlundan başka büyük oğlu Şûrây-ı Devlet Başkâtibi İzzeddin Bey simaca babasını andırır, tabiati de benzermiş, diye rivayet ederler. Halka yaranmak imkânsız. Merhuma irtikâba dair isnat edecek bir şey bulamadıklarından vaktiyle Serasker Müsteşarlığında ve sonraları Evkaf ve Hazine-i Hassa Nazırlıklarında bulunduğu sırada talep sahiplerine para verilmesini buyurmakta, zarurî olarak çekingen davranmalarından ve bilhassa evinin idaresinde tasarrufu son dereceye vardırdıklarından olmalı ki, bazı kimseler tarafından ayıplanırdı. Hatta, Zizer ve Refik Beylerin başmâbeyncilik ve başkâtipliklerinde Avusturya balosuna davet edilip giderlerken Ferid Paşa bunları kendi arabasına alır. Halbuki Avusturya sefarethanesi dik bir yokuş nihayetinde olup, paşanın hayvanları ise İstanbul'da faytona binilmeye başlandığı sırada tedarik olunmuş ve çoktan beri değiştirilmeleri düşünülegelmiş gayet lâgar şeyler olduğu için şose yollarda arabanın hareketi beygirleri ileriye sürdüğünden, paşa hazretleri büyük azamet ile ve iki tarafa gözleriyle selâmlar fırlatarak mâbeyne gidip gelebilirdi ama, bunların yokuşu çıkarması imkânsızdı.

---

(10) Afyon müptelâsı.

(11) Bir milyon altın.

Gelecek Sayımızda:

YEDİ BUÇUK MİLYONLUK KONSOLİD

DİKİŞ MAKİNESİNE BENZEYEN İLK YAZI MAKİNELERİ

Çeviren: Eser Tutel

GÜNÜMÜZÜN sekreterleri, önlerindeki küçücük yazı makinesinin, bugünkü halini alıncaya kadar ne gibi safhalardan geçtiğini acaba biliyorlar mı? Dakikada ortalama 60 kelimelik bir hızla yazı yazmamızı sağlayan bu makinelerin başlangıçta küçük bir dokuma tezgâhını andırdığını acaba hiç duydular mı? Yalnız onlar değil, pek çok kimse günlük hayatımızda önemli bir yeri olan bu makinelerin nasıl, kimin tarafından ve ne zaman icat edildiğinden habersizdir sanırız.

İlk yazı makinesinin İngiltere'de Kraliçe Anne devrinde icat edildiğini elimizdeki bir satış müsaadesinden biliyoruz. Kraliçe, Henry Mill adında birine «Yazı yazmak için özel olarak yapılmış bir makine» nin satışını 14 yıllık bir süre için imzalarken, bu makinenin kısa zamanda bu derece gelişeceğini her halde düşünmemişti.

Bu makineyle yazılan yazıyı, matbaa yazısından ayırmanın imkânsız olduğu, yazısının bütün öteki çeşit yazılardan daha uzun zaman bozulmadan saklandığı iddia ediliyordu. Bu gerçekten ne zamandan beri yapılması istenen birçok kimsenin merakla beklediği bir şeydi.

Bir yazı yazma makinesi icat etmek fikri yerleşmişti ya, bu konu üzerinde kafa yoranlar birbirinden çok farklı biçimlerde makineler üzerinde çalışmaya başladılar. 1760'ta Viyana'da, 1780'de İsviçre'de, 1784' te Fransa'da, 1828' de de İtalya'da bugünkülerden çok farklı makineler meydana getirildi. Fakat bu makineler için, bugünkü yazı makinesinin atası diyebilmek çok zordu. Ta ki, Amerika'da bir çiftçi gerçekten işe yarayabilen bir makine meydana getirinceye kadar...

Bugünkü yazı makinelerinin ceddi.

Amerika'da, Michigan eyaletinde, William Austin Burt adında biri, ailesini geçindirebilmek için toprakla uğraşıyor, yetiştirebildiklerini satarak, gününü gün etmeye çalışıyordu. Ama çiftçilik yapmak, William Austin'e göre iş değildi. Vakit buldukça okuyor, daha çok makineler hakkındaki kitaplara karşı ilgi duyuyordu. Henüz on dört yaşındayken, kendi kendisine bir sekstan yapmayı başarmıştı. Bu sekstanın, bugün gemicilerin bulundukları mevkii tayin etmek için kullanılan modern sekstanlardan hemen hemen hiç farkı yoktu.

Genç adam karlı, soğuk bir kış boyunca kendi kendine uğraşarak «Typographer» adını verdiği, kendi kendisine yazı yazabilen bir makine meydana getirdi. Makinenin çalışma tarzı oldukça basitti. Kocaman bir çark dönüyor, üzerindeki matbaa harflerine benzeyen harf kalıpları istenilen yere gelince bir kola basılıp bu harf uzun bir kâğıt şeride bastırılıyordu. Bir sarkaç, satırın sona erdiğini bildiriyor, o zaman da kâğıt yırtılarak makineden çıkartılıyordu. Ortaya çıkan yazı okunaklı olmasına okunaklıydı ama, makine çok yavaş işliyor, bir satır yazı yazmak dakikalarca sürüyordu.

William Austin'in bir arkadaşı bu makineyi görünce çok heyecanlanıp ümitlendi ve Başkan Jackson'a bir yazıyla bildirerek, «Yazı makinesinin günümüzün en başta gelen icatlarından» olduğunu bildirdi ve arkadaşı adına makinenin patentini almayı başardı.

Kısa bir süre sonra buna benzer bir fikir de Marsilyalı bir Fransız'ın kafasında şekillendi. 6 eylül 1833' te Xavier Progin adlı bu mucit «Ktypographique Kalem» adlı icadının patentini aldığı zaman üzerinde çalıştığı makinenin ne derece önemli olduğunu belki de bilmiyordu. Progin'in makinesinde birbirine mafsallarla bağlanmış kolların ucundaki harfler, yukarıdan aşağıya doğru kâğıdın üzerine inip basıyordu. Bu makinede kâğıt sabit duruyor, harflerin bağlı bulunduğu mekanizma satır boyunca yer değiştiriyordu. Yazılış sırasında yazının gözükmemesi makinenin en mahzurlu tarafıydı.

Aradan 40 yıla yakın bir zaman geçmeden yazı makineleri çoğalmaya başladı. Bu makinelerin hemen hepsinin de Progin'in makinesiyle ortak tarafları bulunduğu gözden kaçmıyordu. Aynı zamanda bu yeni tip makinelerle dakikada 25-30 kelime de yazılabilir hale gelmişti ki, zaten elle en hızlı yazı yazabilenler de daha fazlasını yazamıyorlardı.

Yazı makinesinin gerçek mucidi.

Bütün bunlara rağmen, yazı makinesinin bukünkü haline getirilmesinde en büyük payı olan kimse Christopher Sholes adlı bir Amerikalı'dır. Biraz gazeteci, biraz aktör, biraz da politikacı tarafı olan Christopher Sholes, bir yazı makinesi üzerinde çalışmaya başladığı zaman, 48 yaşındaydı. Tıpkı piyanonun tellerine vuran küçük çekiçlere benzeyen bir mekanizma düşünmüş, bu çekiçlerin uçlarına harf kalıplarını yerleştirmişti. Makinesinde mürekkep kullanmamış, bunun yerine bugünkü karbon kâğıdına

1910 yılındaki bir yazı makinesi

benzeyen kâğıtlardan faydalanmayı daha uygun bulmuştu. Yazıyı yazan kimse bu kâğıdı sol elinde tutacak, sağ eliyle de harfleri harekete getiren tuşlara basacaktı.

Christopher Sholes bu makinenin 500 kadar değişik modelini yaptı, fakat bütün bunlar Sholes'in parasını tüketti. Halbuki gerçekten kullanılabilir bir yazı makinesi meydana getirebilmek için bol paraya ihtiyaç vardı. Denmore adında biri, ileride kâra % 25 ortak olmak şartıyla para vermeye razı olduğu zaman Sholes belki de dünyanın en mesut ve en ümitvar insanıydı. Günde 16 saat çalışıyor, yemek olarak birkaç bisküvi ile bir elmadan başka bir şey ağzına koyamıyordu.

Aradan aylar geçti, nihayet istediği gibi bir yazı makinesi ortaya çıkmış oldu. Ama bu makineyi seri halde imal edebilmek de her şeyden çok, bol para işiydi. Firmalar nedense bu işin geleceğini pek sağlam görmediklerinden midir, nedir, fazla para yatırmaktan kaçınıyorlardı. Bu arada 1872' de Edison da bir yazı makinesi yapmıştı. Ama makine daha çok borsadaki bant üzerine yazı kaydeden makinelere benziyordu.

Remington adlı bir iş adamı.

Bu sıralarda, ailesiyle birlikte tarım aletleri ile dikiş makineleri üzerinde çalışan Eliphalet Remington adında biri Sholes'in bu yeni makinesiyle yakından ilgilendi ve 1 mart 1873' te Sholes' le bir kontrat imzaladı. Remington, atelyesinin bir bölümünü bu makinenin imaline ayırıyor ve yılda 1 000 adet imal edeceğini taahhüt ediyordu. Fakat şurası muhakkaktı ki, yıllarca dikiş makineleri üzerinde çalışan Remington'un geliştirdiği yeni tip yazı makineleri de biçim bakımından dikiş makinesini andırıyordu.

1874 yılında piyasaya çıkan Remington marka yazı makinesi, her nedense pek ilgiyle karşılanmadı. Küçücük bir makine için 125 dolar fiyat konması, halkın bir süre bu garip makineden uzak kalmasındaki başlıca sebep oldu.

Yazı makinesini ilk satın alanların arasında ünlü Amerikan mizahçısı Mark Twain de bulunuyordu. Satıcı, Mark Twain'e, «Makine dakikada 57 kelime yazar,» demiş ve hemen, makinede yazı yazmasını bilen bir kızı çağırtarak makinenin tecrübesini yaptırmıştı. Ünlü yazar, tecrübeyi üst üste birkaç defa yaptırtmış, her seferinde de makinenin aynı randımanı verebildiğini görmüştü. Ama ne vardı ki, genç kız hep aynı kelimeleri ezberlemiş olduğu için, aynı şeyleri yazıyor, bu da hızlı yazmasını kolaylaştırıyordu.

Mark Twain iyi niyetle işe başladı, fakat makinedeki hızı dakikada on iki kelimeyi bir türlü geçmedi. Buna sinirlenen ünlü yazar da makinesini bir kenara bırakarak gene eski, babadan görme kaleme dönmekte tereddüt etmedi. Fakat gene de yayınevine müsveddelerini makine ile yazılmış olarak veren ilk yazar Mark Twain'den başkası değildir. Öte yanda Tolstoy da yazılarını makinede yazan ilk yazarlardandır.

1876 Philadelphia Sergisi'nde teşhir olunan yazı makineleri gerçekten ilgi çekiciydi. Üstelik makinenin önüne oturtulan bir genç kız, sayfası 25 sentten isteyene mektup da yazıyordu. Fakat ne olursa olsun, bir oyuncaktan başka bir şey olmadığı sanılan bu küçücük makineye 125 dolar vermeye kimse cesaret edemiyordu. Sholes, sergiden çok ümitliydi, ama bitişik pavyonda Graham Bell yeni icadı olan telefonla bütün meraklıları kendi pavyonuna çektiği için yazı makinecileri boşu boşuna müşteri beklemekten başka bir şey yapamadılar.

Yeni modeller, yeni özellikler.

Satışının çok az olmasına rağmen yazı makinesi imalâtçıları, bu yeni icadı geliştirmekten de geri kalmıyorlardı. «4» modeli adı verilen tip, en üstün modeldi: 11 kilo ağırlığındaydı, sessiz yazıyordu ve portatif, yani kolayca taşınabilir, diye ilân ediliyordu. Artık ne devamlı yazı yazmaktan meydana gelen göz bozuklukları, bel kemiği eğrilikleri ve ne de yazarlarda sık sık görülen parmak krampları kalacaktı! Tek mahzuru, sevgililerin birbirlerine aşk mektuplarını bu soğuk, biçimsiz ve garip makine ile yazmamakta ısrar edişiydi.

Bugün yılda 15 milyondan fazla satış yapan Rémington fabrikası, ancak 1 200 adet makine satabildiği 1881 yılında mevcudiyetini devam ettirememek endişesi içindeydi. Fakat «Hıristiyan Genç Kızlar Teşkilâtı»nın New York müdiresi, genç kızlar için bir daktilo kursu açınca, yazı makinesinin de geleceği garantilenmiş oldu. Müdire, bu yeni makinenin pek yakın bir gelecekte büyük önem kazanacağını sezmiş ve çalışan genç kızlara yepyeni bir alan açılacağını hissetmişti. İlk olarak sekiz genç kız kursa kaydolmuş ve sımsıkı korselerinin içinde dimdik, kocaman makinenin karşısında mesleğe ilk adımlarını atmışlardı. Gazeteler, «Kızlarımız boşu boşuna altı ay bir hiç için kurs görecek, sonra da hiç bir yerde iş bulamayacaklar,» diye feryadı basmışlardı. Bu, onlarca düpedüz soygunculuk ve istismardan başka bir şey değildi.

Ama ne var ki, kurslar kısa zamanda rağbet buldu, yedi yıl içinde kursu bitirip diploma alanların sayısı tam 60 bine çıktı!... Bunun sonucu olarak da iş yerleri ve bürolarda erkek kâtipler gözle görülür derecede azalmaya başladı. Yirminci yüzyılın başlarında erkek kâtip isteyen iş yerleri, bütün iş yerlerinin % 10 unu geçmiyordu.

İlk yazı makinelerinden biri (yıl 1883). Solda; modern bir yazı makinesi.

Yazı tekniğinde değişik görüşler.

O zamanlar makinede yazı yazmak isteyenler iki parmaklarıyla tuşlara basarak yazardı. Hem tuşların mekanizmasının çok ağır olması, hem de iki parmakla belirli bir hızdan daha fazla yazamamaları, makineyle yazanları yeni bir usul aramaya zorladı. On parmakla yazı yazma ortaya atıldığı zaman, yıllardan 1880-1890'dı. Amerika'da Underwood firması, bir okul açarak öğrencilerine on parmakla yazı yazma dersleri vermeye başladı. Bu arada birçok yerlerde de durmadan süratli yazı yazma müsabakaları yapılıyordu. Derslerde talebeler haftada beş gün, günde sekiz saat, dakikada 100 kelimelik bir hıza eriştirilmek üzere yetiştiriliyordu.

Yarışma günleri müsabıkların kıyafetleri gerçekten görülecek şeydi. Kadınlar kolay hareket edebilmek için hafif elbiseler, erkekler üzerlerinde gömlek, başlarında mika siperlik başlangıç zilinin çalmasını beklerlerdi. Dakikadaki 100 kelimelik hız, 1900'den sonra 142'ye çıktı. Bir genç kadın, bir keresinde dakikada 264 kelimelik bir hıza erişerek herkesi şaşkınlık içinde bıraktı. Ne var ki, kadın önceden ezberlediği kısa bir cümleyi tekrarlayarak satırları dolduruyordu.

Son gelişmeler

Bu süre içinde her geçen yıl makineler büyük değişiklik geçiriyorlardı. Başlangıçta yazı makinesinde çalışacak genç kızların her bakımdan güçlü, kuvvetli olmaları gerekti. Çünkü makinenin mekanizmaları o kadar ağırdı ki, parmakla basmak büyük enerji sarfına sebep oluyordu. Öte yandan da makineler gerçekten taşınabilecek kadar hafifleştirilmişti. Sonra kâğıdın üzerine yazılan satırlar, yazan tarafından bir bakışta görülebilecek yere getirilmişti. Halbuki eskiden yazı yazan kimse, hata yapıp yapmadığını ancak kâğıdı makineden çekip çıkardıktan sonra görebilirdi.

Artık makinelerin gerçekten faydalı bir alet olduğu anlaşıldığı için satışlar da gittikçe çoğalmakta devam ediyordu. 1926'da bir firma, uçak kiralayarak, 11 bin yazı makinesini bir parkta, yere yayılan bir branda üzerine attırdı. Şaşkınlıktan gözleri fal taşı gibi açılan halkın karşısında makinelerin kutuları açılıp da kırılıp dökülmedikleri anlaşılınca, yazı makinelerinin satışı daha da arttı. Bugün iyi bir yazı makinesi 242 çeşitli maddeden yapılan 1856 parçadan meydana gelmektedir. Bu parçaların monte edilmesi ise işçiler tarafından yapılan 12 480 ameliye sonunda sağlanmaktadır.

Aradan geçen bu süre içinde renkli kurdele ile karbon kâğıdı da gelişti. Naylon şeritlerin 900 000 vuruşa dayanabilmesine karşılık, tabiî ve saf ipekten şeritler 2 300 000 vuruşa dayanmaktadır.

Karaağaç Baskını

Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk mücahidlerinin İstanbul'u heyecana veren bir kahramanlığı

Yazan: İHSAN BİRİNCİ

Millî Kurtuluş Savaşımızı hazırlayan unsurlardan, Teşkilât-ı Mahsusa'nın öncülüğü ile; İstanbul'da çeşitli gizli teşekküller kurulmuştu. Yeraltı faaliyetinde bulunan bu teşkilâtın kahraman fertleri; silâh ve cephane depolarını gizlice boşaltarak, eslihayı, vatanın kurtuluşu için, cephede çarpışacak askerlerimizin ellerine kadar ulaştırıyorlardı.

Muhtelif yerlerde birbirini takip eden bu gibi baskınlar, İstanbul hükümeti ile işgal kuvvetlerini bir hayli bunaltmıştı. Vukua gelen bir olaya el koyarlarken, bir ikincisi evvelkini takipsizliğe uğratıyordu.

Sayısız olaylar içerisinde en mühim olanı, Haliç Sütlücesi'ndeki Karaağaç silâh deposu baskınıdır. Millî Mücadele yıllarının unutulmaz hatırası olarak yad edilen Karaağaç baskını, son zamanlarda çeşitli şekillerde roman ve sinema konularına girmiştir. Bugün vakanın esasını teşkil eden yazımız derc edilirken, baskına iştirak eden ve aşağıda isimlerini tespit edebildiğimiz kahramanların ekserisi, ebediyete göç etmişlerdir.

«Topkapılı Mehmet Bey — Sandalcılar kâhyası Rizeli Şahinoğlu Ali Osman Kâhya — Pazarlı Eyüp reisoğlu Mustafa kaptan — Pazarlı Baba oğlu Ahmet kaptan — Jandarma Hasan — Tahsin — Hemşinli Mehmet ve Mahmut kardeşler — Fidan Ali (sağdır) — Zavanalı Hayrullah ve Osman — Rüştü — Zeki — Keskin Osman — Rizeli Kâzım — Kemençeci Kara Salih — Balıkçı Osman — Hurmacıoğlu Mustafa — Yomralı Cafer — Rizeli Porsun çavuşu Mehmet — Hemşinli Tahsin (bu ikisi, sonraları İngilizler tarafından öldürüldüler) — Hemşinli Abdullah — Kürt İsmail — Kunduracı İzmirli Mehmet — Hemşinli Mehmet — Çapalacı Pir Usta — Galip — Sarı Mahmud.»

Yeraltı faaliyetinde bulunan bu yiğitlerin ileri gelenleri, ekseriya Kantarcılar' daki havuzlu handa toplanır; mühim kararları burada alırlardı. Karaağaç Baskını'nın tarihi 1920 yılının ekim ayına tesadüf eder

I. Dünya Savaşı'nda yenilmemizin doğurduğu sonuçlar, büyük güçlüklerle kazanılan Kurtuluş Savaşı'na yol açmıştı. Resim, I. Dünya Savaşı'ndaki Türk askerlerini gösteriyor.

Mütareke hükümleri gereğince, Türk askerinin elinden silâhı alınarak, muhtelif depolarda mühür altına konulmuştu. Bilhassa Zeytinburnu, Ahırkapı ve Karaağaç depolarında yığılmış olan bu silâhların, tekrar sahiplerinin eline geçmesi gerekiyordu. Zaferin kazanılması için bu elzemdi. İşte o günlerde yapılan gizli toplantıda alınan kararda hedef, Karaağaç deposu oldu.

Fener ile Cibali arasında Ayakapı iskelesindeki Çilingirin Hasan'ın kulübe biçimindeki kahvesinde bir araya gelen baskıncılar, öğleye kadar iskambil, tavla oyunu ile vakit geçirdiler. Hareket, gece yarısı olacaktı. Kendilerini sahile bağlı olarak bekleyen Mustafa kaptanın Avniye ve Ahmet kaptanın İsmet isimli motorları alesta vaziyette idiler.

Her şey bütün teferruatıyla inceden inceye düşünülmüş, çıkacak herhangi bir aksiliğe karşı da, sahile inen sokak başı gözcülerle kontrol altına alınmıştı. Yoksa en küçük bir sezilme, hepsinin hayatına sebep olabilirdi.

Verilen bir işaretle birer, ikişer kahveden dışarıya çıkılarak, sessizce girdikleri motorların ambarlarına sinip, öylece kaldılar. Ali Osman Kâhya da birkaç adamıyla birlikte, geç vakit Yağkapanı'ndan sandalla geldi.

YAKLAŞMAYIN YASAKTIR!

Vakit tamam olmuştu... Avniye ve İsmet motorlarının egzoz sesleri, Haliç'in sessizliğine yayılmaya başlarken, kahramanlarımız hedefe doğru yol alıyordu. Hava bulutsuz, deniz sakindi. Kendileri için çok uzun geçen yolculuğun bu kısmı, İngiliz karakol gemilerine görünmeden Karaağaç iskelesinde bitti.

Birdenbire sahilden tiz bir ses duyuldu:

— Yaklaşmayın, yasaktır!...

Bu, depo nöbetçisi bir Türk askeri idi. Elindeki tüfeğini doğrultmuş, habire ihtarını tekrarlıyordu. Kıyıya ilk atlayan Mustafa kaptan, nöbetçiyi iknaa çalıştı ise de, o yüksek sesle zabitine seslendi. Az sonra koşarak aralarına giren Teğmen Eyüplü Nazmi, durumu anlamakta gecikmemişti. O da, depo kapılarındaki mühürlerin sökülmesinden çekiniyordu.

Motordakiler bu itiraza aldırmayıp, bütün güçleriyle yüklendikleri kapıları kırarak, depolara dolmuşlardı bile... Kendilerine verilen talimat gereğince, her fert

Anadolu'da bir Türk ikmal merkezi.

üçer tüfek taşıyacaktı. Fakat vatanperverler bu miktarı çok az gördüler. Netekim depo ile motorların bulunduğu saha, bir anda bugün için doğduklarına inananların geliş, gidişleriyle, bir arı kovanı halini alıverdi. Kucak kucak taşınan silâhlarla, iki motor bir saat içerisinde tamamen doldu. Üzerlerine de saman örtülerek, branda çekildi.

Bu arada Jandarma Hasan'ın gözden kaçırmadığı nöbetçiler de, motorların başaltına sokulmuşlardı. Takalarla gelenlerin çoğu oradan ayrılarak Okmeydanı ve Zindanarkası istikametinden şehre döndüler.

Şimdi vazifelerinin en güç kısmı başlıyordu... Mühimmat dolu bu iki motorun, şafak sökmeden Haliç'ten çıkıp, salimen Karamürsel'e nakledilmesi gerekiyordu. Fakat nasıl?... Ay ışığının altında durmadan devriye gezen İngiliz karakol gemileri ne olacaktı?.... Hepsinin de zihinlerini kurcalayan bu tehlike, yüzlerinden okunuyordu.

BİR MUCİZE LÂZIM

Mustafa kaptanın: «Bunu, bir mucize halledebilir,» sözünün hemen akabinde, akıllara durgunluk veren bir şey oldu... Eyüp sırtlarından Haliç'e doğru kesif bir sis tabakası yayılmaya başlamıştı. Bu hali gören kahramanlar, ümitle birbirlerine sarıldılar. Bu arada Ali Osman Kâhya, sevinç göz yaşları ile dua eder gibi fısıldadı:

— İşte, beklediğimiz mucize... Allah bizimle beraber olduğunu gösteriyor..

Sonra, gür sesi ile dümendekilere hareket emrini verdi:

— Mola uşaklar... Rotamız Karamürsel. Yolda aksilik çıkarsa, batırmadan tekneleri terk etmek yok!...

Mütareke yıllarında Galata köprüsünün giriş gözlerinden biri, daimî surette kapalı bulundurulur; diğeri de geceleri birer haftalık müddetle ve sıra ile İngiliz, Fransız ve İtalyan gemileriyle tutulurdu. O gece nöbet Fransızlar'da idi. Ama onlar, Türklerin millî davalarına inandıklarından, beklenen müsamahayı göstermişlerdi. Gizli teşkilâtımıza büyük yardımları olan Keresteci Gabriel ve Kirkor adındaki Ermeni vatandaşlarımızın aracılığı ile Fransızlar, kapalı gözdeki gemilerini çektiler.

Bu iki şahıs, İngilizlerin gözbebeği, mutemet kişileri idi. Onlar da bu itimattan istifade ederek, doğacak tehlikeyi el altından teşkilâta ulaştırıyorlardı. Fakat bu yardımlar arasında ne yazık ki, Türklüğünden şüphe edilen köprü kolcusu Haydar adındaki hainden de o kadar çekiniliyordu.

Köprülerden kazasız geçen motorlar, Sarayburnu yolu ile Adalar'ın önüne geldiler. Tanyeri henüz ağarmamıştı. Baş taraftaki gözcüler yavaş sesle ve işaretlerle dümendekilere yol gösteriyorlardı. Darıca önlerine gelmişlerdi ki, beklenmedik bir aksilik zuhur etti. Avniye motorunun makinesinde çıkan bir arıza, hepsini şaşırtmıştı. Bunu gören diğer motor da durdu. Yedeğine almak düşüncesiyle bordasına yanaşırken, gözcülerden birinin he-

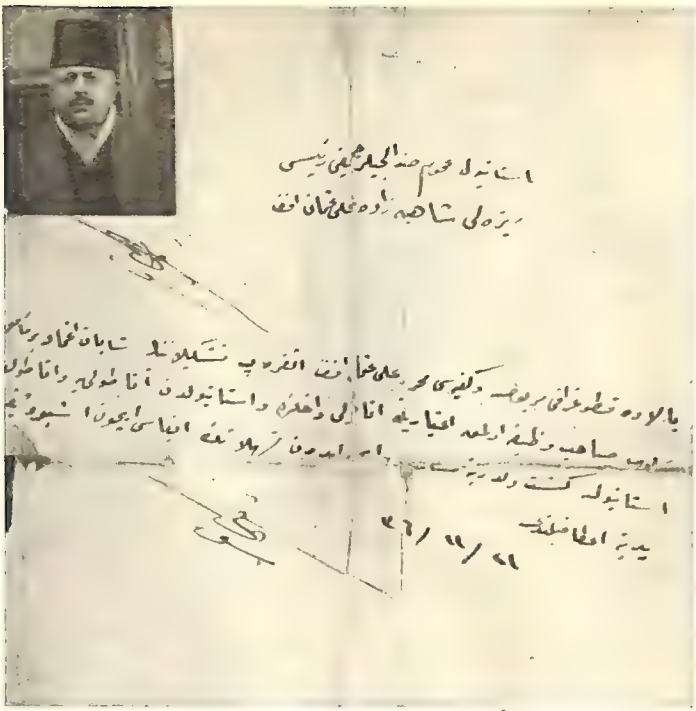

Rizeli Şahinoğlu Osman Kâhya'ya verilen hususî vesika (1)

yecanla Adalar istikametini gösterip:

— İngiliz harp gemisi üzerimize geliyor!... diye seslenmesi üzerine, İsmet motoru yardım fikrinden vazgeçti ve tam yolla onların yanından ayrıldı.

Avniye motorunun makinisti, makinesini tamirle uğraşırken, diğerleri de ele geçmemek için teknelerini en çabuk batıracak çareyi arıyorlardı. Filhakika gördükleri bir İngiliz harp gemisi idi. Fakat durum, heyecanlandıkları kadar olmadı. Gemi biraz daha yaklaşıp, aniden alabanda ile rotasını değiştirdi. Ve gecenin karanlığına karıştı. Az sonra da makinesi onarılan Avniye motoru, arayı epey açmış olan İsmet motoruna yetişmek için tam yolla hareket etti.

Ertesi günü İstanbul gazeteleri, büyük manşetlerle Karaağaç deposunun basıldığını ve nöbetçileriyle birlikte silâhların kaçırılmış olduğunu yazıyordu. Bilhassa İngilizler bu olaya çok kızmışlardı. Türk makamlarını tehdit edip, faillerin bir an evvel yakalanmasını istiyorlardı. İngilizler ilk olarak Pir Usta'nın Çeşmemeydanı'ndaki dükkânı ile Taksim'deki evini bastılar. Fakat bu şahıs daha o geceden Yalova'ya kaçmıştı. Sonraları diğer arkadaşlarıyla birlikte orada çete kurdu.

Karamürsel iskelesine yanaşan motorların boşaltılmasında güçlük çekilmedi. Haberi alan köylüler yaylı ve kağnı arabalarıyla bir çığ gibi sahile indiler. Yüklenen vasıtalar bekletilmeyip içerlere, Anadolu istikametine doğru konvoy halinde yol aldı.

Yükleme anında gizli polis şefi Yüzbaşı Tevfik, çocuk gibi seviniyor, bir yandan da kasabaya yaklaşmakta olan Yunan öncü kuvvetlerinin durdurulması için tertibat alıyordu. Takacılara gene iş düşmüştü... Kendilerine katılan sekiz kadar jandarma askeri ile birlikte tepeleri tuttular ve buraya kadar getirmiş oldukları silâhları noksansız olarak Deli Halit kumandasındaki birliklere ulaştılar.

---

(1) Vesikada şunlar yazılıdır:

İstanbul Umum Sandalcılar Cemiyeti Reisi Rizeli Şâhin-zâde Ali Osman Efendi

Bâlâda fotoğrafı merbut ve künyesi muharrer Ali Osman Efendi, Ankara P teşkilâtının şâyan-ı itimad bir memuru olup sahib-i vazife olmak itibarıyla Anadolu dahilinde ve İstanbul'dan Anadolu'ya ve Anadolu'dan İstanbul'a geşt ü güzarına müsaade ve icab eden teshilâtın ifası için işbu vesika yeddine itâ kılındı.

21/XI/36

Z. V. Togan Başkurdistan millî hükümet reisi iken.

Ord. Prof. Zeki Velidî Togan'ın Hatıraları

İlk Öğretmenlik Yıllarım

Umumî Türk Tarihi Profesörü Zeki Velidî Togan, New York'taki Speller yayınevinin «Makers of History» (Tarih Yaratanlar) serisinde yayınlanmak üzere hatıralarını yazmıştır. Profesörün özel müsaadeleriyle hatıraların bazı kısımlarını yayınlamaya karar verdik.

Prof. Togan'ın hatıralarının ilk kısmı çocukluk ve ilk gençlik yıllarını anlatmakta, daha sonra Kazan'daki öğretmenlik devresi sırasında geçirdiği fikir istihaleleri üzerinde durmaktadır. Yayınladığımız bu ilk makale, profesörün Kazan'daki hayatını tasvir etmektedir.

1909 - 1910 ders yılında, Kazan'daki Kasimiye medresesi Türk tarihi ve Arap edebiyatı tarihi muallimliğine tayin edildim. Kazan'da Shalygin isminde büyük bir çiftlik sahibinin evinde kalıyordum. Bu Rus ailesinin yakın dostum olan oğlu Nikolay (Kolia) tıp talebesiydi. İkimiz bütün kış aynı odada yattık. Onlar bana şaka olarak domuz eti yedirmek istiyorlar, fakat muvaffak olamıyorlardı. Ama bana gelen at etini, onlara kaz eti diye aldatıp yedirmekte ben muvaffak oldum sanmıştım. Meğer bunlar benim verdiğim etin at eti olduğunu bilerek yiyorlarmış. Annem, bana kışın posta ile ve çok miktarda hazır yapılmış «pilmen» denilen Tatar böreğini donmuş halde gönderiyordu. Bu ailede iki sene yaşadım. Çok iyi geçiniyorduk. Bunlar Kazan'a, ancak kışın çocuklarını okutmak için geliyorlardı. O sırada «Türk Tarihi» adlı eserimi yazmaya başlamıştım. Tarihi tetkik ve telif usulünü Prof. Kareyef'in bu mevzua ait bir eserinden öğreniyor ve bu mevzua dair dersler veriyordum. Bu eser sonradan tanıdığım Alman profesörü E. Bernheim ile Fransız tarihçisi Seignobos'un tarih metodolojisine ait eserlerinden hülâsa edilerek yazılmış bir kitaptı. Daha sonra, (1950'de) bu iki âlimin eserlerinden de istifade ederek tarihte usule dair kitabımı yazarken, Prof. Kareyef'in tarih ilmini doğru anlatmakla ve bu iki âlimi daha 40 sene evvel tanıtmakla bana çok vakit kazandırmış olduğunu hatırladım.

Medresede epey talebem vardı. Bunlar yalnız okumak değil, bana yardım etmekten de hoşlanırlardı. Talebemden birisi kendi köyünden Timur-oğulları zamanında yaşayan Semerkandlı Türkmen Beyi Devletşah'ın Farsça şairlerin hal tercümeleri kitabının, müellife yakın zamanda yazılan pek güzel nüshasını getirip hediye etti. Astrahan'da İbn Kutaybe'nin Arapça ve burada Devletşah'ın Farsça bu eserlerini bulmak, bana memleketimizde İslâm, bilhassa Ortaasya medeniyeti eserlerinin aranırsa bulunacağı fikrini verdi ve bende yazma eserleri aramak fikrini uyandırdı. Zaten Tatar âlimi Şihabeddin Mercanî ile Kazan'da yaşayan Alman müsteşriki Gothwald, geçen asır bu muhitte birkaç mühim eser bulmuşlardı. Ben, talebelerime bu gibi eserleri köylerde görürlerse bana haber vermelerini tavsiye ettim ve Kasimiye'de dört sene süren muallimliğim esnasında epey eserler gördüm. Müsteşrik Ch. Fraehn daha 1840'ta İslâm ülkelerinde aranmaları gereken İslâm kültür tarihi kaynaklarını sayıp bir eser neşretmişti. Bu da bana rehber oldu.

TÜRKLER'İN GERİLEME SEBEPLERİ

O sene tarih tedrisatım dolayısıyla beni başlıca iki mesele meşgul etti: 1) İslâmlar'ın, bilhassa Türkler'in, gerilemesinin hakikî sebepleri ne idi? 2) Bunun başlıca sebebinin İslâmiyet olduğuna dair mütalâalar doğru mudur? Ben İslâm tarihine ait felsefî fikirleri Mercanî'nin «Mukaddime» si yoluyla İbn Haldun'a intikal ederek az çok öğrendi isem de bundan tarihî hadiselerin tenkidî surette öğrenilmesi zarureti, teokratizmin zararları, milliyet prensibinin tarihteki ehemmiyeti gibi noktalar hoşuma gitmekle beraber bu eserlerde ileri sürülen diğer fikirlerin hayatta ve bugünkü ilimde tatbikı mümkün olmayan eskimiş şeyler olduğunu hemen anladım.

O sırada Plehanof'un «Bizi tenkit edenleri tenkit» adlı eserinde, «Hayatı insanın şuuru değil, insanın şuurunu hayat tayin eder,» tezinin izahları beni zaten mütemayil bulunduğum sosyalizm fikrine bağladı. Plehanof, bu eserinde Ruslar'ın P. Struve ve Kareef gibi sağa mütemayil âlimlerinin fikirlerini cerh eden bahislerinden çok hoşlandığım halde, sonradan Çek Cumhurreisi olan Prof. Masarik'in materyalizme ve Marksizm'e karşı esaslı tenkitlerine cevaplarını mukni bulmadım.

DİNÎ TELÂKKİLERDE GELİŞMELER

Kazan' da bulunduğum ilk iki sene içinde akidelerim hususunda ve fikrî hayatımda babamın murakabesinden uzak bulunuyordum, ama, gene de namaz kılardım. Birçok düşünce ve hareketlerimde babamın ve annemin tesiri altındaydım. Fakat yavaş yavaş akide hususunda kendi içtihat ve aranmalarımla kuracağım prensiplere bağlanmak zamanının geldiğine inanmaya başlamıştım. Şamanizm millî dinimizdi. Kendi kendime «Belki de İslâmiyet'ten daha iyidir, Peygamber zaten-Araplar'ınŞaman'ından başka bir şey değildir,» diyordum. Şamanizm'e ait Radloff, Mihailof, Verbitskiy ve sairenin bilhassa Cokan Sultan Velihanof'un tetkikatını okurdum. Hele, Cokan Sultan'ın külliyatı elimden hiç düşmezdi. O da Şamanizm'i idealize etmişti; bilhassa bu dindeki feragat ve tabiat sevgisi hoşuma gidiyordu. Altay Türkleri'nin ve Kazaklar'ın Şaman dualarını Arapça İslâmî dualardan daha çok biliyordum. Fakat bu iptidaî akidenin Türk milleti gibi on milyonları bulan geniş kitleyi ve münevverlerini celp eder ta-

Prof. Z. Velidî Togan ve Prof. Abdülkadir İnan, Türkistan millî mücadelesini idare ettikleri sırada, Türkmen kıyafeti ile.

rafı yoktu. 1908'den beri Tevrat ve İncil'i de okurdum. Fakat mütecavize karşı pasif bulunmayı öğrettiği halde, bunu, müntesiplerine, bilhassa benim iyi bildiğim Ruslar'a, bir türlü benimsetemeyen bu din, bana âciz bir camianın felsefesi gibi göründü. Zaten, sonradan Lût gölü civarında keşfolunan yazmalardan, Hıristiyanlığın, Romalılar'ın zulmü altında inleyen Essaylar'ın İsa'dan önce yaşattıkları dinden türediği anlaşılmıştı. İslâm'ın «Cana can, göze göz, kulağa kulak, dişe diş» prensibi, mücadeleciliği ve hayatiyeti ruhuma daha uygun geliyordu. Babamın fikirlerine esas olan X'uncu asır teologu Abu Layth Al-Samarkandî ile XII'nci asır mütefekkiri Al-Gazâlî ve annemin mürşidi olan XII-XIII. asır hekimi Attâr'a ben de hürmet ediyordum.

Öte yandan Al-Ma'arri'nin «Hayatın sırrını, insanların yaşamaktan maksatları ne olması gerektiğini öğrenemeden bu dünyadan ayrılıyoruz, ne semavî kitaplar, ne de âlimlerin yıldızlara dair rasat tetkikleri bize gereken bilgiyi veremiyor» sözünün tam bir hakikati ifade ettiğine kani bulundum. Yani, ben bu din ve dinler sahasında ne aranırsam boş, bunlara ne kadar ömür sarf edersem israftır diyordum. Bu arada muallim Davidof'un getirdiği sosyal demokrat neşriyatı meyanında Allah'ı ve dini tamamıyla inkâr eden müteaddit eserler okudum. Fakat kâinatın şuurlu ve müdebbir bir varlığa dayanmadığı hakkındaki fikirler beni hiç bir vakit tatmin etmedi. Allah'ı, dini inkâr eden kimse, milletinden tecerrüt ederek kendi başına yaşamak mecburiyetindedir. Milletine faydalı olmak için onun akidelerine hürmet etmek, hakkı olunca dinî merasimle defnedilmeye müsaade etmek icap ediyor. Böyle bir zahirî merasime katılmak, bir ibadet değil, sadece bir taktik hareketidir. Öyle ise benim dinim nedir? Her halde gene çok basitleştirilen bir İslâm'dır. Bence insan kâinatın hâlikına karşı hayranlığını o veya bu dinin merasimine uygun bir surette ifa eder, müşkül saatlerinde ona sığınabilir. Ancak bunu baba ve annenin öğrettiği merasimle yapmak dinde düşünüş hürriyetine mâni olmamalı. Fikrimce insan, dinin hayatı tanzimde fazla ileri gitmesine, iradesine fazla karışmasına yol vermemeli. Kendisini onun pençesine kaptırmamalı. Bence İslâm'ı bir maneviyat dini olarak almalı, o insanın kıyafetine, yeme, içmesine karışmamalı, Kur'ân'ın, «Eğer dünyadaki denizler mürekkep olursa dahi, Allah ile bağlı kâinatın esrarını yazmak icap ederse bu denizler tükenir, amma kâinatın esrarı tükenmez,» dediği doğrudur. Bu cümleleri yazdığım bir defterdeki son sözüm şu idi: «Dinle alâkam deist olan Dr. Draper'inki kadar, Müslümanlığım Kur'ân'ı mahlûk bilen eski Müslüman liberallerinki kadar».

Böylece, o zamana kadar tatbik ettiğim dinî yasaklara uymamaya başladım. İlk defa Kazan'ın «Taş ayak panayırı» denilen panayırını ziyaret ederken, Rus meyhanelerinden birine giderek o güne kadar haram bildiğim ve sakındığım yemekleri yedikten maada içki de aldım. Şalyginler'in Sukonnoye nam mahallesinin üst tarafında bir yüksek yerinde olan evlerine dönerken tepeye çıkışımda düşecek haldeydim. Zorla eve gelebildim.

Bana talebemden çok sevdiğim Osman isminde biri gelirdi; «şehir mektebi» denilen Rus rüştiyesinde ve ziraat mektebinde okumuş bir gençti. Rus mektebinden çıkıp İslâmî tahsilini ikmal etmek maksadıyla Kasimiye Medresesi'ne gelmişti. Tarih derslerinden başka, ayrıca evime gelerek, Arap edebiyatından ilâve ders alırdı. Çünkü güya o da benim gibi tahsil için Beyrut'a gidecekti. O yıl Osman'la birlikte Başkurt iline gittik. Felsefî eserlerle çok uğraştığımdan matura imtihanlarına hazırlık işinde epey geri kalmıştım; yazın, riyaziyatla ve Almanca ile meşgul oldum. Tahsil planlarımızı da yeniden gözden geçirdik. Osman Beyrut'a gitmek ve Arap edebiyatı ve İngilizce tahsil etmek fikrinden vazgeçerek Kazan'da yüksek ziraat mektebine girmek için imtihanlara hazırlanmaya başladı. Ben de edebiyat olarak bundan sonra Arap edebiyatı ile artık hiç meşgul olamadım. Profesör Krimskiy'nin ve Corci Zeydan'ın eserlerinden iktibas ederek bir de «Arap Edebiyatı Tarihi» ders kitabı yazmıştım. Onu da neşredemedim. Arap dili bu tarihten sonra benim için ancak tarih araştırmalarımda işe yarayan bir dil olarak kaldı. Mamafih Arap ve Fars dil ve edebiyatını öğretmekte gösterdikleri itinaları yüzünden babama, dayıma ve anneme daima minnettar kaldım.

FİKİR İNKILÂBIMIN SANCILARI

Bu aralık bu işleri fazla karıştıran ve ailemizi epeyce sarsan bir hadise oldu: Benim Osman'a hitaben dinî ve felsefî mevzulara dair yazdığım birkaç sayfalık bir yazı İsterlitamak'ta «Kalem» isminde bir kitap dükkânı sahibinin eline geçmiş. O aralık Orenburg'dan misafirliğe gelmiş olan ve kendisi Mısır'da, yahut Beyrut'ta tahsil etmiş bir Tatar muallim Sunatullah Bekbulat ile birlikte bu yazıyı okur-

Zeki Velidî Togan, 1964' te Yeni Delhi'de Hindistan Cumhurbaşkanı Muavini ile konuşuyor.

ken orada birisi hazır bulunmuş, o da bunu başkalarına söyleyerek hakkımda birçok dedikodu çıkmasına vesile olmuş. Benim artık İslâm çerçevesinden çıkmış olduğumu söyleyip babamın da bulunduğu bir ziyafette onun kalbini fena surette kırmışlar. Bu yüzden babamın bana münasebeti birden değişti. Sebebini ve yazının «Kalem» kütüphanesi sahibinin elinde bulunduğunu, bunu yok etmem gerektiğini annem anlattı. Ben ata binerek koşa koşa İsterlitamak'a geldim. Kalem kütüphanesi sahibinden o yazıyı aldım ve böyle bir yazıyı ne görmüş ve ne de okumuş olduğunu söylememesine dair söz alarak eve geldim. Hadiseyi anneme anlattım ve babamı teskin eylemesini rica ettim. Fakat bu iş böyle kolaylıkla hallolunamadı. Ben bir gaf yaptım: Yazıyı yırtıp yok ettim demedim. Babam:

«Nerede o yazı?» deyince ben de ona karşı hiç yalan söylemediğim için, çıkardım verdim. Bununla aramız büsbütün bozuldu ve benimle hiç konuşmaz oldu. Artık sabah namazlarına da kaldırmıyordu. Annemi çok vakit ağlar görürdüm. Kardeşlerime bir şey sezdirmezlerdi, fakat gene de bir şey olduğunu ve ailemiz içinde bir yabancı vaziyetine düştüğümü anlıyorlardı.

Hadiselere sebep olan mektubumda şöyle diyordum:

«Münevver insanlar için din, kâinatta bir şuurun hâkim olduğuna, onun şuurlu varlık tarafından tedvir olunduğuna, insan hayatının cisim içinde geçirdiği devre münhasır kalmayıp, ruh sıfatıyla fanî vücuttan ayrı bir hayatı olacağına inanmasından ibarettir. Avam ise Allah'ı kendi dilinde konuşan bir insan gibi telâkki eder, hatta ona kendi dilinde, yahut İbranî yahut Süryanî dillerinde söylenen sözler atfeder. Avam, dünyada taşıdığı vücut ve kemikleri ile birlikte kaldırılarak, mahkemelerde olduğu gibi Allah tarafından isticvap edileceğine inanır. Halbuki arz gibi daha kaç milyar, belki de hiç sayısız âlemleri yaratan ve onları idare eden Allah'ın ancak vazettiği kanunları, tabiat nizamları vardır. Karıncaların kavgasıyla olduğu gibi Ahmed'in, Mehmed'in işleriyle ayrıca uğraşmaya onun vakti yoktur. İnsanlar arasından zuhur eden peygamberler hayatın ve kâinatın mebdei ve sonu, moral ve gelecek hayat meseleleri üzerinde çok düşünen uzun murakabeleri neticesinde başka insanların bilemediği bir çok şeyler öğrenen, kendilerini kâinatın esrarına vukuf ve Allah'a karabet hâsıl eden mümtaz insanlar diye tanırlar. Fa-

kat kendileri avamdandırlar ve avamın seviyesine göre söz söylerler. İnsanlara ibret vermek maksadıyla naklettikleri tarihî hikâyeler, halk içinde yaşayan ve o muhite iyi malûm rivayetlerdir.»

Bunları belirten yazımı okuduktan sonra babam benim Müslümanlık'tan tam olarak ayrılmış olduğuma inanmıştı, fakat ailemiz içinde bir facia şeklini alan bu mevzuu kimseye anlatmaz ve bana karşı duyduğu derin nefretini kimseye hissettirmezdi. Sabah namazına kaldırmadığı halde, başkalarının hazır bulunduğu yerlerde namaza iştirak eylememi istiyordu. Bunu annem vasıtasıyla bana haber vermişti. 15 gündür, hayatımda babamdan hiç duymadığım ağır tiksinti ve nefret hissi içinde yaşıyordum. Kalkıp Kazan'a gideyim dedim, fakat böyle bir hareket ailemle alâkayı büsbütün kesmek demek olacaktı, annemi çok üzecekti, sabredeyim, belki dayım bir hal çaresi bulur, diye düşündüm. Bir gün babam bana:

— «Kalk dayına gideceğiz,» dedi.

AİLE MAHKEMESİ

Beni arabasına bindirmek istemediğinden, atla gideceğimizi bildirdi. Ütek köyüne gelip dayım Habib Neccar'ın evine girdiğimiz vakit bütün akrabalarımızın, annemin Taş-büken, Yalgızkayın, Yanırıs köylerinde ve Ütek köyünün kendi mahallelerinde imam bulunan büyük, küçük biraderleri ve enişteleri ve hanımlar gelmiş bulunuyorlardı. Ben, hakkımda bir aile mahkemesi kurulmuş olduğunu zannettim. Fakat konuşmalardan, gelenlerin ancak bazılarına bu meselenin hafif bir şekilde anlatılmış olduğunu hissettim. Bazıları soğuktu, bazıları ise benimle şakalaşıyordu. Akşam namazından sonra yemek yendi. Bundan sonra artık adamakıllı bir aile mahkemesi oldu. Babam çok sert konuştu. Ben ona:

— «La'in lam tantahî la'arcümannaka» demek mi istiyorsun baba, dedim.

Kur'ân'dan alınan bu Arapça söz «bu işi bırakmazsan, seni taşla vurup öldüreceğim» demektir ki, İbrahim Peygamberi tehdit eden babasına atfedilen sözdür. Babam:

— Hayır oğlum, seni daima kendimizden bildiğim için söylüyorum, sen âlimsin. İşte karşıma Kur'ân'ı koydum, dedi ve ağlamaya başladı.

Kebir Molla ismindeki eniştem de:

— Bu bir kâğıttır, bakalım acaba onun hepsi kendisinin fikirleri midir? diyerek beni müdafaa etti.

Dayım ise:

— Oğlum, yabancı muhitlerde dolaşıyor ve çok okuyorsun, elbette fikirlerinde değişiklikler hâsıl olacaktır, bunu babana da söylüyorum, senin daima Müslüman kalacağına ve Kur'ân'ı sevdiğine inanırız. Yalnız bir şey var; kafana gelen ve milletin karvayamayacağı garip sözleri bu memlekette kimseye söylemeyin. Hele hiç yazmayın, bundan düşmanlarımız istifade ederler, bunlar dönüp dolaşıp babana, bana ve bütün bu ailemize dokunur. İşte Şahşerif Metinof (eski Duma azâsı), senin Rusça'yı bu kadar iyi kavradığına, bir avukat gibi istidalar yazmasını bildiğine hayran. Biz hepimiz, yaşın müsait olunca, senin zemstvo'ya (belediyeye), hatta Duma'ya bu vilâyetten azâ seçilmeni istiyoruz, bunu herkes isteyecektir. Yalnız hakkında dedikodu çıkmasına sebep olacak sözleri söyleme.

Sonra (Yestük) denilen «İşa» namazı oldu. Bunda bütün aile vardı. Dayımın her iki karısı çok güzel insanlardı, her ikisi de tahsilli idi, büyükannem mübarek âlime bir kadındı. Bunlar beyaz çarşafları namaz için serdiler. Bu bir aile namazı, münevver insanların namazı idi. Böyle Kur'ân'ı anlayan, Arapça'dan haberi olan aile efradımızın, kadınlar arkada olmak üzere kıldıkları namazdan çok hoşlanır

Ord. Prof. Dr. Togan, 1958'de Amerika'daki Harvard üniversitesinde konferans verirken.

dım. Kış aylarında annemin ve babamın birader ve enişteleri, hanımları ve çocukları ile birlikte evlerimizi doldurarak 3-4 gün misafir kalırlardı. Diğer namazlar için yanımızdaki camie giderler, fakat «Yestük» namazını böyle beyaz çarşaflar üzerinde erkek, kadın beraber ve dayım imam olmak üzere kılarlardı. O da Kur'ân'ın seçme âyetlerini okurdu. Bu defa da böyle oldu. Dayım namazda mutat olmayan bir şekilde Kur'ân'ın «Hicr» sûresini okudu. Ve bilhassa şu âyetleri yavaş yavaş okudu: «Sana emredilen işi açıkça telkin ve izhar et, müşriklerin dediklerine iltifat etme. Biz seninle istihza edenlerin haklarından geliriz. Biz, biliyoruz ki, onların söyledikleri kötü söz ve gıybetlerinden canın sıkılıyor, fakat sen Allah'a hamd et ve ona yükünenlerin biri ol».

İkinci rekâtta «Fussilat» sûresinden «Rabbimiz Allah'tır diyen sonra sebat ve bunda istikamet gösteren insanlara Ferişteler kendiliklerinden inerler, ta ki onlar korkmasın, kaygılanmasınlar. Ferişteler onlara dünya ve ahiret hayatında dost ve muhafız kalacaklarını söylerler» mealindeki âyetleri okudu ve «Ben elbette Müslümanlar'dan biriyim diyen ve Tanrısına dua eden kimsenin sözünden daha güzel sözlü kim var» âyetini ise daha temkinli ve kuvvetli olarak okudu. Sonra «İyilikle kötülük müsavi değildir, kötülüğe iyilikle mukabele edersen, düşmanlarını dahi dost olarak kazanabilirsin» âyetlerini okudu. Dayım, bu âyetlerle bana hitap ediyordu. Çünkü o babama nispetle daha liberal fikirlere malikti. Namazdan sonra âdeti üzere bize yüzünü döndü ve namazda okuduğu âyetlerle ilgili sözler söyledi.

Namaz bitince babam: «İşte dayın bütün meseleleri halletti,» dedi. Dayım da:

— İslâm tarihinde en büyük simalardan Emevî Velid Bin Muâviye Kur'ân'ı yırtıp atmış ve ona hitap ederek «Git, kıyamet gelince sahibin olan Allah'a Velid beni yırtıp attı diye söyle» mealinde şiir söylemiş; Emevî Mervan Bin Muhammed ile Halife Me'mûn'a hür fikirler taşıdıkları için zındık demişler; oğlumuz bunlardan daha kötü bir Müslüman değildir. Kafasına bazen garip fikirler geliyormuş, böyle fikirler, her düşünenin kafasına gelebilir. Müslüman âlimleri arasında Zulkarneyn'in Yunan hükümdarı İskender-i Kebir olduğunu söyleyenler olmuştur, dedi.

Beni muhakeme eden ailemizin, aramızda büyük ıstıraplar doğuran elîm bir hadiseyi bir namaz esnasında Kur'an'dan nakledilen bir âyetle tatlıya bağlayabilmesi, fevkalade bir işti. Burada bana ilk defa olarak ve katiyetle malûm oldu ki, dayım tam mânasıyla liberal fikirli bir şahsiyetti. O benim fikirlerimin hemen hepsine iştirak etmiş, onları bir fikir olarak takdir bile etmiş. Fakat burada en mühim nokta, onun taktikteki mahareti idi: O, birçok hususta benim düşündüğüm gibi düşünüyor, fakat onları kimseye söyleyip başına dert açmıyor. Babamın hatırı için beni muhakeme altına almış, fakat hakikatte beni korumuş. Beni korurken de kendi noktai nazarını taassupla ve şiddetle müdafaa eden babamın hatırına beni müdafaa ediyormuş gibi bir fikir gelmesine yol vermemiş, işi Kur'ân'a bırakmış ve babamın boynunu bükmüştür. Kur'an'dan okuduğu âyet ile babamı teskin ettiği gibi, beni de taşımakta olduğum fikirler yüzünden muaheze etmek şöyle dursun, bilâkis bu yolda düşmanların dedikodularına aldırış etmeden devam etmeye teşvik bile etmişti.

O günden sonra babamla dinî ve felsefî mevzular üzerinde hiç münakaşa etmez olduk. Zaten bundan sonra bu gibi mevzularda kimseyle münakaşa etmedim, kimsenin akidesine dokunmadım ve dayımın «İnsanlarla konuşurken, Peygambe-

rin insanlarla akıllarına sığdırabildiklerine göre konuşunuz,» dediğini asla unutmayın,» sözünü hiç bir vakit hatırımdan çıkarmadım.

Ağustos ayında ot biçimi «imece» sinden sonra işçilerle birlikte dağlarda Örik nehrindeki meralara gidip, belki iki hafta ot biçtim ve topladım, kışın bir kısım hayvanlarımızın barınacağı «otar» denilen kulübeleri tamir ettim. Etraftaki «ağaç» (suluk) lardan ki, bunların bazıları bizzat tarafımdan oyulmuştu, bal topladım. Akrabamızdan Ferey Molla isminde bir zenginin çadırlarında kalarak bir müddet kımız içtim. Burada Nikolay Moşkov isminde bir mühendis vardı. Tedavi için kımız içmeye gelmişti. Onunla geyik avcılığına çıktık. Bu münevver zatla yapılan avcılığımız Turgenyef'in «Bir Avcının Hatıratı» kitabındaki hikâyeleri andırıyordu. Bu zat, Sosyal-Revolusyoner (SR) akımına mensuptu. Çerneşevski' nin âşıkı idi.

Buradan dönerek eve geldiğimde Yumran köyünden babamın dostu Numan Hacı adlı şeyhin oğlu Mansur Efendi bize geldi. Bu zat, Mekke ve Medine'de okuyordu. Arap edebiyatına vâkıftı. Memleketini ziyaret için gelmişti ve tekrar gidecekti. Bizde birkaç gün kaldı. Bu arada İskender Zulkarneyn meselesi konuşuldu. Bu zat, Zulkarneyn'in, Yunanlı İskender' den ibaret olduğunu, İslâm âlimlerinden el-Bîrûnî'nin Âsârı'l-Bâkıye isminde eserinde bahis mevzuu etmiş olduğunu söyledi. Bu eser de Avrupa'da basılmış imiş. Ben Kazan'a geldikten sonra bu eseri Profesör Katanof'un yardımıyla Almanya'dan getirttim. Bu benim hayatımda yeni bir ufuk açan hadise oldu. Çünkü eserde beni ilgilendiren birçok meseleler bahis mevzuu olmuştu. O senelerde Almanca öğrenmekte olduğumdan, kitabın başındaki Almanca mukaddemesini de, muallim Rklitski'nin yardımıyla Türkçe'ye tercüme ettim. Mansur Efendi'nin verdiği bu kısa malûmat sayesinde El-Birunî'yi öğrenme yoluna girmiştim. Mansur Efendi Hicaz'daki hadiseler dolayısıyla 1920' de ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiş ve Hatay'da Erzin kasabasında imam olmuş. Ben, 1951' de oraya gidip kendisini ziyaret ettim ve 1910' da evimizde misafir bulunurken bana El-Birunî'nin bir eserini tanıttığını, bunun için kendisine minnettar olduğumu, bundan sonra 40 sene El-Birunî'nin eserleriyle meşgul olduğumu söyledim. İsterlitamak'ta yanlışlıkla «Kalem» kütüphanesi sahibinin eline düşen ve ailemizde büyük bir buhran doğuran bir yazının dayımdan büyük bir taktik dersi almama, lâyik fikirlerimin ailemiz muhitinde legalize edilmesine sebep olması, nihayet aynı yazının beni Mansur Efendi'nin yardımıyla El-Birunî'ye kavuşturmuş olması, hayatımdaki mühim hadiselerin birisi oldu.

Ufa'da 1915 yılında muallimlik yaparken, tarih kitabımı evvelki tab'ında nâşir İdrisof tarafından «Biz Tatarlar'ı ilgilendirmez» diye çıkarttığı Şark Türkleri tarihini de ilâve ederek bu eserin bir muhtasar şeklini ve Fergana hanlarının XVIII. asır tarihine dair elime geçen yeni vesikaları Türkistan Arkeoloji Cemiyeti Zabıtları'ndan neşrettim. Bu arada ihtilâlci fırkalara girmek yolunda teklifler vaki oluyordu ama, günün birinde tevkif edilecek olursam, ilmî mesaim geri kalır diyerek bu partilere azâ olmadım. Samara'da Fergana valisi Nalivkin'i tanımıştım. Bu zat, iyi Türkçe ve Farsça bilirdi. Tarihimizi esas orijinal kaynaklarından öğrenen bir tarihçi idi. Hokand Hanlığı tarihine dair neşrettiği eseri Fransızca olarak da yayınlandı. Bir de 1908' de «Eski ve şimdiki halde Yerliler» (yani Türkistanlılar) isminde çok güzel ve Türkistanlılar'a karşı sevgi hisleriyle yazdığı bir eseri vardı. Karısı da «Yerli (Özbek) kadınlarının durumu» unvaniyle çok mühim bir etüt neşretmişti. Nalivkin valiliğe kadar yükselmiş bir asker olmasına rağmen, Sosyal-Demokrat Partisine dahildi. Bu sıfatla Duma'ya aza oldu. 1913'te kendisiyle görüştüğümde Müslümanların teşkilâtlandırılması lüzumunu söylemişti. O yıl yaptığım Fergana seyahatimde «Türkistan Sesi» (Golos Türkistana) unvanıyla bir gazete neşrini kararlaştırdık Gazetenin ideoloji cephesini şu üç madde ile tespit etmiştim: 1) Sibirya'ya demiryolu hattı ile Afganistan ve İran sınırları arasında yaşayan bütün yerli ahalinin hukuk ve vergilerde Ruslarla müsavatı, 2) Göçebe Müslümanlar yerleştirilmeden, köy ve şehirlere yerleşenlere toprak verilmeden önce Rus muhaceretine yol verilmemeli. 3) Asrî maarifin yayılması.

Ben, herhangi siyasî hareket olursa, bunun ilmini yapmak fikrinde idim. Fikrimce Başkurt'ların ayrı bir siyaseti olamazdı. Tarihî mücadelelerde ve arazi meselelerinde Rus muhacirleri ile mücadele hususlarında Kazak - Kırgız'larla bir olduklarından, siyasî teşebbüslerinde de Türkistan ile bir olmaları gerektiği kanaatindeydim.

GELECEK YAZI:

1917 İNKILÂBI

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

İkinci Ocak: BOSTANCILAR

Bu yazı serisi 1. sayımızda başlamıştır.

Yazan: P. G. İNCİCİYAN

2' NCİ OCAK — BOSTANCILAR: Bunlar asker olmakla beraber padişahın bahçelerini ve bütün saray ve kalelerin bostanlarını korumakla mükellef ve dolayısıyla sarayın hususî hizmetkârı makamındadırlar. Padişahın ve bütün saray mensuplarının kayıklarını da çektikleri gibi, **kulluk** vazifesini ifa ederek yollarda haydutluk etmek suretiyle memleketin asayişini ihlâl eden kimseleri tevkif ederler. Bu ocağın yekdiğerinden müstakil iki başı olup, bunlara **bostancıbaşı** denir. Biri Edirne şehri ve sarayının ve civar mevkilerin memuru olup, maiyetinde 3 100 bostancı vardır. Diğeri evvelkinden daha büyük olup, İstanbul'da oturur ve maiyetinde 6 000 bostancı bulunur. İkinci Bostancıbaşının hüküm sahası pek geniş olup, İstanbul ve civarında bulunan bütün saray ve köşkler ve İstanbul limanı ile Boğaz'ının ve Tuna mansabından başlayarak Aynaroz dağına kadar olan sahillerin idaresi ona verilmiştir. Saray-ı Hümâyûn'un nazırı mesabesinde olup taşraya sürülecek veyahut sair suretle cezalandırılacak siyasî mücrimler ona teslim olunur.

Bu Bostancıbaşı, **koltuk vezirleri**'ndendir. Padişahla temas edebilenler bu suretle yadedilir. Bostancıbaşı dahi padişah gezmek için kayığa binerken elini padişaha uzatır ve dümeni tutmak suretiyle kayığı idare eder. Bundan dolayı padişah ile lâubali surette konuşabilir. Çünkü padişah denizde ve sahilde gözüne çarpan bir şey görse, ona sorar. Sarayda askerin başı olduğu için yalnız bostancıbaşı padişah gibi sakal taşıyıp, sarayın diğer mensupları, hatta şehzadeler bile tıraşlı olurlar.

Bostancıbaşıdan sonra **Bostancı Kethudâsı** ve **Bostancılar Odabaşısı** gelir ki, bunlardan aşağıda bahsolunacaktır.

Haseki Ağa: Bostancıbaşının yokluğunda vazifesini haseki ağa ifa edip maiyetinde bostancıların seçilmişlerinden 30 haseki bulunur. Bunların vazifesi padişahın emirlerini lâzım gelenlere tebliğ ve icra etmektir. Bu itibarla padişahın arkasından giderler. Merasim günlerinde padişah ve saray erkânı yola çıktığı zaman hasekiler önden yol açarlar ve yol üstünde seyircilere ayağa kalkmalarını emrederler. Bu gibi günlerde ata binmiş olup ellerinde uzun beyaz değnek ve bellerinde kılıç vardır.

Tuzbaşı Ağa: Padişah sefere çıktıkta lüzumlu eşyayı ve erzakı temin etmek ve saklamak buna ait bir vazifedir.

Kayık Kapıcı Ağa: Bütün saray mensuplarının kayıklarına bakmakla mükelleftir.

Mumcular Ağası: Maiyetindeki mumcuların başıdır.

Usta: Padişahın kale, köşk ve saraylarının muhafızıdır.

Bostancıların ocağı birçok odalara ayrılmıştır. Bunlar yeniçeriler gibi maaş alırlar. **Barata** denilen serpuşlarından başka, diğer elbiseleri de yeniçerilerin aynıdır. **Barata**, çanta biçiminde erguvanî saya çuhadan yapılmış ve arka tarafa eğilmiş bir serpuştur. Bostancı ocağı ancak padişah sefere çıktığı vakit harbe gider. Yalnız Sultan Mahmud devr-i saltanatında padişah harbe gitmediği halde 4 000 bostancının Kırım'da Ruslar'a karşı harbe gönderildiği rivayet edilir.

Bostancı ocağından başka sarayda hizmet eden diğer piyade askerler de vardır ki, bunlar sarayın adi hizmetlerinde kul-

lanılırlar. Meselâ **aşçı, çamaşırcı, baltacı, yedekçi, helvacı** gibi. Yani bunlar askerden ziyade sarayın hususî hizmetkârı olup, hepsi birden, bir bölük teşkil eder ve bir suretle sarayın muhafazası işini görürler.

İşbu hizmetçiler arasında hakikaten asker sınıfına mensup olan yalnız peyklerdir ki, bunların 24 başı olup, merasim günlerinde padişahın önünden ve iki tarafından giderler. Yani bir çift peyk, bir tarafta, bir çift solak diğer tarafta, Romalılar'ın kıyafetiyle ve başlarında uzun ve tezhipli gümüş serpuş ve serpuşun ön tarafında yükselmiş bir tüyü bulunduğu ve ellerinde iki ağızlı ve **teber** denilen bir balta olduğu halde yer alırlar. Başlarına **peykbaşı** denilip sarayın beyaz hadımağası olan kapıağasının maiyetindedir.

3. OCAK - CEBECİ: İşbu ocakta 6 000 kadar cebeci bulunup kışlaları Ayasofya' dadır ve müteaddit odalara ayrılmıştır. Bu odaların iç idaresi yeniçerilerin aynıdır. Başlarında **cebecibaşı** denildiği gibi her odanın da **odabaşısı** vardır. Başlıca silâh depoları, silâhlar ve istihkâmlar, işbu ocağın elinde bulunup birçok defa ispat ettikleri gibi bunlar en ziyade terbiyesiz ve asi askerlerdendir.

4. OCAK - TOPÇULAR: Miktarı 10 ilâ 12 bin olup, başlarına **topçubaşı** denir. Topçubaşı, aynı zamanda Tophane Nazırı'dır. Çünkü Osmanlılar daima tunçtan yapılmış top kullanırlar. Avrupa devletlerinden hiç biri top hususunda onların kâbına varamayıp yalnız harp gemileri için demir toplar yaptırmaya başlamışlardır. Bunlar arasında **kumbaracı** denilen başka bir sınıf vardır ki, şimdi 600 kişiden ibarettir ve başlarına **kumbaracıbaşı** denir. Top arabacıları dahi top ve teferruatını nakletmekle mükellef olup, başlarına dahi aynı isim verilir.

Eskiden **akıncı** ve **eşkinci** namıyla diğer askerî sınıflar da bulunurdu ki, bunların vazifesi harp esnasında mermi ve tüfek taşımak, yol tesviye etmek ve küme küme akın yapmaktan ibaretti. Bunların adedi hayli çoğalmıştır. Rumeli kıtasında 40 000 ve Anadolu cihetinde dahi keza 40 000 kişiye çıktılarsa da III. Sultan Mehmed devrinde yani hicretin 1004 (1595) tarihinde Eflâk beylerinden Mihal' in fitnesi vakasında bunlar Tuna'nın ötesinde Yerköyü ovasında icra ettikleri muharebeler sırasında çok kırıldılar ve âdeta mahvoldular.

Sipahi: Farsça'da asker manasında olan sipahi kelimesi, Türkçe'de yalnız süvari askere denir. Bunlar meşhur ve kalabalık olup kendilerine **zeametli** ve **tımarlı zaim** denir ve maaş yerine kendilerine tahsis edilen arazinin gelirini alırlar. Çünkü eski Osmanlı padişahları arazi zapt ettikçe bazı yerleri (bilhassa kilise, manastır gibi müesseselere ve küçük hükümdarlara ait araziyi) süvari askerlerine maaş mukabilinde terk ettiler. Netekim İsveç'te dahi böyle olurdu. Bu gibi arazi bazen padişah tarafından hizmetleri geçen askerler ile saray memurlarına parasız verildiği gibi, bazen de müzayede ile satılırdı. Çok zaman her zeametin kıymeti 3, 4, 5 keseye baliğ olup yalnız iki zeamet daha büyük kıymeti haiz ve bunlar tersane derya kalemine ait olup biri Adapazarı'nda bulunur ve 15 keseye satılır ve diğeri dahi Aydın'da Gelenbe denilen mevkide olup 33 keseye satılır.

Zeamet sahiplerine zaim denilip bu kelime Arapça'da kefil manasına gelir ve ıstılahta kumandan, efendi demektir. Zeamet, iki türlüdür. Biri arazinin zatına malik olmayıp yalnız gullesini tasarruf etmektir ki, bu gibi arazi mutasarrıflarının ölümünden sonra devlet hazinesine rücu eder (*). İkinci nevi araziye malik olup harp esnasında mülkünün gelirinden 5 000 akçaya mukabil çadırı, silâhı bilcümle levazımı ile bir süvari asker vermekle mükelleftir. Binaenaleyh bu takdirde 1 000 akça gelir getiren araziye malik olan bir zaim iki süvari, 1 500 akça olan 3 süvari ilâh... verir.

Zeamet için yukarıda verilen tafsilât, tımar için de aynıdır. Şu kadar ki, irat miktarı ve arazinin beratı hususunda fark vardır. Keza tımar eshabı harp zamanında fazla olarak orduya saman, ot, arpa vermekle de mükelleftir. Zaten tımar ismi de bundan dolayı verilmiştir. Çünkü Farsça' olan bu kelimenin manası bakmak, endişe etmek demektir. Bazıları da tımar kelimesini Rumca **timi** şeref kelimesinden gelme zanneder. Çünkü harpte bahadırlık şerefini kazananlara tımar verilir. Netekim Rumlar bu şerefe **tımarya** ve tımar sahibine **tımaryoti** derlerdi. Velhasıl tımar ve zeamet eshabı sulhta devlet hazinesine bir gûna vergi vermezler. Zaimlerin adedi eskiden beri 11 bin ve tımarlıların adedi 72 bin olarak gösteril-

(*) Az zaman evvel bunların erkek evlâdı tevarüs ederdi. Lâkin şimdi veraset yolu ile intikal etmeyip, bir lütuf olmak üzere şayet diğerlerine müsavi fiyat verecek olurlarsa tercihan onlara tefviz olunur. Bununla beraber zaim hayatta iken hastalanır ve araziye bakamazsa, zeameti evlâdına teslim edebilir.

«Müelliftn notu»

Bir Alay Çavuşu.

mektedir. Harp çıkınca padişah tarafından bütün paşalara tımar ve zeamet sahiplerini toplamak üzere hatt-ı şerîf gönderilir. Bunlara **alaybeyi** kumanda edip sancakbeyi hakkında 5. fasılda tafsilât verilmiştir.

Sipahilerin maaşı yeniçerilerden daha fazla olup, günde 99 akçaya kadar çıkabilir. Bu ise yeniçerilere verilen en yüksek maaşın üç misli demektir. Ekseriya sipahilerin maaşı bir defada ve 150 kese olmak üzere ödenir.

Bununla beraber, Osmanlılar'da sipahiler piyadeden daha zayıf ve aşağıda sayılıp bunlar harp vazifelerinden başka kale istihkâmları yapmak ve tımarlılar siper kazmak, metris yapmak, toprak kazıp taşımak, geçilmesi zor yolları düzeltmek ve büyük köprüler inşa etmek gibi adi hizmetlerde kullanılırlar. Bu gibi işlerde civar halk da hizmete çağırılır. Padişah harbe gittiğinde yolun birkaç mil kadar mesafesi üzerinde yolun her iki tarafında ve vezirin geçeceği yol üzerinde dahi yalnız sol tarafta ve bir kulaç yükseklikte toprak yığmak âdet idi. Muhasara esnasında düşman istihkâmlarını yıkmak vazifesi de sipahilere ait olup, harpte tayfa ve bahriye efradına lüzum görülürse tımarlılar harp gemilerinde kullanılırlar. Çünkü bunların maaşı fazla olduğundan, bu gibi hizmetlere bunlar daha müstahak görülür. Eski âdet üzere padişahın tuğcuları ve yedekçileri de sipahilerden alınır.

Gedikli Zaimler: Bunlar Saray-ı Hümâyûn'dan maaş alan ve padişah nerede ise orada bulunup ancak padişah harbe gittiği takdirde sefere giden bir nevi süvari askeridir. Bunlar, zaimler arasında en

meşhuru olup, aynı zamanda hem askerî, hem de mülkî memuriyetleri vardır ve iki kısma ayrılırlar. Şöyle ki, 200 kişiden mürekkep olan birinci kısma **gedikli zaim müteferrika** ve keza 200 kişiden müteşekkil ikinci kısma da **gedikli zaim çavuşu** denir. Kapıcıbaşıdan sonra Osmanlı memleketlerinin muhtelif cihetlerinde bulunan meşhur zatlar yanına bunlar gönderilip bu vazife ise hem muteber, hem de kârlıdır. Gedikli zaimler 2 ocak ve 4 bölüğe ayrılıp birincisi sipahi ocağıdır ve 12 000 kişi itibar olunur. İşbu ocağın tuğu kırmızı bayrak üzerine dikilmiş olup başları **sipahiler ağası**'dır. İkinci ocağa **silâhdar ocağı** denilip efradının adetleri keza 12 000 ve tuğları sarı bayrak üzerine dikilmiştir. Başlarına da **silâhtar ağası** tesmiye olunur. Dört bölüklerden birincisine **ulûfeciyân-ı yemîn** denilip bayrakları yeşildir. İkincisine **ulûfeciyân-ı yesâr** denilir. Bayrakları yeşil üzerine beyaz çizgildir. Üçüncü bölüğe **gurabây-ı yemîn** denilir ve bayrakları beyazdır. Dördüncüsüne de **gurabây-ı yesâr** denilip beyaz üzerine kırmızı çizgili bayrakları vardır. Her bölüğün 1 500 muallimi ve birer **bölük ağası** bulunur. İşbu bölük ağalarından ikisi sipahiler ağasının ve diğer ikisi de silâhtar ağasının emrine tabidirler. Bilcümle süvari askere kumanda eden mezkûr iki ağanın her ikisi sınıf ve salâhiyet itibarıyla birbirine müsavi olup ancak sipahiler ağası maiyetiyle birlikte ordunun sağ cenahında ve silâhtar ağası dahi maiyetiyle birlikte sol cenahta yer alırlar. Osmanlılar'da irsî asalet olmamakla beraber terbiye ve talimleri fazla olduğundan, zaimleri asılzadelerden saymak lâzımdır. Bu itibarla gerek Saray-ı Hümâyûn, gerekse padişahın diğer saraylarında ekseriya yazı yazmak ve askerî talim öğretmek üzere vazifelendirilirler. Evvelce bugünkünden ziyade itibarlı ve nüfuzlu idiler. Çünkü yağmacılık yaparak itibarlarını düşürmüşlerdir ve bütün hudutlara dağıtılmış olup, her yerde sayıları az ve nüfuzları da mahduttur.

Müteferrika Ağalar: Bunlar da başka bir sınıf olup, her ne kadar süvarilerin inzibatına memur görülmekle beraber zeametli çavuşlar gibi padişahın emirlerini tebliğ etmek üzere memur olarak gönderilirler ve zaimler gibi ikiye ayrılmışlardır. Birincisine **zeametli** denilip arazileri ve 500 kadar muallimleri vardır. İkincisine de **gedikli** denir ve Saray-ı Hümâyûn'dan maaş alıp evvelkilerden daha itibarlı ve adetleri de 200'dür. İşbu sınıfın başında **müteferrika ağası** bulunur.

Çavuşlar: Efradı kalabalık bir sınıf olup, nizam ve talimatları mucibince kendilerine tayin edilen hizmetler askerî hizmetlerden sayılır. Halbuki askerlikle alâkası olmayan bazı hususlar dahi bunların vazifeleri arasındadır. Bu hususlarla vazifeli çavuşlar ikiye ayrılmış olup, birincilere **zeametli çavuş ağaları** denir. Bunlar Saray-ı Hümâyûn memurlarından sayılır ve vazifeleri mühim hallerde padişahın emirlerini ulaştırmaktan ibarettir. Adetleri 30 kişi olup, emlâk-i hakikiye iratları kendilerine maaş olarak tahsis olunmuştur. İkincilere **gedikli çavuş** denilir. Bunların vazifesi adi şeylerden ibaret olup, divan kapıcıları gibidirler ve bilhassa muhakemeye müteallik ufak tefek emirleri tebliğ ve divan esnasında muhasım taraflar arasında inzibatı muhafaza ve bunları münasebetsiz hallerde bulunmaktan men ile mükelleftirler. Maaşları Saray-ı Hümâyûn'dan verilip adetleri 600'e çıkmış bulunmaktadır. Her iki kısmın âmiri de **çavuşbaşı**'dır. Ancak gedikli çavuşların maiyetinde diğer memurlar da bulunur. Bu hususiaki tafsilât 5 numaralı fasılda geçmiştir.

Alay Çavuşu denilen bir sınıf daha vardır ki, bunların vazifeleri her bakımdan askerîdir ve harp zamanında adetleri çoğaltılır. Her bir ocağın kendine mahsus çavuşları bulunur. Alay günlerinde, bu arada iki bayram ile Mevlût'ta padişah cami-i şerife giderken alay erkânı arasında ayrı ayrı mesafelerde **kırmızı kadife şalvar ve altın oluk nimten** giymiş oldukları ve ellerinde gümüş zincirli asâ bulunduğu halde hazır bulunarak alayın tanzimi ile meşgul olurlar ve ara sıra yüksek sesle mevkib-i hümâyûn'u harekete davet ederler. Bunlar her ne kadar Dîvân çavuşlarından büsbütün farklı iseler de suç işlemeleri halinde zalandırılmaları çavuşbaşı'nın salâhiyeti dahilindedir ve her ocak mensupları âmirleri huzurunda muhakeme edildikleri gibi, alay çavuşları da çavuşbaşının divanında muhakeme olunurlar.

İşte Osmanlılar'da askerî sınıflar bunlardan ibaret olup, harp zamanında bunların içinde **binbaşılar** bulunur. Paşaların dahi maiyetlerinde kendileri tarafından tayin edilen zabitler ve memurları olup bunlar ganimet elde etmek ümidiyle diğerlerinden fazla hevesle çarpışırlar.

1792 - 1793 tarihinde gerek karada, gerek denizde olmak üzere yeni askerler ihdas olunmuştur; bunlar Avrupa'nın bugünkü usulü üzere talim görmektedirler.

Gelecek Sayımızda:

OSMANLILAR'DA DİN VE MÜLKÎ TEŞKİLÂT

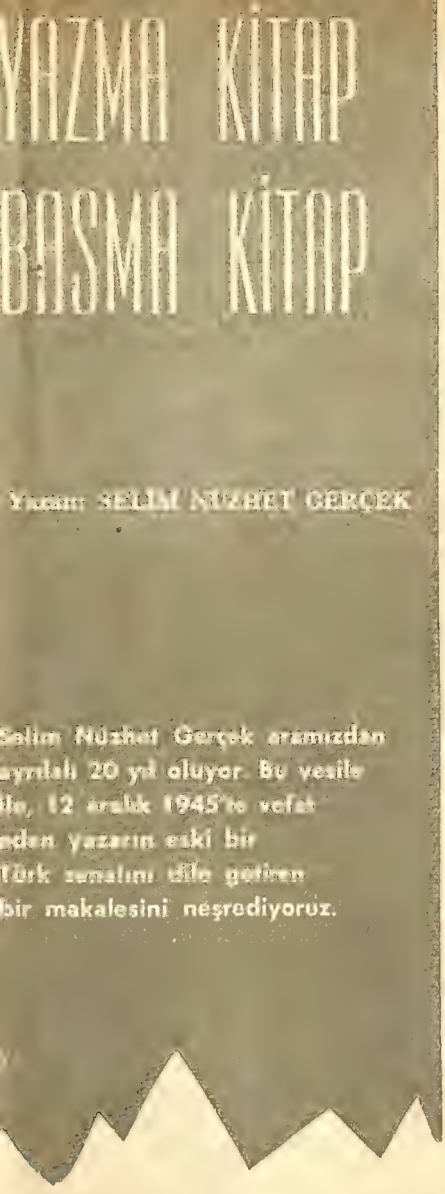

TÜRK benliğinin kudretini, asaletini belirtmek, Türk zevkinin inceliğini, zarifliğini meydana çıkartmak, Türk sanatının gerçekliğini, bütünlüğünü göz önüne koymak için tam bir numune olarak eski Türk kitabını ele alabiliriz. Burada basma değil, tabiatıyla yazma kitabı kastediyorum. Bugün, matbaamız çok terakki ettiği halde kitabımızın çehresi bir türlü kâfi derecede munisleşemedi, güzelleşemedi. Onun da, yakında tahakkuk etmesini temenni edelim.

Bizde yazma kitaba meyil çok eskidir. Âdeta ananevîdir.

Fransız sefareti tercümanı olarak on yedinci asırda uzun müddet aramızda yaşamış bulunan Galland, bu meylimize karşı duyduğu âdeta hayreti, bakınız nasıl anlatıyor: «Türkler'in matbu kitaptan zevk almadıklarını sözüme ilâve etmeliyim. Basma kitabın okunmasının daha kolay olduğunu kabul etmekle beraber, işlek olmayan bir yazıyla yazılmış bile olsa, Türkler yazma kitapları en iyi basmalara tercih ediyorlar.

«İstanbul'da bir kitapçıda İbni Sina'nın basma eserlerini gördüm. Bu kitap Arap harfleriyle basılanların en güzeli, yazısı el yazısına en yakını olduğu halde, uzun bir müddet satılamadı. Halbuki aynı kitabın yazma nüshaları gerek tanıdığım bu kitapçı, gerek diğer kitapçılar tarafından ve gayet pahalı olarak, satılmaktaydı.»

Evet, eskiden beri yazma kitabımız çok rağbet görmektedir. Bunun sebeplerini araştırmak için, en bol olan bir numunesini, meselâ bir divanı ele alalım: Şair, şiirini yazar, tedvin eder, hattata verirdi. Hattat, şiirin ahengine uygun bir tenasüp temin etmek emeliyle onu kıvrak bir tâlikle yazardı. Sonra divan, müzehhibin eline geçer, sayfalar altınla çerçevelenir, başlıklar lâleler, karanfillerle bezenir, altın ve gümüş yaldızla cazip renklerle süslenirdi. Hatta bazen sayfa kenarları, halkârî nakışların baygın ivicaçlarıyla donanırdı. Bu da kifayet etmez, divanı mücellit alır, ona en ince, en güzel derilerden şemseli veya kalemkârî nakışlı bir kap yapardı. Bu güzel ciltlere elin sürülmesi bile yeni bir hazzolurdu.

Dîvândaki şarkılar meclislerde okundukça, mehtaplı gecelerde Boğaz'ın aksisedalarıyla tekrarlandıkça, zevk sahipleri mazruftan zarfa intikal eder, divanın maddî güzelliklerini yeniden görmüş gibi olurlardı. Mazrufla zarfın beraberliği, bütünlüğü böylece de sezilirdi.

Dîvândaki gazeller Göksu'da, Kâğıthane'de duyuldukça kailinin güzelliği terennümden başka bir kastı olmadığı kanaati sarahatle duyulurdu.

Dîvândaki naatlar mevlûtlarda okundukça, inleyen kubbeler, okunan şiiri, şairini tâziz eder, onu ihtiva eden dîvânı da sanki ruhlandırırdı.

Dîvândaki bir tarihi, herhangi bir çeşme üzerinde görüp okuyanlar, hayratın bânisini dîvâna zarif şeklini veren sanatkârlarla beraber anmak lüzumunu duyardı. Çünkü bütün bunları, tekrar edelim, birbirinden ayırmak kabil değildi. Hepsi

birlikte yazma kitabı bir sanat, bir güzellik eseri yapmaktaydı.

Girmezdi pâk nüsha elê âriyet dahi
Herkes bilir kitâbının elbette kıymetin

diyen Nedîm'in yerden göğe kadar hakkı vardı. Yazma kitap kıymeti o zaman mükemmelen bilinirdi.

Bir eserin güzelliğini, bedîî kıymetini takdir etmek için «ince zevk» sahibi olmak gerektir. Güzellik eşyaya verilen ruh gibidir. Bir şeyin beğenilmesi, sevilmesi, yaşaması için ruhu olması, güzel olması lâzımdır.

Güzelliği takdir etmeyecek insan da yoktur. Kimi şiiri, kimi resmi, kimi musikiyi veya herhangi bir güzel sanatı sever. Bunların hiç birinden olsun anlamayan, hazzetmeyen bir insan olur mu? Herkes fikrî seviyesine, şahsî kabiliyetine, muhitine göre, az çok, muhakkak bir nevi güzellikten zevk alır.

Bir sanatkâr kalbi, vücuda getirmek istediği eserle dolu olduğu ve bu sayede zihninde hâsıl olan tesiri ifadeye, tasvire çalışır. Bir eserin güzelliği, onu meydana koyanın ifade kuvvetinden, maharetinden doğar. Herkes sanat eserini onun için benimser.

Bir eserin güzel olması, onu yapan sanatkârın veya sanatkârların, onun yalnız işe yarayacağını düşünmemelerinden, onu yaparken bir güzellik numunesi yapmak istemelerinden ileri gelir. İşte bu sebepten biz bir Garplı'nın bir tablo, bir heykel karşısında duyduğu heyecanı, bir yazma kitap karşısında da pekâlâ duyarız. Hattatlarımız bütün harfleri baş, kaş, göz, burun, boy, ayak, karın gibi bedenimizin azalarına uyarak adlandırmışlardır. Demek onlar da yan yana gelince bir heykel gibi olabiliyorlar.

Evet, yazma kitap, Türk zevkinin en mükemmel, en bâriz numunesi olabilir. Evet, yazma kitap Türk zevkinin bütünlüğünü, inceliğini, zarifliğini, asaletini tamamıyla meydana çıkaracak değerdedir.

Bu sayede muhitimize muazzam bir medeniyetimiz olduğunu öğretmek için bize bir yazma kitap bile yeter.

Yazma kitap, zengin Türk muhayyilesinin en parlak numunesidir. Tahayyül eden yaratır, tahayyül edenin yarattığı da tabiatıyla bir sanat eseri olur. Delil mi istersiniz? İşte herhangi yazma bir kitap!

Yazma kitabın bugün mukabil zevkini ararsak, ancak çok güzel basılmış bir kitapta bulabiliriz. Çok güzel basılmış bir kitabın elimize geçmesi geciktikçe yazma kitabın güzelliklerini ortaya koymalıyız ki, düne ait zevki öğrenmek, anlamak kabil olsun. Öğretmek ve anlatmak imkânı bulunsun. Bu suretle yarın yeni kitabımızın güzelliği de elde edilebilsin. Her güzel esere karşı duyulması mecburî olan ihtiramı yarın basma kitabımıza karşı da duyabilelim.

Zevkimizi terbiye suretiyle bunu kolaylıkla yapabiliriz. Zevkimizi terbiye ise, dünkü güzelliklerin kıymetini meydana çıkarmakla olur.

Şimdiye kadar Türk sanatı, İslâm sanatı altında bütün İslâm memleketleri medeniyeti arasında sayılmıştır. Hatta tamamıyla şahsî ve müstakil bir sanat olduğunu ispat eden eserler mevcut olduğu halde, bazen de siyasî maksatlara kapılarak umumî bir şekilde Türk sanatı, Arap, Acem ve Bizans sanatının temadisi gibi gösterilmiştir.

Bunu mazur gösterebilecek bir cihet vardır. O da muhtelif kavimlere ait sanatların birbirleriyle olan münasebetleri, birbirlerine olan tesirleridir ki, tamamiyla tetkika imkân olmadığından birtakım faraziyelere yol açmıştır.

Celâl Esat Arseven'in hakkı var: «Büyük bir ekseriyetimiz nasıl ki, Türk musikisi makamlarını tefrik edemezse, bir Garplı da bütün Şark'ın kubbe, kemer ve sütun başlıklarını aynı şekilde görür. Bir Türk güzel sanat eserini komşularınınkinden ayırt edemez.»

Bu farkı onlara sezdirmek bize düşer. Bizse bu hususta çok ihmalkârız. Onun için buraya müsaadenizle küçük bir tenkit sıkıştıracağım: Bizim bir kabahatimiz var. Yarattığımız güzelliklere karşı bigâne kalmaktayız. Her kavim yalnız abideleriyle değil, bedîî eserleriyle de yaşadığına göre, biz de yalnız abidelerimizi değil, bütün bedîî eserlerimizi anmalı, tanımalı ve tanıtmalıyız.

Süleymaniye vücuda gelmese, Türk'ün azamet, satvet ve kudreti hakkında bir şey bilmiş sayılamayacağımız ne kadar doğru ise, Kanunî devrinin aynı zamanda yarattığı bütün bedîî eserlerin güzelliğini bilmezsek, gene o devir hakkında tam bir fikre sahip sayılamayız.

Bir sanat eseri münferit olamaz. Bir sanat eserini tetkik için onun bağlı olduğu hususları, onun muhitini bilmek lâzımdır.

Dahası var. Bedîî eserler olmasa medeniyetin yarısı bile kalmayacağını daima hatırımızda tutmalı, ona göre bedîî eserlerimizi birer birer tetkik etmeli, onlara kıymetlerini veren renk imtizacını, üslûp zarafetini, umumî ahengi bulmalıyız.

Dün yapılan eşyanın bedîî kıymeti olursa, bizde revacının çoğaldığını, sürümü-

Selim Nüzhet Gerçek

nün arttığını gören Avrupa, mütehassıslar kullanarak, bizim için yaptıkları eşyanın zevkimize uygun olmasına çalışıyordu: Saksonya porselenleri, Venedik aynaları, Bohemya elmastıraşları, yalnız memleketimizde satılmak üzere yapılan Fransız ve İtalyan masnuatı hep bunun delilidir. Daha evvelce Çin'in, Hind'in hususî bir şekilde, yalnız bizim için, porselen yaptığı malûmdur. Bu hakikati ifade eden pek uzun bir liste yapmak kabildir.

Bizde kavi bir zevk olmasa, biz karşımızdakileri zevkimize uygun eşya yapmaya mecbur edemez; bütün yaptıklarını olduğu gibi alırdık değil mi?

Bugün mimarîde bu hakikat anlaşılmış bulunuyor. Fakat gene onların mimarîsini aynen alıyoruz. Fakat kumaş, halı, çini, velhasıl bütün el sanayiimiz hâlâ tanıtılmalarını bekliyorlar. Bizim gözümüz onlarda değil.

Zevkimiz tereddi ediyor. Günden güne bozuluyor. Çünkü terbiyede Türk sanatına lâzım gelen mevkii veremiyoruz. Elbette sanatta da asra uyan bir değişiklik, bir yenilik lâzımdır. Fakat bu yenilik zarureti hakikî zevk eserlerini, güzelliklerini anlamadan, anlamak zahmetine katlanmadan inkâr mahiyeti alırsa, neticesi elbette tereddi olur.

Bütün sanat eserlerimizdeki tezyinatı tetkik edecek olursak, hepsinde aynı bir nispet, bir ahenk, bir vezin buluruz. Evet, bütün sanat eserlerimiz mevzundur. Bugünkü tekniği, bugünkü zevki ona uyduracak olursak, biz de gene zevkimize uygun bir modern Türk sanatı yaratabiliriz. Bu sözlerin mevzuu olan kitap için de öyle. Bu sebepten daha fazla ihmal etmeden eski zevki tebellür ettiren nefis yazma kitap numunelerini tetkik etmeliyiz. Onları bugünkü kitapçılığın nefis eserleriyle mukayese için elimizin altında bulundurmalıyız. Bu suretle dünün zevkine, bugünün zevkinden neler ilâve edebileceğimizi tespit etmeli ve Türk muhayyilesinin kitap sanatı üzerinde yaratıcı faaliyetine yeni bir cephe, yeni bir hız vermeliyiz.

Sakın buna imkân yoktur diye kesip atmayınız. Elimizin altında bir Macar gazeteci tarafından, aslen Macar olan İbrahim Müteferrika hakkında yazılmış ve Macaristan'da nefis bir şekilde basılmış güzel bir kitap var. Onda gördüğümüz bütün başlıklar, bütün tezyinat gene Müteferrika'nın kitaplarından alınmış. Fakat öyle yerinde kullanılmış ki, derhal gözü çekiyor. Kendisini beğendiriyor.

Şimdi bu tezyinatın yenilendiğini farz ediniz. Daha zevkli, daha güzel bir eser vücuda getirileceğine şüphe edemezsiniz. Yeter ki, düşünülsün, çalışılsın ve yapılsın. Bu misal yalnız yazmadan değil, eski matbu kitaplarımızdan da istifade kabil olduğunu meydana çıkarıyor.

Yarınki kitapçılığımızın istifadesi için dünkü güzel yazma kitabı bugün hatırlatıyorsak, hatta eski kitaplarımızdan istifade ederek basılmış olan bir güzel numuneyi anıyorsak, maksadımız herhangi bir muhafazakârlık değildir. Tekrar edelim, ancak yeniden bir Türk kitap sanatı yaratmak, ona yeni bir cephe, yeni bir hız vermektir. Bu, sanatı maziye çevirmek değil, sanatı maziye dayayarak, maziden alınan kuvvetle kitap sanatına yeni bir istikbal yapmaktır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun dediği gibi: «Her istikbal, mazinin bir istihalesidir. Türk sanatlarının tarihi namına yapılacak tetkikler, araştırmalar, onun gerilemesi değil, kaynaklarına kadar çıkması, kendi hamlesini bulması, aklını başına toplamasıdır.»

Böylece Türk benliğinin kudretini, asaletini, basma kitapta da belirtmek, Türk zevkinin inceliğini, zarifliğini yarınki basma eserlerle meydana çıkartmak, Türk sanatının gerçekliğini, bütünlüğünü günümüzün matbaacılığına da teşmil etmek kabil olacaktır.

Kitaplar arasında

ŞELÇUKLULAR TARİHİ

Prof. Dr. Osman TURAN, **Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarından, Ankara, 1965, Ankara Üniversitesi Basımevi, 448+16 s., 35 TL.

Prof. Dr. Mehmed Altay Köymen ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun eserlerinden sonra, Prof. Dr. Osman Turan'ın da Selçuklu tarihi üzerindeki eseri çıktı. Bu suretle Türkiye'deki üç Selçuklu mütehassısı tarihçinin, aynı konuda üç eseri elimizde oluyor. Bu tarihçilerden Osman Turan, merhum Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç'tan sonra, memleketimizde ilk Selçuklu tarihi mütehassısı olarak yetişen bilgindir.

İyi kâğıda, ilmî şekilde, özenle basılmış olan eser, iki büyük kısma ayrılıyor: Birinci kısımda müellif, Selçuklu tarihini hülâsa ediyor (s. 27 - 216), ikinci kısımdaysa (s. 217 - 387), geniş manada Selçuklu çağı Türk - İslâm medeniyetini ana çizgileriyle ele alıyor. En başta (s. 1 - 26), Selçuklu tarihi üzerindeki kaynak ve incelemeler gözden geçiriliyor, bazı tetkik eserleri şiddetle tenkit olunuyor.

Eserin, Selçuklu tarihini hulâsa eden ilk kısmı, aslında **İslâm Ansiklopedisi** için yazılmış, bazı ihtilâflar sebebiyle geri alınmıştır. Onun için, müellifin bu ansiklopediye yazdığı çeşitli makalelerin konuları, elimizdeki eserde çok kısa kesilmiş. En fazla Alp Arslan devri üzerinde durulmuş.

Eserin ikinci kısmı, geniş okuyucu kitlesi için daha ilgi çekici. Selçuklu devri medeniyetini geniş manasıyla bu sayfalarda bulmak mümkün. Müellif, İslâm medeniyetinin gerileme ve çöküş sebebi olarak Moğol istilâsını gösteriyor ki, biz şahsen bu fikre katılmıyoruz. Çünkü o zaman XVI. asır Türk tarihi, hele, Selçuklular'ı şüphesiz her alanda gölgede bırakan Osmanlılar'ın başarısı, izah edilemez bir hale gelecektir.

Mürettip yanlışları eksik değil. İbni Battûta hemen her yerde «Batûta» yazılmış, «Âmid» şehri «Amid» (s. 103) olmuş. Arapça terkiplerin yazılışında müsteşriklerin usulü kabul edilmiş (zaten hemen her eserimizde böyle). Bu şekil, Arapça bilmeyen müsteşriklere bir kolaylık olarak öteden beri kullanılagelmektedir. Bundan sonra, Arapça terkipler yazıldığı gibi değil, okunduğu gibi, yani **i'râb** kaidelerine göre yazılırsa, millî kültürümüz için iyi olacaktır. Hâlâ gündelik gazetelerimizin çoğu, Mısır devlet başkanının adını okunduğu gibi «Abdü'n-Nâsır» değil de, yazıldığı gibi, yanlış, «Abdü'l-Nâsır» şeklinde yazıyorlar. Diğer düzeltilmesi gereken bir şey de, özel isimleri, hangi dile aitse o dilde yazıldığı ve söylendiği şekilde yazmak olmalı. Halbuki biz, eskiden beri Fransızca şekli birçok dil için kullanıyoruz. Ermenice «Levon» u Fransızca «Leon» olarak yazmak pek makul görünmüyor. Bir yerde (s. 243) «Kitâbu'l - Hayavân» yerine «Hayvân» geçiyor. Musiki yerine çok defa müzik (s. 294) kullanılması da kulağa hoş gelmiyor. Fârâbî, İslâm musikisinin en büyük üstadı (s. 299) olarak vasıflandırılıyor. Bir İslâm musikisi yoktur. Üstelik Fârâbî, zamanında çalınıp söylenen musikiyi değil, Yunanca kitaplarda gördüğü tamamen ölmüş eski Grek musikisi nazariyelerini incelemiş ve bu incelemesi, sonraki musiki eserlerinde hiç bir ciddî akis bırakmamıştır. Tabiî bunlar musiki nazariyatı tarihine ait teknik bahislerdir. Ayn Câlût zaferini Sultan Baybars'a mal etmek (s. 311) bizce doğru değildir. Çünkü başkumandan, Sultan Kutuz'du. S. 372'de Selçuklu devri varidatına dair verilen rakamın altın para olmasına imkân yoktur, her halde gümüş olmalıdır. Cengiz Han'ın Merv'de 1 300 000 (s. 378), Bağdad'da 800 000 ilâ 2 000 000 kişi (s. 381) öldürdüğü rivayetleri, İslâm kaynaklarına aksetmiş son derece mübalâğalı rakamlar olmak lâzım gelir. Yunus Emre'yi (s. 384), Moğol istilâsından önce yetişmiş saymak da imkânsızdır.

Bu gibi, şimdiye kadar hiç bir eserin kendini kurtaramadığı ufak tefek eksiklerin dışında elimizde, muktedir bir âlimin, son derece faydalı bir eseri bulunuyor. Selçuklu devrini anlamak ve Türk tarihinin en büyük bahislerinden biri üzerinde fikir edinmek isteyen her aydının, Osman Turan'ın eserini okuması lâzım. Müellifin Selçuklu tarihi üzerinde vadettiği diğer kitaplarını da sabırsızlıkla bekliyoruz.

Y. Ö.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları, bu sayfalarda cevaplandırılmaktadır.

Yaşar Başkan (Fatih - İstanbul)

Browne, Amerikan casusu muydu?

Browne, Amerikalı bir gazeteciydi. Bahsettiğiniz dergide Atatürk'ün Büyük Nutku'ndan alınmış pasaj, yarıda kesilmiş ve Browne'ın Amerikan mandasını isteyenlerle ilgisi olmadığını gösteren kısım kasten alınmamıştır. Bunlar, malûm komünist taktikleridir. Amerika, Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra Türkiye mandasını hiç bir zaman istememiş, hatta bir takım Türkler'in talebi karşısında, böyle bir şeyi kabul edemeyeceğini resmen bildirmiştir. Birinci Cihan Savaşı'ndan sonra Amerikan mandası isteyen Türkler'e gelince, bunlar bu manda sayesinde imparatorluğun Türkler'le meskûn Musul, Halep gibi parçalarını kurtaracaklarını, Avrupalı emperyalistlerin baskısına yer vermeyeceklerini, memleket ekonomisinin hızla kalkınacağını sanmışlar ve bu fikirleri savunmuşlardır. Amerikan mandası isteyen Türkler arasında, sonradan ve şimdi en yüksek mevkilerde bulunan kimseler vardır.

Bahaeddin Yüksel (İstanbul)

II. Abdülhamid'in 52 milyar TL. değerinde mücevher sattırdığı doğru mu? Geçenlerde bir dergide böyle bir yazı gördüm.

Bu gibi yazılar, bizde kültür derecesinin ilkokul seviyesinde bile bulunmadığını gösterir. Dünyanın mücevherlerini bir araya getirseniz 52 milyar TL. değer bulacağı şüphelidir. II. Abdülhamid tahttan indirilince, Yıldız Sarayı, esasen bir şekilde yağma edildi. Geri kalan mücevherlere İttihad ve Terakki el koydu ve Maliye Nazırı Câvid Bey vasıtasıyla Paris'te sattırdı. Bu para, devlet hazinesine alındı. II. Abdülhamid'in Alman Bankası'ndaki parasına da İttihadcılar, tevkif edilmiş olan hükümdara baskıyla çek imzalatarak el koydular. II. Abdülhamid'in I. Cihan Savaşı'nda tümen kumandanlığına kadar yükselmiş bir oğlunun Paris'te zaruretten intihar etmiş olması ve çocuklarından ve torunlarından hiç birinin durumunun parlak olmaması, fazla söze hacet bırakmaz.

Mehmet Ünsoy (Selâmiçeşme - İstanbul)

Cumhuriyet'ten bu yana başbakanlar kimlerdir? Atatürk'le İnönü ne zaman tanıştılar?

23 nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden zamanımıza kadar gelen başbakanlar şunlardır: Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) (1920-1), Fevzi Paşa (Çakmak) (1921-2), Rauf Bey (Orbay) (1922-3), Fethi Bey (Okyar) (1923), İsmet Paşa (İnönü) (1923-4), tekrar Fethi Bey (1924-5), tekrar İsmet Paşa (1925-37), Celâl Bayar (1937-39), Dr. Refik Saydam (1939-42), Şükrü Saracoğlu (1942-6), Recep Peker (1946-7), Hasan Saka (1947-9), Şemseddin Günaltay (1949-50), Adnan Menderes (1950-60), Org. Cemal Gürsel (1960-1), İsmet İnönü (1961-5), S. Hayri Ürgüplü (1965), Süleyman Demirel (1965 - ...).

İsmet İnönü toplam olarak 16 yıl, 11 ay, 23 gün başbakan + 11 yıl, 6 ay, 12 gün Cumhurbaşkanı olmuştur. Başbakanlığı ile Cumhurbaşkanlığının toplamı 28 yıl, 6 ay, 5 gündür. Adnan Menderes 10 yıl, 7 gün, Şükrü Saracoğlu 4 yıl, 27 gün başbakanlık yapmışlardır. — Atatürk'le İnönü'nün, asrımızın ilk yılları içinde, her ikisi de Harbiye'de okurken tanışmış olmaları icap eder.

Mehmet Şenman (Samsun)

Cengiz Han eceliyle mi öldü? Yeniçerilik ne zaman kalktı? Roma tarihine ait yazılar koyamaz mısınız?

Cengiz Han eceliyle ölmüştür. Yeniçeri Ocağı, 1826'da II. Mahmud tarafından ortadan kaldırılmıştır. Arada bir Roma tarihine ait yazılar da koyacağız.

Ahmet Demir (Firengülüz Köyü - Tarsus)

1 — Kanunî Zigetvar'da ölünce Sokollu, tahta geçmek için hangi şehzadeyi çağırdı? 2 — Yıldırım ve Yavuz ecelleriyle mi öldü? 3 — Mustafa Çelebi, Yıldırım'ın gerçek oğlu mudur? 4 — Roma tarihine ait yazılar koyar mısınız?

1 — Kanunî ölünce Sokollu, Kütahya'daki Veliaht - Şehzade Selim'i tahta geçmeye davet etti. Kanunî'nin başka şehzadesi kalmamıştı. Şehzade Mustafa ve diğerleri, Kanunî'den önce ölmüşlerdi. 2 — Yıldırım da, Yavuz da ecelleriyle öldüler. Yıldırım'ın intihar ettiği rivayeti zayıftır. Yavuz, sırtında çıkan bir çıbandan ölmüştür. 3 — Mustafa Çelebi, Osmanlı tarihçileri tarafından «Düzmece» yani sahtekâr diye anılmasına rağmen, Yıldırım Bâyezid'in gerçek oğludur. 4 — Roma tarihine ait yazılar koymaya kararlıyız.

Hasan Engin (Kadıköy - İstanbul)

Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş şeklinde yüzölçümü ne kadardı?

Tam 6 soru sormuşsunuz ki, bunlardan yalnız bazıları için birkaç sayfalık cevap lâzım. Meselâ halen dünyada bulunan 132 devleti saymamızı istiyorsunuz. Bu mevzuda 9. sayımızda bir makale yayınladık. Sorularınızdan bir tekini cevaplandırdığımız için özür dileriz. Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına 1590 yıllarında erişmiş ve büyüklüğü 20 milyon km2.'yi bulmuştur. Sizin tarihe çok meraklı olduğunuz anlaşılıyor. Bir gün yazı işlerimizi ziyaret ederseniz, sorularınızı şifahen cevaplandırmak isteriz.

Cengiz Çetintaş (Kütahya)

Ortaçağ ve ilkçağa ait yazılar da koyacak mısınız? Tarihî roman ve karikatür yayınlamayı düşünüyor musunuz?

Arada ilkçağa ve daha fazla nispette ortaçağa ait yazılar da koyuyoruz ve koyacağız. — Tarihî roman yayınlamayı düşünüyoruz. Konumuzla ilgili tarihî karikatürler de koymamız mümkündür.

Mehmet Çelik (Kırşehir)

Atatürk tarikatleri ilga etmeden önce son Mevlevî Çelebisi ve son Bektaşî Halifesi ile görüşmüş müdür?

Böyle bir görüşme olduğunu hatırlamıyoruz. Ancak Atatürk, her iki şahısla da daha önce pek çok defalar görüşmüştür. Çünkü her ikisi de Millî Mücadele'ye fiilen katılmışlardır.

Tufan Albayrak (Akçakoca - Bolu)

Cenevizliler hakkında bilgi verir misiniz?

Cenevizliler, İtalya'nın Genova limanı ile çevresinde, Ligurya eyaleti ile Korsika'da yerleşmiş bir İtalyan cumhuriyetinin halkıdır. Ticaretle zengin olan ve Ege Denizi'nde, hatta Anadolu kıyılarında, Kırım'da bazı küçük sömürgeler elde eden bu cumhuriyet, 1453'e kadar dünyanın büyük devletleri arasındaydı. Sonradan asırlarca daha yaşadıysa da, İspanya, Fransa gibi devletlere baş eğmek mecburiyetinde kaldı. Barbaros'un meşhur rakibi Andrea Doria, Cenevizli olup, İspanya'nın hizmetine girmişti.

Zeki Eken ve Ömer Genç (Ankara)

Fetret Devri'nde hangi şehzadeler öldürüldü?

Fetret Devri'nde, Yıldırım Sultan Bâyezid'in oğullarından sırasıyla İsa Çelebi, Emir Süleyman, Musa Çelebi öldürüldü ve 1413'te Mehmed Çelebi, tek başına padişah oldu. Bu devrenin tafsilâtını, Hayat müessesesinin yayınladığı TÜRKİYE TARİHİ'nin III. cildinde bulabilirsiniz.

Turgut Oskay (Bandırma)

Hayat Tarih Mecmuası, kaç ciltte tamamlanacak?

Mecmua ile ansiklopediyi karıştırıyorsunuz. Bir mecmua, çıkabildiği kadar çıkar. Tarih Mecmuası da, Hayat müessesesi yaşadıkça çıkacaktır. Bugün 65 000 tirajıyla Türkiye'nin ve Yakın Doğu'nun en büyük kültür mecmuası, Hayat Tarih Mecmuası'dır.

İhsan Aldanmaz (Aksaray - İstanbul)

Bir yazınızda Türkiye'de 22 000 Lâz olduğunu yazıyorsunuz. Türkiye'de 300 000 Lâz vardır.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Lâzca konuşan 22 000 kişi olduğunu sayım sonucu olarak ilân etmiştir. Biz tabiatiyle size değil, bu müesseseye inanırız. Mektubunuzda «Türkiye'de ancak 30 000 Türk vardır» diyorsunuz. Biz Türk derken, Türkçe'yi anadili olarak konuşanları kastediyoruz, sizin söylediğiniz gibi değil. Türkiye'de 30 milyona çok yakın Türk vardır. Türkiye dışında kalan Türkler'in tarihte hiç bir belirli rol oynamadıklarını ilâve ediyorsunuz. Size ilkokul tarih kitaplarını, Mete'yi, Attila'yı, Bilge Kağan'ı, Alp - Arslan'ı, Kâşgârlı Mahmud'u, Timur'u, Hüseyin Baykara'yı, Ali Şîr Nevâî'yi, Bâbur'u ve benzerlerini okumanızı tavsiye ediyoruz. Sizi çok yanlış bir yolda görüyoruz. Bilginizi artırmak suretiyle hakikatlere ulaşmanızı temenni ederiz.

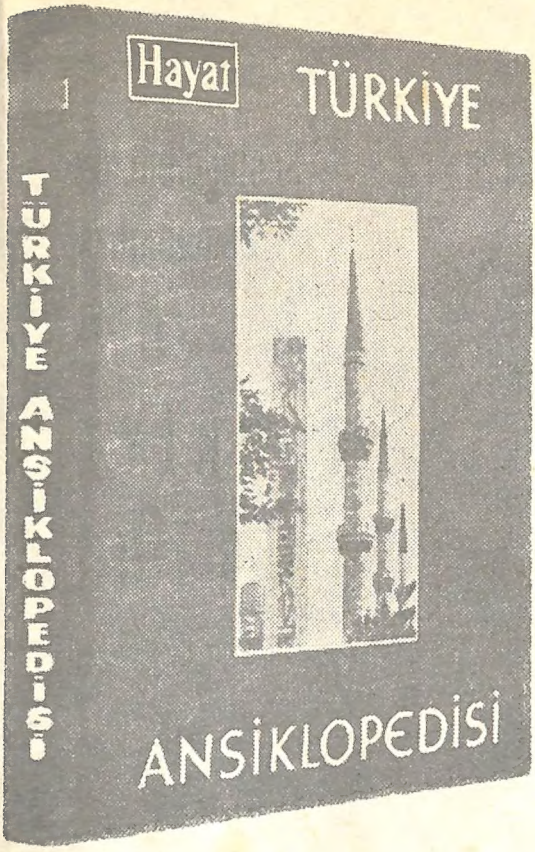

Eşsiz
Bir
Eser

Hayat

TÜRKİYE
Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir. Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

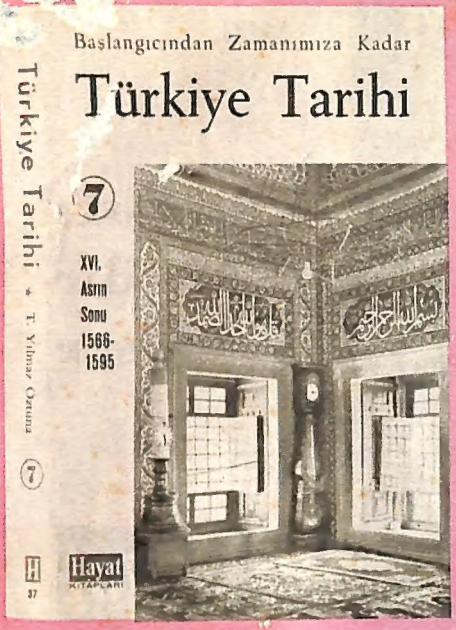

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı

7. Cilt XVI. Asrın Sonu (1566-1595)

Türkiye'de en çok satılan kitap olan bu eser, Türkçe'de ve bütün dillerde yazılmış ilk umumî Türkiye tarihidir.

288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı, resim, haritalar, listeler, bibliyografya ile her cilt 7,5 liradır.

Dağıtım: Bateş Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul